

Nr 1/2009

Dzieła człowieka a zieleń
Human Actions and Greenery

ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU

Otoczający krajobraz jest nieodłącznym elementem życia człowieka, który przekształca go do swoich potrzeb. Jeśli robi to bez przewidywania konsekwencji w przyszłości, to zniszczeniu ulega to, za czym potem tęskni – jego naturalny związek z przyrodą charakter. W środowisku naturalnym człowiekowi towarzyszy chęć oglądania krajobrazu z najwyższych miejsc w okolicy, wspinania się na wierzchołki, gór, a potem wież widokowych, a także wnikania do najbardziej ukrytych i niedostępnych miejsc.

Parki, zielone dachy lub zielone ściany są działaniami, które pozwalają poczuć namiastkę natury w gęstej zabudowie współczesnych miast. Otaczanie wszelkich obiektów zielenią, która pełni różnorodne funkcje, to również próba włączenia elementów przyrody do działań związanych z zaspokajaniem potrzeb człowieka. Jednak nie zawsze doceniana jest przez wszystkich wartość zachowanej, przyrodniczej części współczesnych miast. Jest ona ważna dla mieszkańców, natomiast nie jest istotna dla developerów, którzy rozpatrują przestrzeń miasta przede wszystkim od strony ekonomicznej.

Znalezienie kompromisu pomiędzy działaniami człowieka a przyrodą jest jednym z ważniejszych wyzwań stojących przed wszystkimi stronami mającymi wpływ na kształtowanie i planowanie krajobrazu.

The landscape surrounding us is an inseparable element of human life and it is transformed by man to fulfill his needs. If it is done without foreseeing future consequences, this what we later miss so much – the natural connection with nature – is lost. The wish for viewing the landscape from the highest points in the neighbourhood, climbing tops of mountains, later viewing towers and penetrating the most hidden and inaccessible places accompanies man in the natural environment.

Parks, green roofs or green walls are those elements which allow one to feel a substitute for nature in contemporary, densely built cities. Surrounding all objects with greenery, which fulfils various functions is also an attempt to include natural elements to actions connected with fulfilling human needs. But the value of the preserved natural part of modern cities is not always appreciated. It is important for inhabitants but it is not vital for developers who recognize city space from an economical point of view.

Finding a compromise between human action and nature is one of the most important challenges which face all parties who influence shaping and planning of landscape.

Editorial Board

Kolegium redakcyjne

Okładka: Bryant Park wśród wieżowców Midtown-Manhattan (fot. A. Zachariasz)

Cover: Bryant Park among High-Rises of Midtown-Manhattan (photo A. Zachariasz)

PROBLEMY		PROBLEMS
☛ Wieżowiec i park publiczny – relacje funkcjonalne i krajobrazowe, część I <i>Krystyna Pawłowska</i>	4	The High-Rise and the Public Park: Functional and Landscape Relations, Part I
☛ Land Reform in Iran and its Effects on Rural Landscapes: Enormous Lessons for the Future <i>Amin Rastandeh</i>	11	Reforma rolna w Iranie i jej skutki w krajobrazie wiejskim – istotna lekcja na przyszłość
PREZENTACJE		PRESENTATIONS
☛ Zespoły i obiekty w przestrzeni dostrzegane jako simulacrum krajobrazowe <i>Janusz Skalski</i>	20	Sets and Objects in Space Noticed as Landscape Simulacrum
☛ Wieże i punkty widokowe w krajobrazie ziemi kłodzkiej <i>Marek Staffa, Agnieszka Latocha</i>	33	Towers and Viewing Points in Kłodzko Land Landscape
ROZWIĄZANIA TECHNICZNE		TECHNICAL SOLUTIONS
☛ „Żywe ściany” – niezwykle rozwiązania <i>Daniel Skarżyński</i>	44	„Living Walls” – Unusual Solutions
☛ Przekształcenie nieczynnej linii kolejowej w promenadę w Zielonej Górze <i>Marta Skiba</i>	49	Transformation of Dormant Railway Line in a Promenade in Zielona Góra
☛ Zielen w otoczeniu współczesnej cerkwi, koncepcja projektowa w Bielsku Podlaskim <i>Agnieszka Kępkowicz, Adam Gawryluk</i>	54	Greenery Around the Contemporary Orthodox Church, Project Conception in Bielsk Podlaski
FORUM		FORUM
☛ Zasady ładu przestrzennego na przykładzie parku krajobrazowego „Dolina Baryczy” <i>Beata Warczewska</i>	59	Regulations of Spatial Order. Example of “Dolina Baryczy” Landscape Park
☛ Ocena stanu krajobrazu wiejskiego w okolicach zbiorników wodnych i jego przekształcenia <i>Agnieszka Jaszczyk</i>	65	Evaluation and Transformations of Rural Landscape in the Areas Located near Water Reservoirs
☛ Waloryzacja krajobrazu na potrzeby miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego <i>Michał Kuriata</i>	70	Landscape Evaluation for the Requirements of Local Development Plans
Streszczenia angielskie	75	Summaries

Wydawnictwo dofinansowane ze środków
Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej we Wrocławiu

Wieżowiec i park publiczny – relacje funkcjonalne i krajobrazowe, część I

Krystyna Pawłowska

The High-Rise and the
Public Park: Functional
and Landscape
Relations, Part I

Zestawienie wieżowca z parkiem publicznym może wydawać się zaskakujące. Są to dwa składniki miasta o bardzo różnej formie i funkcji a związek między nimi pozornie nie jest bliski. W artykule tym będzie mowa o wieżowcu i parku w sensie nie tylko dosłownym, lecz także symbolicznym. Wieżowiec będzie reprezentował „twardą” – budowlaną, zaś park „miękką” – przyrodniczą strukturę miasta. Wydaje się, że można je łatwo odróżnić, nawet bez definiowania np. na zdjęciu satelitarnym.

Analiza relacji wieżowiec – park przynosi ciekawe wnioski odnoszące się do sposobu, w jaki rozwija się miasto, szczególnie, jeśli obejmuje przykłady mocno i pod wieloma względami zróżnicowane. Tu będziemy analizować sytuację w Nowym Jorku i Tokio, ale z myślą o wyciągnięciu wniosków pożytecznych dla aktualnego rozwoju miast polskich. Oczywiście wielkości i liczby wieżowców w miastach polskich nie da się porównać z „lasem” nowojorskich czy tokijskich drapaczy chmur, ale ambicje polskich władarzy miast, urbanistów i inwestorów często sięgają właśnie tamtych, podniebnych wzorów. Słynna sylweta Manhattanu jest dla wielu symbolem upragnionej kariery miasta, a wizja Polski jako drugiej Japonii głęboko zapadła w wyobraźnię Polaków.

Mimo, że nasza skala problemu jest nieporównanie mniejsza, w polskich miastach relacja między dynamicznym rozwojem zabudowy,

a przyrodniczymi i rekreacyjnymi walorami miejsca coraz częściej przybiera formę konfliktu. Po jednej stronie barykady stoją developerzy i ci wszyscy, którzy korzystają z efektów ich pracy, a po drugiej mieszkańcy – sąsiedzi miejsc, w którym zamierzona jest budowa. Developerzy chcą budować, mieszkańcy protestują, bo nie chcą utracić terenów zielonych w sąsiedztwie. Kompetencje do rozstrzygnięcia tego rodzaju sporów mają władze miasta, a wspomagane są przez ekspertów w zakresie gospodarki przestrzennej. Rzecz jasna, każdy przypadek jest inny, więc nie można rozsądzać generalnie o racji jednej lub drugiej strony, ale można podjąć próbę oceny, jaka tendencja wyłania się z wielości tego rodzaju przypadków¹. Czy relacja między „twardą” a „miękką” strukturą miasta ewaluuje we właściwym czy niewłaściwym kierunku? Wróćmy jednak do analizy podstawowych relacji.

Wieżowiec

High-Rise

Walory funkcjonalne wieżowców są powszechnie znane. Ta forma budynku spełnia najczęściej funkcje biurowe lub mieszkalne. Niezależnie od funkcji wieżowce bardzo efektywnie wykorzystują działkę – w tym celu je wymyślono. Działki, na których można wybudować wieżowce są szansą zaspokojenia wielu potrzeb funkcjonalnych i zarazem szansą dużego komercyjnego zysku. Zatem

budową wieżowców zainteresowani są developerzy, których profesja z definicji polega na osiąganiu zysku z przedsięwzięć budowlanych.

W ujęciu krajobrazowym pojedyncze wieżowce stojące samotnie wśród niższej zabudowy są dominantami² lub subdominantami w ujęciach panoramicznych. Dominanta formalna, czy tego chcemy czy nie, ma szczególną zdolność przenoszenia treści. Wieże kościołów i ratuszy dominujące w historycznych panoramach miejskich były wznoszone z myślą o wykorzystaniu tej właściwości³. Informowały środkami wizualnymi o tym, co jest ważne dla danej społeczności miejskiej. W czasach komunistycznego uprzemysłowienia kraju szczycono się kominami dominującymi w sylwetkach miast. Z czasem kominy te stały się symbolem zanieczyszczenia środowiska człowieka. W miastach historycznych, obecne dominanty – wieżowce konkurują z tymi dawniejszymi „mówiąc”, co tym razem jest ważne dla społeczeństw miejskich. Forma i treść znaczeniowa wieżowców jest szczególnie ważna dla tożsamości miasta⁴. Wyrazem tej szczególnej wagi jest praktyka nadawania nazw własnych tego rodzaju budynkom. Takie nazwy nadają im spontanicznie mieszkańcy miast, np. „Zieleniak” w Gdańsku czy „Dolarowiec” i „Manhattan” we Wrzeszczu, „Szkieletor” w Krakowie. Często wieżowce są „chrzczone” przez inwestorów jeszcze przed zbudowaniem, zapewne z zamiarem wykorzystania efektu ekspozycyjnego

do osiągnięcia celów promocyjnych. (np. *Taipei 101* na Tajwanie, *Burj Dubaj* w Dubaju, *Warsaw Trade Tower* w Warszawie).

W krajobrazie ulic i placów wieżowce pojedyncze odgrywają kilka ról. W zależności od kształtu wnętrza krajobrazowego, w którym stoją, pełnią rolę dominanty (np. zamknięcia osi widokowej) lub są tylko elementem ściany. Rzucają więcej cienia niż budynki niższe pogarszając tym samym działkom sąsiednim warunki nasłonecznienia. W ciasnych wnętrzach urbanistycznych zdarza się, że percepcja wieżowca ograniczona jest praktycznie do najniższych kondygnacji, bo tylko na nie skierowana jest uwaga przechodniów. Wyższe partie są słabo zauważane.

Grupa wieżowców bywa także dominantą czytelną w panoramie miasta – w miastach europejskiego i północnoamerykańskiego kręgu kulturowego dominantą oznaczającą niemal jednoznacznie centrum. Grupa wieżowców może nie tylko zdominować otoczenie, ale także skutecznie zasłonić poprzednie dominanty, czy nawet grupy dominant. Pojawienie się w panoramie miasta nowej grupy wieżowców niewątpliwie jest informacją⁵ o dynamicznym rozwoju miasta, a forma tej dominanty do pewnego stopnia świadczy o jakości tego rozwoju.

Działka zabudowana przez wieżowiec, a niekiedy także najbliższa okolica często pozbawiona jest zieleni nie tylko przez prosty

fakt zabudowania, lecz także, przez ograniczenia nasłonecznienia w sąsiedztwie. Stopień tego zaciemnienia zależy oczywiście od szerokości geograficznej. W związku z tym zaciemnieniem architektki i ogrodnicy podejmują niekiedy starania o zielone zagospodarowanie dachów, tarasów, a także ścian pionowych wieżowców.

Park publiczny⁶

Public Park

Park publiczny jest elementem miasta pod wieloma względami kontrastowym w stosunku do wieżowca, jest powierzchnią prawie w całości biologicznie czynną ukształtowaną z tworzywa roślinnego, co samo w sobie przyczynia się do poprawy warunków ekologicznych środowiska miejskiego – zwiększa ilość tlenu w powietrzu i ogranicza parowanie wody itp.⁷ Parki mają funkcję rekreacyjną, niekiedy także edukacyjną lub izolacyjną. Należą do zasobu funkcjonalnego miasta dostępnego dla wszystkich, w tym przede wszystkim dla mieszkańców. Wraz z innymi formami zieleni publicznej i prywatnej są ostoją miejskiej fauny i miejscem służącym zwierzętom domowym hodowanym przez mieszkańców. Niekiedy należą do systemu zieleni miejskiej, który jako całość tworzy infrastrukturę ekologiczną i wypoczynkową. Niektóre z nich związane są z kanałami przewietrzania miasta, a także z ciekami lub akwenami wody

Ryc. 1. Wielki staw w Central Park

Fig. 1. The Reservoir in Central Park

Oto przykłady ilustrujące praktyczne relacje między wieżowcem a parkiem.

Nowy Jork

New York

Gdy w roku 1853 władze Nowego Jorku podjęły decyzję o założeniu Central Parku, w północnej części Manhattanu, tam gdzie go lokalizowano, nie było jeszcze zabudowy miejskiej. Miasto koncentrowało się w południowej części wyspy. Niebawem jednak miał nastąpić „złoty wiek”, kiedy to liczba ludności z 700 000 w 1850 r. wzrosła do ponad 3 400 000 w 1900 r. a zabudowa pokryła cały Manhattan. Twórcy parku Frederick Law Olmsted i Calvert Vaux przewidywali, że będzie on potrzebny jako przeciwwaga w stosunku do intensywnej zabudowy i uważali, że właśnie parki powinny być szkieletem, wokół których rozwinię się miasto⁸. To przekonanie

stojącej. O korzyściach wynikających z funkcjonowania parków miejskich nikogo nie trzeba przekonywać, niemniej nie stanowią one szansy komercyjnego zysku dla właściciela. Zapewne da się znaleźć wyjątki od tej reguły, ale bardzo nieliczne i wynikające z połączenia parku z innymi funkcjami rekreacyjno-sportowymi w jeden zwarty kompleks. Wyrażenie korzyści z istnienia parków publicznych w kategoriach ekonomicznych jest trudne, bo trzeba na nie patrzeć niejako z dalszej perspektywy. Duża ilość dobrze urządzonej i rozmieszczonej zieleni podnosi poziom jakości życia w mieście i dzięki temu zwiększa jego atrakcyjność dla mieszkańców, a to z kolei podnosi szanse rozwojowe tego miasta.

W sensie krajobrazowym parki publiczne stanowią swoisty kontrpunkt dla zabudowy. Dość często zajmują tereny o szczególnym charakterze przyrodniczym, np. brzegi rzek lub wód stojących czy skaliste fragmenty terenu, które są trudniejsze do zabudowania niż inne. Jako takie z reguły są zakładane wg indywidual-

alnych, a nie typowych koncepcji. Zatem przyczyniają się podkreślenia odrębnego charakteru konkretnego miasta. Niekiedy łączą się z zabudową zabytkową lub zawierają w sobie najcenniejsze fragmenty przyrodnicze danego terenu.

Tak jak naturalna przyroda, parki publiczne zmieniają swój krajobraz wraz z porami roku. Mimo tych zmian, ich generalna kolorystyka zawsze kontrastuje z zabudową, co da się oglądać w widokach panoramicznych, a także w ujęciach widokowych z pozycji człowieka.

Ryc. 2. Bryant Park podczas przerwy obiadowej

Fig. 2. Bryant Park during the lunch break

Ryc. 3. Atrium w Ford Foundation Building

Fig. 3. Atrium in The Ford Foundation Building

dzielili z ówczesnymi władzami miasta i środowiskami decydującymi o jego rozwoju.

Stało się tak, jak przewidywali i teraz liczący 340 ha Central Park (ryc. 1) jest jedyną wielką „zieloną wyspą” na Manhattanie zajmując 5,8% jego powierzchni. Reszta zabudowana jest wieżowcami. Twórcy parku przewidzieli również, że istnienie parku, jakkolwiek samo w sobie niedochodowe, spowoduje podniesienie cen sąsiadujących nieruchomości, co poprzez podatki od nieruchomości powiększy wpływy do budżetu miasta. Prawdopodobnie tę potem wiele razy potwierdzano w wyniku prowadzonych na ten temat badań. Ten wzrost cen jest konsekwencją faktu, iż istnienie parku wpływa korzystnie na jakość życia ludzi mieszkających i pracujących w jego sąsiedztwie. Wzrost ten obliczony jest na 15–20%⁹.

Park Centralny od 1876 r., kiedy został otwarty, to jest od 133 lat, służy nowojorczykom i turystom. Jest wysoko cenionym parkiem publicznym i początkowo był zarządzany przez miasto. Trudno nawet wyobrazić sobie, że ktoś chciałby go zabudować lub ograniczyć jego powierzchnię, choć oczywiście popyt na działki budowlane na Manhattanie był, jest i będzie wielki.

W okresie kryzysu gospodarczego lat 70. XX wieku Central Park był poważnie zaniedbany. W 1980 roku powstał Central Park Conservancy¹⁰. Jest to działająca non-profit organizacja pozarządowa, która zebrała

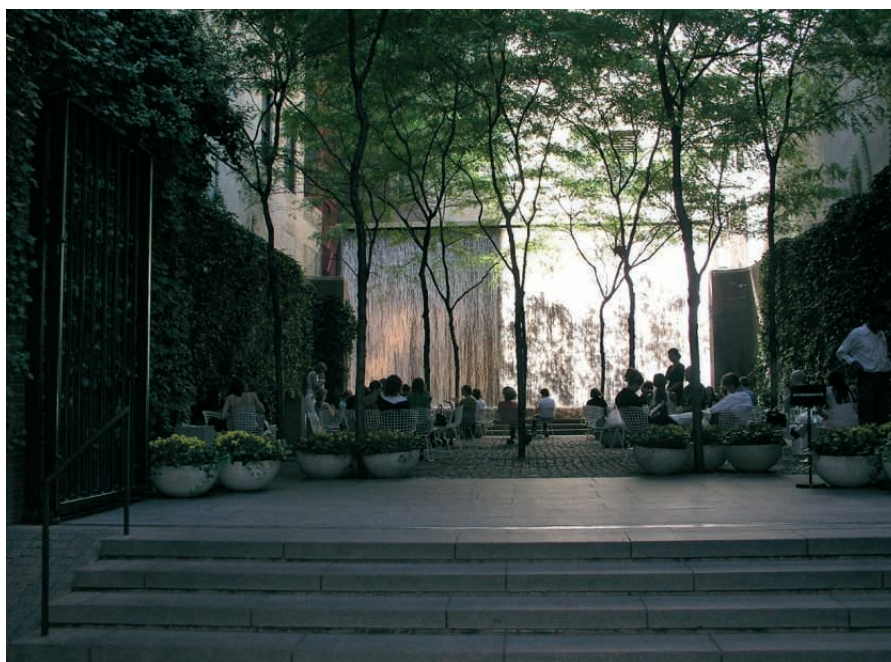
ogromne fundusze i przeprowadziła wielką renowację parku. Dzięki niej park jest obecnie w doskonałym stanie.

Pod wieloma względami nowojorski Central Park jest przykładem klasycznym i godnym naśladowania. Powstał zanim dotarła tam fala zabudowy, co każę podziwiać wysoką klasę sztuki zarządzania rozwojem miasta, jaką wykazały się nowojorskie władze. Pozwolił udowodnić, że nawet w mieście będącym przysłowiowym „lasem wieżowców”, park publiczny może istnieć wbrew prymitywnej i krótkowzrocznej logice ekonomicznej oddającej losy miasta niczym nieograniczonej grze rynkowej. Przykład ten pokazał także, jak ważną rolę może odegrać aktywność społeczna, jeśli wykroczy poza ramy biernego protestu.

Bryant Park¹¹ na Midtown – środkowym Manhattanie zajmuje tylko 3,88 ha. Tym bardziej, więc zestawienie z otaczającymi go wieżowcami jest uderzające. Istotnie w wi-

doku z góry Bryant Park jawi się jako polana w lesie drapaczy chmur (ryc. na okładce). Po przebudowie w roku 1992 stał się ulubionym parkiem nowojorczyków, co potwierdzają liczne badania opinii społecznej i nagrody w plebiscytach.

Przed przebudową park ten był centrum nielegalnego handlu narkotykami. Teraz zaspakaja wiele ważnych potrzeb. Przede wszystkim od wiosny do jesieni jest miejscem spędzania przerwy obiadowej przez ludzi pracujących w okolicznych

Ryc. 4. Paley Park – ściana wodna

Fig. 4. Paley Park – a wall of water

biurowcach (ryc. 2). Wielka łąka stanowiąca centrum parku, jak również przestrzeń wokół ocieniona koronami platanów, służą, na co dzień różnym formom swobodnego wypoczynku. Okresowo łąka staje się kinem letnim, lodowiskiem, miejscem organizowania koncertów i plenerowych imprez. W wielkim rozbijanym na łące namiocie odbywają się sławne festiwale mody New York Fashion Week. W podziemiach znajdują się magazyny zlokalizowanej obok biblioteki publicznej, a w samym parku wystawiane są regały z książkami, można też korzystać z bezprzewodowego Internetu. Podobnie jak w przypadku Central Parku, obiektem tym zarządza organizacja pozarządowa Bryant Park Corporation. Jej działanie jest znacznie skuteczniejsze niż zarządzanie przez władze miejskie w poprzednim okresie, mimo, że wydatki na utrzymanie parku są 6-krotnie mniejsze.

Na Manhattanie w godzinach pracy miliony pomieszczeń w niebotycznych drapaczach chmur wypełniają rzesze pracujących nowojorczyków. Wszyscy oni mniej więcej o tej samej porze opuszczają swoje biurowce, aby gdzieś w mieście zjeść lunch. Od wiosny do jesieni rzesze ludzi ze styropianowymi pudłami w jednej i plastikowymi kubkami w drugiej ręce, szukają miejsca, gdzie mogliby usiąść przy stoliku na świeżym powietrzu i w miłej, relaksującej atmosferze zjeść lunch. Przestrzenie publiczne, szczególnie zielone są o tej porze na wagę złota.

Dlatego władze miasta czyniły i czynią starania, aby partery działek zabudowanych wieżowcami były publicznie dostępne. Temu celowi służyły specjalne regulacje prawne i podatkowe motywujące właścicieli wieżowców do przeznaczanie parteru na cele publiczne¹².

Klasycznym przykładem sukcesu, jaki w ten sposób osiągnięto jest atrium w Ford Foundation Building¹³. Z 12-piętrowego graniastostupa tego wieżowca wycięto na narożniku mniejszy szklany graniastostup o powierzchni 1348 m² i wysokości ok. 40 m. Wewnątrz znajduje się ogród – oranżeria (ryc. 3). Rośliny rozłożone są na kilku poziomach, a na samym dole umieszczona jest sadzawka. Ogród ten został założony w latach 1963–1967 jako publicznie dostępny i zaprojektowany na ekologicznych zasadach wewnętrznego obiegu wody. Obecnie dostępność ta ogranicza się do zwiedzania.

Wielką popularnością cieszą się natomiast dwa znane parki kieszonkowe *vest-pocket parks*: założony w 1967 r. Paley Park i w 1971 r. GreenAcre Park¹⁴. Projekty tych parków to prawdziwy majstersztyk.

Manhattan jest miejscem nie tylko zabudowanym wieżowcami, ale także wypełnionym permanentnym szumem i hukiem. W tych warunkach zaprojektowanie i urządzenie małego ogrodu, który pozwoliłby naprawdę zapomnieć, że jesteśmy w tym „ludzkim ulu”, jest wielkim wyzwaniem¹⁵. Problem projektowy po mistrzowsku rozwiązał Robert

Lewis Zion – twórca Paley Park (ryc. 4). Na działce wielkości 364 m², zamkniętej z dwu stron ścianami szczytowymi wieżowców, a z trzeciej wysokim murem granicznym, zaprojektował maleńki publiczny ogród spełniający doskonale swoje zadanie. Najważniejszym elementem tego założenia jest ponad 6 metrowa ściana wody, zaaranżowana na owym granicznym murze w głębi działki. Efekt wzmacnia iluminacja tej ściany. Gdy wchodzimy po kilku stopniach z ulicy na powierzchnię placu, widzimy ją w głębi, przed sobą. Ściany boczne porastają bujne pnącza, wewnątrz ponad głowami wypełniają korony miodowych robinii, które wiosną pięknie kwitną i wspólnie pachną. Trawników w ogóle nie ma – plac jest wybrukowany. Do dyspozycji użytkowników przeznaczone są białe, przenośne krzeselka i stoliki, przy których można wypić kawę i zjeść lunch. Charakterystyczne jest, iż bywalcy spontanicznie ustawiają swoje krzeselka tak, żeby patrzeć na ścianę wody, a nie na ulicę.

Fundatorem parku była prywatna osoba – William S. Paley Prezes Columbia Broadcasting System. Teraz zarządza nim jego fundacja. Park cieszy się wielką popularnością, co traktowane jest jako pierwszy sukces pomysłu parku prywatnego służącego celom publicznym.

Doskonałe w swojej prostocie rozwiązanie rozwinęli Hideo Sasaki, Harmon Goldstone projektując drugi znany park kieszonkowy – GreenAcre Park (ryc. 5). Tu zamiast ściany

wodnej jest hucząca kaskada spadająca z 6-metrowej wysokości, a powierzchnia placu obniża się tarasami na 4 m poniżej poziomu ulicy. Na najniższym tarasie, tuż przy wodospadzie znajdujemy się w otoczeniu bujnej zieleni, nie słyszymy niczego innego prócz szumu kaskady, a w powietrzu unoszą się rozpylone kropelki wody (ryc. 6). Czujemy się doskonale, autentycznie zapominamy, że jesteśmy w środku Manhattanu. Oprócz pnączy i drzew mamy tu jeszcze wspaniałe krzewy, kwiaty, egzotyczne rośliny w donicach. Podobnie jak w Paley Parku kaskada przyciąga wzrok i uwagę bywalców. Tworzy iluzję całkiem innego środowiska tym skuteczniej, że skutecznie zagłusza miejski hałas.

GreenAcre Park jest także inwestycją i własnością prywatną (Abby Rockefeller Mauzé), oddaną do użytku publicznego i zarządzany jest przez fundację. GreenAcre Park i Paley Park, znajdują się na liście najlepszych parków świata ogłoszonej przez amerykańską organizację Project for Public Space¹⁶.

Głód zieleni na Manhattanie zaspakajany jest także w inny sposób. Rozwój urbanistyczny tej dzielnicy – wyspy polega na nieustających wewnętrznych przemianach struktury miejskiej. Poszczególne części przeżywają okresy rozkwitu i upadku. W tych ramach zdarza się tak, że poszczególne działki pozostają pewien czas niezagospodarowane – są niejako urbanistycznymi nieużytkami.

Ryc. 7. Regulamin prywatnego ogródka botanicznego

Fig. 7. The rules of a small private botanic garden

Ryc. 5. Widok GreenAcre Park od strony ulicy

Fig. 5. View of GreenAcre Park from a street

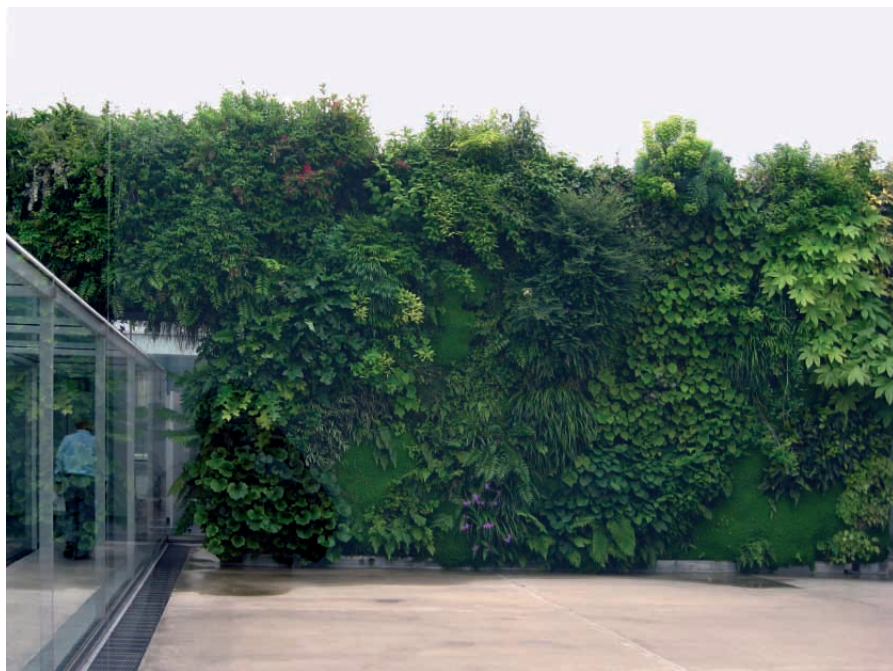
Zaobserwowano, że w podupadłych dzielnicach mieszkańcy zaczęli spontanicznie urządzać na pustych działkach ogródki według własnego pomysłu i gustu¹⁷. Ogródki te nie są na ogół wyrefinowanym dziełem sztuki ogrodowej, są natomiast bardzo oryginalne. W Nowym Jorku, gdzie tzw. *public art*, czyli sztuka eksponowana na ulicach, placach i w parkach obfituje w zaskakujące efekty, oryginalność nie jest łatwo osiągnąć. Jednak niektórym spośród tych spontanicznych kompozycji ta sztuka się udaje. Na przykład nie sposób nie zauważyć dziwacznej wieży zbudowanej z najróżniejszych kiedyś użytkowych przedmiotów i elementów. W innym miejscu uschnięte drzewo pomalowane na niebiesko. Jest też miniaturowy ogródek botaniczny ze wszystkimi atrybutami z regulaminem zwiedzania włącznie (ryc. 7). Regułą jest obsadzanie pnączami ścian szczytowych sąsiednich wieżowców. Powierzchnie te bywają

Ryc. 6. Wypoczynek przy wodospadzie w GreenAcre Park

Fig. 6. Rest near a cascade in GreenAcre Park

Ryc. 8. Ogród wertykalny Patricka Blanca w Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Kanazawa

Fig. 8. Vertical garden by Patrick Blanc in Museum of Modern Art in Kanazawa

⁷ Czerwieniec M., Lewińska J., 1996, *Zieleni w mieście*, Kraków.

⁸ Zachariasz A., op. cit.

⁹ Crompton J. L., 2001, *The Impact of Parks and Open Space on Property Values and the Property Tax Base*, Ashburn.

¹⁰ www.centralparknyc.org

¹¹ Thompson J. W., 2002, *The rebirth of New York City's Bryant Park*, Washington DC.

¹² *Zoning Resolution The City of New York, Article ii Residence District Regulations*, <http://www.nyc.gov/html/dcp/pdf/zone/art02c03.pdf>
Dankwa Erkki T., *New York Skyscrapers. One Hundred years of High-Rises, Additional Info I*, <http://www.greatgridlock.net/NYC/nyc.html>

¹³ Kayden J. S., 2000, *Privately Owned Public space* [in:] "The New York City Experience", New York.

¹⁴ www.pps.org

¹⁵ Pawłowska K., 2008, *Ogród sensoryczny* [w:] „Dźwięk w krajobrazie jako przedmiot badań interdyscyplinarnych”, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, Lublin.

¹⁶ Amerykańska organizacja pozarządowa zajmująca się przekształcaniem przestrzeni miejskich zdominowanych ruchem kołowym na miejsca spotkań ludzi – parki i place publiczne <http://www.pps.org/>

¹⁷ Pawłowska K., 2006, *Kreatorzy klimatu miejsca* [w:] „Nowa architektura w kontekście kulturowym miasta”, praca zbiorowa pod red. A. Niezabitowskiego i M. Żmudzińskiej-Nowak, Gliwice.

¹⁸ Wybitnym osiągnięciem artystycznym i technicznym w tej dziedzinie są pionowe ogrody Patricka Blanca, Blanc Patrick, *The Vertical Gardens, From Nature to the City*, Norton & Company.

¹⁹ *Green thumb* – po polsku *zielony kciuk* to idiom oznaczający kogoś, kto „ma rękę do kwiatów”. <http://www.greenthumbnyc.org>

kilkakrotnie większe niż powierzchnia pozioma ogródków¹⁸ (ryc. 8).

Ta spontaniczna twórczość ogrodowa, niezupełnie zresztą legalna, gdyż działki te nie są bynajmniej własnością ludzi, którzy je urządzają, została zauważona przez władze miasta. Uznano, że jest to działalność w gruncie rzeczy pożyteczna i w ramach akcji Green Thumb¹⁹ zalegalizowały samorządową twórczość parkową mieszkańców, oddając im do dyspozycji owe działki, pod tym wszakże warunkiem, że w określonych godzinach będą udostępnione dla wszystkich chętnych jako parki publiczne. Tak to władze Nowego Jorku szanując inicjatywę mieszkańców i korzystając z ich pomocy, wypełniają jedno ze swoich publicznych zadań – wzbogacają zasób miejskiej zieleni.

Fotografie wykonała autorka.

Photographs made by author.

Krystyna Pawłowska

Institut Architektury Krajobrazu
Wydział Architektury
Politechnika Krakowska
Institute of Landscape Architecture
Faculty of Architecture
Krakow University of Technology

Przypisy

¹ Pawłowska K., 2002, *Konflikty wokół ochrony i kształtowania krajobrazu* [w:] „Problemy ochrony i kształtowania krajobrazu Górnego Śląska na tle doświadczeń z innych regionów Polski”, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec.

² Zeszyt kwartalnika „Architektura Krajobrazu” (nr 1-2/2006) poświęcony w całości tematyce dominant: *Dominanty w krajobrazie*.

³ Dąbrowska-Budziło K., 2002, *Treść krajobrazu kulturowego w jego kształtowaniu i ochronie*, Kraków.

⁴ Pawłowska K., 2006, *Dziwne losy dominant krajobrazowych* [w:] „Architektura Krajobrazu”, nr 1-2/2006.

⁵ Pawłowska K., Swaryczewska M., 2002, *Ochrona dziedzictwa kulturowego. Zarządzanie i partycypacja społeczna*, Kraków.

⁶ Zachariasz A., 2006, *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Kraków.

Land Reform in Iran and its Effects on Rural Landscapes: Enormous Lessons for the Future

Amin Rastandeh

Reforma rolna
w Iranie i jej skutki
w krajobrazie
wiejskim – istotna
lekcja na przyszłość

Introduction

Exploitation, oppression, and forced labor in landlord and peasant system were common sense across Iran's villages before the land reform [Delgarm 1980, pp. 3–12] and were threatening Shah's political stability. He, as a result, decided to commence a governmental revolution before a national revolution started by the masses. He called it the white revolution later [Mc Lachlan 1988].

Land reform in Pahlavi period contributed to many changes. Changes in the system of the agricultural production, occupational structure, and social stratification reflect the extent of the villages' transition to capitalist agriculture [Islami 2005]. Furthermore, the present research will show that the land reform in Iran led to sweeping changes in rural landscapes and affected rural environments and settlements, from the landscape architectural point of view, as well.

Necessity of the research

The author believes that there is a divergence of opinions about the weaknesses and strengths of the land reform amongst the related researchers because of their bigotry to either the Pahlavi or Islamic Republic regime in Iran. It is self-evident that studying this issue will shed light on the way to evaluate the land reform

consequences in Iran. The issue of rural landscapes is one of the most important fields affected by Iran's land reform, deeply. The author is convinced that rural landscapes as a national treasure of each country indicate cultural, social, political, and economical history of each territory. If that is the case, it needs comprehensive researches to find the main effective factors determining Iran's rural landscapes before and after the land reform. The findings will show that what there would be the positive and/or negative land reform effects on Iran's rural landscapes and rural environments and settlements.

Religious-historic background

Over the years, agriculture has been prized by Iranian religions especially amongst Zoroastrian followers [Deylami 1987, pp. 117–119; Yarshater 1982]. Avesta's statements encouraged people to cultivate on the land. The mentioned holy book, for example, compares the land with a maid in many cases as follows:

“Unhappy and unfulfilled is the long untilled land on which there hasn't been spread any seed, like a beautiful maid without a child willing to have a good husband” [Doustkhah 1991, pp. 681].

Definitely, the statement above and the vast majority of similar cases indicate that fertilizing arable lands have been among the most religious and sacred applications for Iranian Zoroastrians. Such historic-religious

backgrounds urge Persian people to arboriculture, agriculture, and gardening. Hence, the Pahlavi regime struggled to apply land reform in Iran under the cover of such religious-historic backgrounds about the agriculture.

Methodology

The researcher presents an innovative pattern to achieve the sound and appropriate results rather than the questionable ones.

According to the methodology, the research falls into two phases. Phase 1 consists of three steps including general studies on the land reform in Iran, choosing the suitable case studies, and multiple qualitative analyses in the social, political, historical, and economic categories. Afterwards, in phase 2, the researcher compares and determines the rural landscape in two periods: before and after the land reform. Finally, in the second step of phase 2, the researcher prepares analytic-descriptive patterns to show how the land reform changed the rural landscapes in Iran.

The researcher has focused on 15 villages in 9 provinces to evaluate rural landscape changes before and after the land reform. To obtain credible results, the reputable and prestigious documents have been investigated. In addition, the causal comparative research has been selected as the basic research method. The researcher has paid particular

Table 1. The general information about the villages was investigated in the present research

Village	Province	Location in Iran	Climate	Morphology
Sulan	Hamadan	West	Cold-humid	Linear
Hamaneh	Yazd	Center	Hot-arid	Central
Ghahroud	Isfahan	Center	Semi-hot-arid	Central
Koushksar	Fars	Southwest	Semi-hot-arid	Central
Khourabad	Qum	Center	Hot-arid	Central
Shishdangi	Fars	Southwest	Semi-hot-arid	Central
Varkaneh	Hamadam	West	Cold-humid	Linear
Negel	Kurdistan	West	Cold-humid	Linear
Rostam Abad	Kermanshah	West	Semi-cold-humid	Central
Tangi Sar	Kurdistan	West	Cold-humid	Linear
Ghasrian	Kurdistan	West	Semi-cold-humid	Central
Sangtarashan	Luristan	Southwest	Semi-hot-arid	Central
Vasht	Hamadan	West	Semi-cold-humid	Central
Siahou	Hormozgan	South	Hot-humid	Linear
Kerend	Kermanshah	West	Semi-cold-humid	Central

attention to the field research and informal observation, as well.

To choose the appropriate case studies, the researcher has emphasized on the concept of variety in three aspects of the location, climate, and morphology. Table 1 shows the general information about the case studies.

Iran land reform in summary

Iran launched a sweeping land reform in 1962, which was implemented in three phases over a decade under shah's "White Revolution". While shah's regime interest in land reform is believed to have been primarily political [Mc Lachlan 1988,

pp. 105–52] – dismantling the power base of the landowning class – the implementation of the reform contributed to a dramatic decline in absentee land ownership and the sharecropping system, leading to a substantial increase in peasant proprietorship [Amid 1990, pp. 88–110; Salmanzadeh and Jones 1979, pp. 108–127; Islami 1973, pp. 120–131].

Generally speaking, Iran land reform was classified as anti-feudal plan to eradicate feudalism, to establish capitalism in the non-reform sector, and to promote political stability [Majd 1987]. At the time of the land reform, Iran had 60,520 villages and 22,933 farms. Of 60,520 villages, 6,239 villages were without agriculture, in the state of abandonment, or served as seasonal residences for

migrating tribes, and 2,083 were mechanized (Iran Statistical Center, hereafter ISC, 1975, pp. 244–245) could be classified as agricultural categories. These findings were confirmed by 1974 agricultural census, which also showed that 72% of the farms were included in village land and that the vast majority were uninhabited [*Rural and Agricultural Statistics of Iran*, hereafter RASI, p. 159].

Agricultural-production systems included the coexistence of four different types of agricultural-production systems in the village: a peasant production system, pump-owner tenant farmers, a large private capitalist farm, and the remnant of the landlord-sharecropping system [Islami 2005].

Before the land reform in Iran, just in 29% of the agricultural lands there was a peasant production system. 59% and 12% of other agricultural lands were under the landlord-sharecropping and tenant farmers systems, respectively [Iran Ministry of Agriculture 1961].

In that time, the village's social structure was nearly homogenous, largely dominated by absentee land ownership and sharecropping arrangements. Most households were sharecroppers at the same level in the village's social hierarchy, lacking any appreciable internal socio-economic differentiation [Ward English 1966; Bonine 1980].

Iranian land reformers and their American policy advisers were operating on the basis of a concept

of feudalism, which was ill-suited to Iran's agrarian sector, a one-size-fits-all concept of feudalism that, more than just incidentally, was the common substitute of both Marxist and liberal modernization theory advocates [Hillenbrand 2002].

Iran land reform and its relationship with rural landscapes

The land reform in Iran had direct and indirect effects on rural landscapes. The evidence shows that the factors creating and determining rural landscapes have been affected by the land reform during several decades [Mc Lachlan 1988; Islami 2005; Hojjat, 2007]. The author will illustrate that after the land reform, land uses, physical density, and the circumstance of rural development changed and then, other related sub-changes appeared. The findings of the research also indicate that there were at least six factors affecting rural landscape before the land reform but after that, the land reform consequences in rural spaces caused in-depth changes in rural landscapes because of emerging new causes and therefore, new effects.

Iran's rural landscapes before the land reform

Water accessibility, security, the model of revenue operation from the land, ownership right, geographical constraints, and livelihood has af-

ected the form of Iran's village since many centuries ago [Vosouqi 2008, pp. 28–29]. Explicitly, the mentioned factors have affected many aspects of rural communities and in the same period on rural landscapes. If that is the case, a question is derived from the statement given above: what were the most pronounced effects of the given factors on Iran's rural landscapes, in reality?

The earlier studies show that as a traditional rule, the village was founded on unfertilized lands, rocky areas, and waste places [Hojjat 2007; Lampton 1998]. Furthermore, before the land reform, peasantry housing was in substandard level and with the minimum area with unsuitable living facilities [Lampton 1998, pp. 669-671], (fig. 1, 2).

In addition, agricultural production system was on the basis of five elements including land, water, cow, seed, and labor force before the land reform [Lampton 1998, p. 536]. The village lord owned the four first elements [Mirabolghasimi 1980, p. 57] and peasant had to use his/her own muscular strength as his/her capital [Hojjat 2007].

The researcher in the table below has sorted six important and effective factors which affected rural landscapes before the land reform in Iran. These expressions are resulted from the author's analysis during the research in all fifty case studies.

Fig. 1. Minimum housing in an Iranian village before the land reform

Fig. 2. A peasant family with the minimum facility for traveling before the land reform in the south east of Iran

Table 2. The main factors which affected Iran's rural landscapes before the land reform

Factors	The effects on Iran's rural landscapes before the land reform
Water accessibility	It caused physical rural development and growth along rivers or around the springs, pounds, or wells. Water sources played a crucial role as the most important origin of the rural area.
Security	As the second important criterion for constructing the villages after the water accessibility, compressed physical contexts across villages and constructing the residential areas on the foot of the hills and mountains in a compressed density were resulted from security needs.
Land revenue operation	As the vast majority of agricultural lands were managed by the landlord-sharecropping and tenant farmers systems, the proximity between the farm labor's minimum housings and agricultural lands was inevitable.
Ownership right	According to the landlord-sharecropping system, the farm lands and landscapes were integrated and extensive because the lords had many large areas without need for land subdivision.
Geographical constraints	The lack of technology led to indigenous and vernacular solutions to figure out the geographical challenges. In many cases, residential buildings were built on the top places far from floodway and flooding corridors.
Livelihood	Agriculture was the unique source for the labor forces to live. Therefore, farms and agricultural lands were founded and designed in the best places with the fertilize soil, suitable land slope, and easy water accessibility for irrigation.

Iran's rural landscapes after the land reform

At the macro-level, Abdolali Lahsaeizadeh's study indicates that the land reform contributed to the development of both peasant capitalist farming and large-scale agricultural enterprises, representing 6.5 percent and 15 percent of arable lands in Iran, respectively, by 1975 [Lahsaeizadeh

1993, pp. 179–183]. The changes led to sweeping effects on rural landscapes, as well.

The researcher's studies illustrate that after operation of the land reform act in Iran, the primary factors and their values affecting rural landscapes have changed gradually, and new effective factors were replaced with the earlier factors. The researcher sorted the changes under

five general categories including decaying rural community, appearing technological infrastructures, expanding rural context, using urban building materials, and changing physical scales. In each case, the researcher indicates that how rural landscapes have been affected by the changes generated due to the land reform operation since 1962.

Decaying rural community

After the land reform, the lords and feudals transferred their investments into the cities and established the financial, industrial, and service institutes in the cities. Also, the peasants and farmers immigrated to cities for well-paid jobs [Hojjat 2007]. As a result, the villages were abandoned, gradually and in the same period, urbanization developed especially in outskirts because of the immigrations (fig. 3, 4).

On one hand, increasing urban population, and on the other hand, decreasing rural population, caused an unequal population growth between urban and rural settlements and this, in itself, contributed to an unorganized development in both Iranian cities and villages. The diagram below shows the percentage of urban and rural population from 1956 to 2006, during a half century (fig. 5, 6, 7).

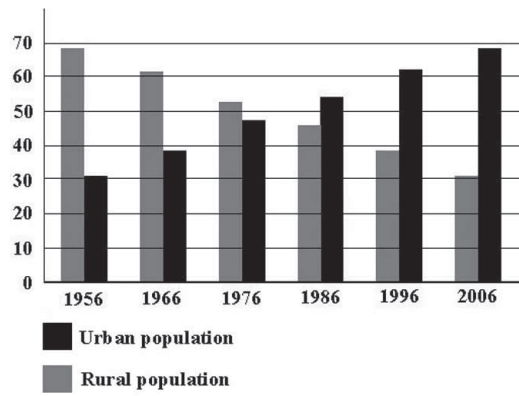

Fig. 3. The percentage of urban and rural population in Iran from 1966 to 2006

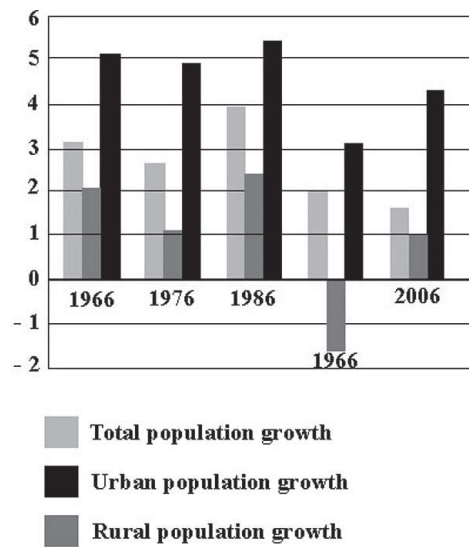

Fig. 4. The percentage of population growth in Iran from 1966 to 2006

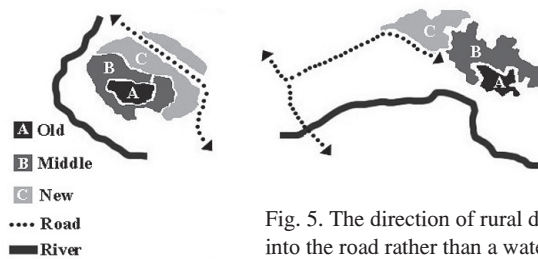

Fig. 5. The direction of rural development into the road rather than a water source after the land reform in two villages in Isfahan and Qum Provinces

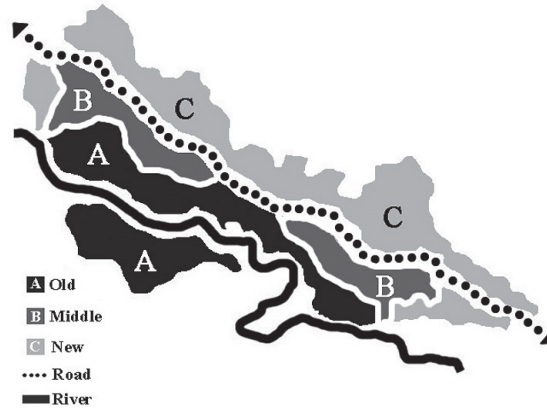

Fig. 6. The direction of rural development into the road rather than into a water source after the land reform in a village in Hamadan Province

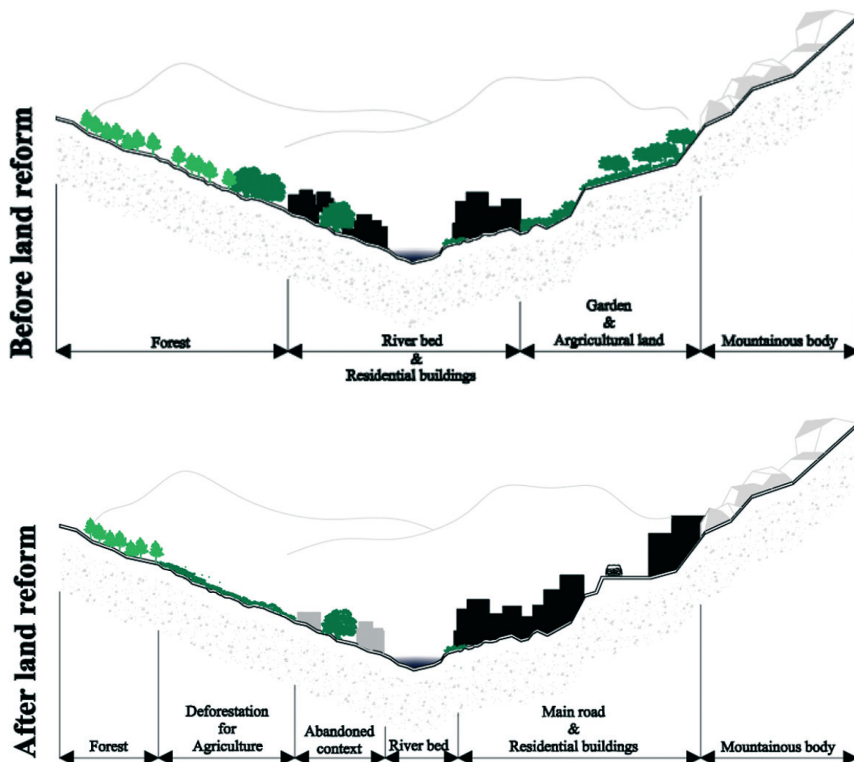

Fig. 7. A comparison between rural landscapes before and after the land reform in a village in Hamadan Province with emphasize on land use changes and direction of the rural development

The emerging of technological infrastructures

Studies show that during the land reform in Iran, the central government struggled to eliminate rural decay and, deprivation [Lampton 1998]. In doing so, a range of infrastructural buildings such as schools, health centers, communication receivers, and cooperative stores were built in villages [Hojjat 2007; Lampton 1998]. The findings of the research illustrate that all the cited buildings were founded nearby and along the village roads. Therefore, new buildings, according to the author's field researches, created a new rural context near the main rural road. Since then, the price of lands near the road and infrastructural buildings increased and also, the di-

rection of rural development moved to the main rural road [Hojjat 2007]. The new buildings created new land uses near the main rural road. The land uses were prized by local people because of their priority subject to the accessibility to the road. The oral interviews with the local people

in the present research applied by the author endorse the mentioned fact. There are many cases which justify the mentioned assertion, as well. The most important witness illustrating the fact is the extension of rural context to the road rather than a water source. The maps and sections prepared by the author emphasize the accuracy of the above argument in three case studies in three villages in different provinces of Iran (fig. 8).

Expanding rural context

Water storage tanks, electric motors for wells, and water piping separated the old rural context to the water resources forever [Ibid 2007]. In addition, the findings of the present research show that after eradication of feudalism and land-lord and peasant system, land ownership right changed so that peasants could build their house across their farms. For these reasons, the studies precisely show that physical density in rural context decreased and houses were built in other places with more free

Fig. 8. New infrastructures created new rural landscapes in relationship with the agricultural fields

terms than ever. Never should it be forgotten that the new rural road and electricity facilities provided more security, as well. The recent twofold items also, helped rural people to settle on their farms without any restriction (fig. 9).

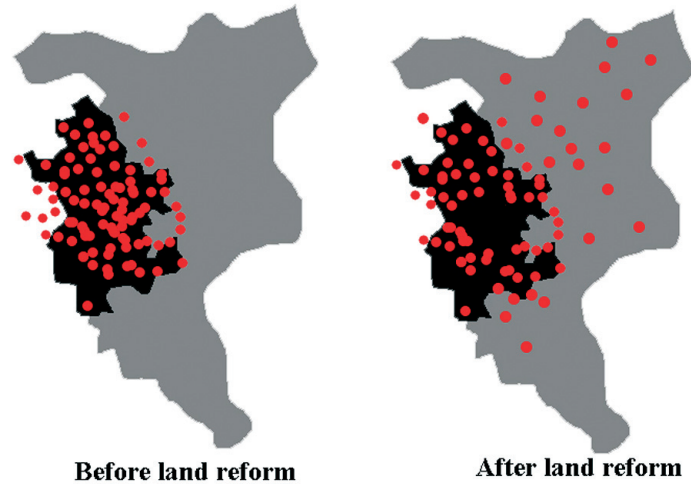
Using urban building materials

Road accessibility and automobile helped rural people to access the cities. They would travel to the cities to sell their agricultural products and purchase several crucial materials. One of the most important things among these materials which had deep effect on rural landscapes was used-materials for buildings. Peasants were purchasing them in low price to improve their house structure stability. This approach led to a non-homogenous landscape in rural building elevations and generated heterogeneous and disharmonic facades in rural landscapes in large scale (fig. 10).

Changing physical scales

The farm scale was under the influence of mechanized agriculture. Using tractor was the clearest instance in this category. Tractor was a useful automobile for peasants, which enforced them to plan wider rural alleys and provide new and especial spaces as the parking lot for it. Tractor also, helped peasants to work on larger and more extended farm lands in the short time (fig. 11, 12).

Fig. 9. A schematic plan showing rural development into other agricultural spaces and changes in rural context and rural density after the land reform in farming communities in Iran

Discussion and conclusion

The present research focused on the changes in factors affecting Iran rural landscapes in two periods, before and after the land reform. The research findings illustrate that the land reform changed Iran rural landscapes, deeply. Physical differences in rural landscapes before and after the land reform can be described as expressed in the present paper. The most important changes, resulted from the land reform, fall into four categories of rural contexts, physical scales, land values, and land uses. Firstly, rural contexts were divided into three qualities of the new, middle, and old. Secondly, physical scales changed from small and narrow to larger and wider spaces in both residential and agricultural environ-

ments. Thirdly, price of land near the rural roads increased and hence, land values around wells, springs and along rivers fell into decline. Fourthly, land use changes occurred in all places especially throughout farm lands and along main rural roads

Fig. 10. Disharmonic facades and heterogeneous rural landscapes in rural spaces after the land reform

Fig. 11, 12. Changes in rural space scales because of technological instruments and automobiles

because of cultural, technological, social, economical, and even political changes.

The history of the land reform in Iran and its relationship with rural landscapes reminds the fact that multi-purpose strategies and multi-aspect targets are forgotten only for economic and political goals in developing countries. The researcher believes that although landlord and peasant system, feudalism, and ex-

ploitation were eradicated forever in Iran by the land reform operation, rural deprivation remained and there were several negative effects on both rural and urban communities. Unequal population growth between rural and urban societies, confusion in natural sceneries because of technological facilities, lack of the unity in rural facades due to combination of traditional and modern materials, and environmental problems especially

water pollutions were generated after the land reform in Iran. The author is convinced that the vast majority of the mentioned negative results were the consequences of accessibility to urban areas without any pre-educational programs for rural people about the technology, without any necessary awareness about the modern life prerequisites, and without any cultural plan to preserve the tradition in rural areas.

There is no doubt that the land reform rescued the peasant from landlord and feudal oppressions and brought also many facilities and security for rural people. But, it is imperative to mention that after the land reform operation, rural landscapes transferred from natural and traditional identity into a complicated semi-urban-rural context. In addition, after the land reform, rural landscapes have been affected by the technology and accessibility to the urban areas.

Figures made by author.

Amin Rastandeh

Department of Landscape Architecture
Faculty of Art
Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

References

1. Amid M. J., 1990, *Agriculture, Poverty and Reform in Iran*, Routledge, London.
2. Bonine M. E., 1980, *Yazd and Its Hinterland* [in:] "A Central Place System of Urban Dominance in the Central Iranian Plateau", Geographischen Instituts der Universitat Marburg, Marburger Geographische Schriften, 82, chap. 3.
3. Delgarm E., 1980, *Landlord and peasant system in the Dashtestan region*, Faculty of psychology, Tehran.
4. Deylami T. M., 1987, *Architecture, city construction and urban dwelling of Iran over the time*, Farhangsara: Tehran, pp. 117–119.
5. Doustkhah J., 1991, *Avesta: the most ancient Iranian texts and songs*, Morvarid, Tehran.
6. Hillenbrand C., 2002, *The Crusades* [in:] "Islamic Perspectives, International Journal of Middle East Studies", 34, pp. 129–185.
7. Hojjat I., 2007, *The land reform effects on Iran's village form* [in:] "Journal of Fine Arts", 26, pp. 75–84.
8. ISC., 1963, *Iran's Land Reform Act*, Tehran.
9. Islami A. A., 2005, *From peasant to farmer: a study of agrarian transformation in an Iranian village, 1967–2002* [in:] "International Journal of Middle East Studies", 37, pp. 327–349.
10. Ismail A. A., 1973, *Land Reform and Modernization of Farming Structure in Iran* [in:] "Oxford Agrarian Studies", 2, pp. 120–131.
11. Lahsaeizadeh A., 1993, *Contemporary Rural Iran* Ashgate Publishing, Avebury.
12. Lampton E., 1998, *The lord and farmer in Iran, Scientific and Cultural publication*, Tehran.
13. Majd M., 1987, *Land reform policies in Iran*, American Agricultural Economics Association.
14. Mc Lachlan K., 1988, *The Neglected Garden: The Politics and Ecology of Agriculture in Iran*, I. B. Tauris, London.
15. Ministry of Agriculture, 1961, *Annual Report*, Tehran.
16. Mirabolghasimi M., 1980, *The peasant movement in Iran*, Joint-Stock Corporation, Tehran.
17. Salmanzadeh C., Jones G. E., 1979, *An Approach to the Micro Analysis of the Land Reform Program in Southwestern Iran* [in:] "Land Economics", 55, pp. 108–127.
18. Vosouqi M., 2008, *Rural Psychology*, Keyhan, Tehran.
19. Ward English P., 1966, *City and Village in Iran: Settlement and Economy in the Kirman Basin*, University of Wisconsin Press, Madison.
20. Yarshater E., 1982, *Cambridge History of Iran*, Vol. III: "Seleucid, Parthian and Sassanian Periods" (ed.), Cambridge University Press, Cambridge.

Zespoły i obiekty w przestrzeni dostrzegane jako simulacrum krajobrazowe

Janusz Skalski

Sets and Objects
in Space Noticed
as Landscape
Simulacrum

Wprowadzenie

Introduction

W rozważaniach, które dotyczą wizualnych cech krajobrazu często posługujemy się uproszczoną klasyfikacją tego, co bezpośrednio dostrzegamy w naszej przestrzeni wzrokowej. W sposób ogólny charakteryzujemy to jako krajobraz naturalny bądź kulturowy. Te dwie wizualne jakości krajobrazu, rozróżniamy dzięki dostrzeganym nieregularnym kształtom przyrody ożywionej i martwej oraz geometrycznym formom tkanki kulturowej. Te dwie różne pod względem wizualnym materie, stanowią zasadnicze tło naszego środowiska życia na ziemi. Wynika z tego, że dostrzegane przez nas różne jakości przestrzenne oraz ich zagęszczenie i wzajemne przenikanie się w krajobrazie pobudzają nas do bardziej wnikliwego dostrzegania tego, na co patrzymy. Jednak, czym innym jest dostrzeganie tych różnic pod względem formalnym, a czym innym rozpoznawanie i nazywanie tego, co widzimy. Sumę czynności, jakie wykonuje nasz umysł, dzięki którym jesteśmy w stanie rozpoznać i nazwać to, co widzimy w naszym rzeczywistym otoczeniu możemy określić jako doświadczanie swojej przestrzeni życiowej. Przebieg tego procesu, który w literaturze fachowej może być nazywany doświadczaniem lub percepcją krajobrazu, jest wciąż do końca niezbadany. Wiemy na pewno, że różne wrażenia odbie-

rane przez zmysły mają wpływ na aktywność naszego umysłu. Fakt ten możemy zaobserwować w trakcie prowadzonego osobiście procesu percepcji krajobrazu. Podczas tego doświadczenia łatwo zauważyć, że aktywność naszego umysłu ma różne natężenie. W pewnych okresach czasu odносimy wrażenie, że nasz umysł jest w stanie spoczynku, kiedy indziej wykazuje twórczą aktywność, a w przypadkach zagrożenia życia jego działalność ma charakter atawistyczny. W okresach twórczej aktywności umysłu możemy zauważyć, że na bieżący proces percepcji wpływ mają: wspomnienia uzyskane w trakcie wcześniejszych doznań sensualnych, które mamy utrwalone w naszej pamięci oraz wiedza o warunkach i sposobach życia, której uczymy się od urodzenia. Dlatego widząc kolejny raz w swoim życiu las, miasto, pustynię czy inny fragment krajobrazu mamy wystarczającą świadomość tego, co to jest w sensie materialnym i przestrzennym i co może tam się potencjalnie wydarzyć. Komfort istnienia w swoim środowisku życia, którym jest określona przestrzeń krajobrazu i możliwość swobodnego przemieszczania się w niej opiera się na zaufaniu do odbieranych rezultatów prowadzonego ciągle procesu percepcji. To wszystko pozwala nam utwierdzać się w przekonaniu, że w otaczającej nas rzeczywistości czujemy się wolni, pewni, zadowoleni, bezpieczni, tutejsi itp. Jednak we współczesnych krajobrazach, które z ogromnym

przyspieszeniem przekształcają się na naszych oczach zaczynamy ze zdumieniem dostrzegać, że to, co do tej pory uznawaliśmy wizualnie za prawdziwą rzeczywistość, czasami okazuje się sztucznie stworzoną sceną. Ta widoczna sztuczność w krajobrazie staje się stopniowo nową jakością, której widok zmusza nas do zastanowienia się nad tym, czy możemy mieć zaufanie do doświadczeń zdobywanych w trakcie prowadzonego przez nas procesu percepcji swego otoczenia i czy to, co widzimy jest prawdziwą rzeczywistością czy czymś sztucznym, co trudno nazwać? To wszystko powinno nas skłaniać do bycia ostrożnymi w wizualnej ocenie i nazywaniu istniejącej rzeczywistości. Ta niepewność często zmusza nas do zrewidowania naszej dotychczasowej wiedzy o swoim środowisku życia, którą wszyscy gromadzą od urodzenia.

Dostrzeganie sztuczności jako wizualnej wartości w krajobrazie

Noticing artificiality as a visual value in a landscape

Sztuczność w krajobrazowym otoczeniu, która była wytworem człowieka dostrzegano już znacznie wcześniej. Można uznać, że pewne fakty dotyczące przemiany naszego środowiska życia w coś sztucznego,

Ryc.1. Coalbrookdale Night, obraz olejny namalowany w 1801 roku przez Philipa Jamesa de Loutherbourg (w zbiorach The Science Museum w Londynie)

Fig. 1. Coalbrookdale Night. Oil painting dated 1801 by James de Loutherbourg (collection of The Science Museum in London)

co nie jest już pierwotnym rajem stworzonym przez Boga, w którym ukształtowaliśmy się jako ludzie, dostrzegali angielski poeta John Milton (1608–1674) autor biblijnego poematu zatytułowanego „Raj utracony”¹. Poetycki poemat Johna Milтона powstawał w czasach, kiedy Europejczycy kontynuowali odkrywanie i cywilizowanie dziewiczych obszarów na kuli ziemskiej. Odkrywając te ziemie wydawało im się, że ludzie, zwierzęta i rośliny żyją tam w taki sposób, jak za czasów pierwszych rodziców. Pierwotny, rajszy krajobraz istniał jeszcze na znacznym obszarze kuli ziemskiej i raj jako pojęcie, odnoszące się do jakości przyrodniczej (bujna roślinność, zwierzęta nie znające strachu przed człowiekiem i nadzy pierwotni ludzie) był dostrzegany jako

rzeczywistość. Ta istniejąca rajska rzeczywistość opisywana i przedstawiana przez podróżników mogła być porównywana do tej, jaka była już wówczas dostrzegana w Europie, a szczególnie w Anglii, gdzie dokonywała się rewolucja przemysłowa. W tym samym czasie, kiedy J. Milton pisał swój poemat, działał już wielki piec do wytopu żelaza zbudowany w 1754 roku przez Abrahama Darby II w dolinie Coalbrookdale w zachodniej Anglii. Piec był eksploatowany w ruchu ciągłym, czego widocznym efektem w nocnym krajobrazie doliny były płomienie i widoczna z dużej odległości łuna (ryc. 1). Z uwagi na swój ogrom i wizualne walory krajobrazowe, wielki piec był wówczas traktowany jako wyjątkowa osobliwość. Mogąc porównać ówczesny przemysłowy krajobraz Anglii

z tymi, jakie dostrzegano w krajach zamorskich, u Johna Milтона mogła pojawić się refleksja, że wokół siebie tworzymy coś sztucznego, co na pewno jest zaprzeczeniem biblijnego raju i raczej przypomina piekło stworzone przez szatana. Ale to, co wtedy dostrzegał John Milton wybiegało daleko poza swą epokę. Dopiero znacznie później podobne wizualne spostrzeżenia stały się powszechnie dostrzegane i wspomagały narodziny nowej świadomości etycznej, estetycznej i ekologicznej w stosunku do krajobrazu.

Wizualnymi zmianami, jakie dokonuje człowiek w świecie przyrody zaczęli interesować się artyści, socjologowie, architekci krajobrazu i inni. Jednym z bardziej znanych autorów, którzy w połowie XX wieku próbowali pisać o tym, że nasze otoczenie, w którym żyjemy jest już w pełni sztucznie ukształtowanym tworem przestrzennym, funkcjonującym dzięki zużywaniu ogromnych ilości energii był francuski socjolog kultury Abraham Moles (1921–1992). Według tego autora to wszystko, co obecnie uważamy za nasze przestrzenne środowisko życia, czyli miasta, wsie, parki, pola uprawne, rezerwy przyrody itp., mają już niewiele wspólnego z tą naturą, w której żyli nasi przaprzodkowie. To wszystko, co przez tysiące lat wszyscy filozofowie uważali za naturę ujawnia się nam obecnie jako sztuczny twór. Oto cytat z książki A. Molesa, która w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku była przetłumaczona na język polski:

Inaczej mówiąc, „natura” również przestała być naturalna, stała się takim samym przedmiotem jak dom – sztucznym produktem. Powiemy więcej: Natura jest złudzeniem (historycznym)². Ten filozoficzny osąd wypowiedziany przez A. Molesa, stał się w późniejszych latach programową inspiracją dla wielu artystów, którzy jego poglądy dotyczące traktowania „natury” jako sztucznego produktu, który jest dziełem człowieka wykorzystywali jako podstawę ideologiczną w swej twórczości. Widać to szczególnie w dziełach tych artystów, którzy tworzyli i tworzą tak zwaną sztukę ziemi (land art). W ich działalności ta „natura”, którą powszechnie uznaje się za coś świętego, co należy szanować i chronić dla przyszłych pokoleń, jest traktowana jako wygodne tło dla swoich artystycznych działań w krajobrazie. Za charakterystyczny przykład takiej twórczej działalności można uznać dzieło hiszpańskiego artysty Agostino Ibarolla, które zostało nazwane – Pomalowany Las Oma (Bosque de Oma)³. Las Oma to obszar naturalnego krajobrazu w Kraju Basków, który w Hiszpanii jest uznawany jako park narodowy. W kilku miejscach tego lasu, artysta trwale pomalował pnie żywych drzew, posługując się ciśnieniowymi pojemnikami z kolorowymi farbami. Można uznać, że w dziele tym jest w sposób czytelny wyrażona ideowa pogarda dla świętości „natury” i pełna jej akceptacja jako kulturowej sztuczności. W dziele tym naturalny las jest potraktowany jako

tło dla ideologicznej wypowiedzi artystycznej.

Pojęcie simulacrum w sztuce i socjologii

Idea of simulacrum in art and sociology

Jeżeli samą naturę możemy uznać za kulturową sztuczność i demonstracyjnie okazywać to tak, jak zrobił to Agostino Ibarolla to można również w podobny sposób eksperymentować z wybitnymi dziełami sztuki, które są również uznawane za coś w rodzaju sacrum. Kilka lat temu w trakcie prowadzenia końcowych prac konserwatorskich we wnętrzach Dworu Artusa w Gdańsku pojawił się problem odtworzenia starych obrazów, które wisiały tam na ścianach i zostały zniszczone w 1945 roku w wyniku działań wojennych. Konserwatorzy, którzy pracowali przy ich rekonstrukcji dysponowali tylko czarnobiałymi fotografiami tych obiektów, które były wykonane w latach 30. XX wieku jako dokumentacja stanu posiadania. Na podstawie tej dokumentacji nie można było odtworzyć palety barwnej tych obrazów posługując się klasycznymi metodami konserwatorskimi, w których wykorzystuje się uzdolnienia artystyczne osób wykonujących tego rodzaju prace i dawne techniki malarskie. Dla odtworzenia kolorów dobranych przez ówczesnych artystów, opracowano specjalny program kompute-

Ryc. 2. Fragment wiejskiej domeny ogrodowej obok pałacu Petit Trianon w Wersalu (fot. J. Skalski)

Fig. 2. A fragment of rural garden domain near the Palace Petit Trianon in Versailles. (photo J. Skalski)

rowy, który pozwolił istniejącą skalę szarości na fotografiach przetworzyć w barwny obraz. W rezultacie powstały cyfrowe zapisy odtworzonych obrazów, które posłużyły do wykonania kopii w postaci wydruku na płótnie malarskim⁴. Odtworzone obrazy zawisły we wnętrzu Dworu Artusa, w tych samych miejscach, gdzie kiedyś wisiały oryginały. Wykonane i wystawione dzieła w Dworze Artusa zostały różnie ocenione przez środowisko konserwatorów dzieł sztuki i samych artystów. Teresa Grzybkowska, oceniając je z pozycji historyka i krytyka sztuki, nazwała tego rodzaju obiekty jako *simulacrum* cyfrowe⁵. Niezwykle trafna nazwa, którą nadała im T. Grzybkowska była swego rodzaju nawiązaniem do poglądów głoszonych przez zmarłego niedawno francuskiego filozofa Jean Baudrillarda. W książce *Symulakry i symulacja* wydanej po raz pierwszy w 1981 roku J. Baudrillard opisał współczesny świat jako hiperrzeczywistość⁶. Według tego autora wszystko, co nas otacza jest iluzją, którą określa jako symulację. Symulowana rzeczywistość jest stworzona z cegiełek zwanych symulakrami. Bywają one tak oderwane od rzeczywistości, że tego czasami nie potrafimy dostrzec. Tego rodzaju postrzeganie rzeczywistości i samej istoty „natury” jest bliskie tym poglądom, jakie wyrażał wspomniany wyżej A. Moles. Według tego autora „natura” jako historyczne złudzenie jest również symulacją czegoś, czego już od dawna tak naprawdę nie ma.

Natomiast to, co widzimy to rodzaj *simulacrum* krajobrazowego, które jest superrzeczywistością sztucznie stworzoną przez leśników, rolników, ogrodników i architektów krajobrazu. Jeśli traktujemy krajobraz jako dzieło sztuki, to nazwa *simulacrum* wprowadzona przez T. Grzybkowską wydaje się bardziej odpowiednia niż symulakry, ponieważ ma ona już odniesienie do konkretnych obiektów. Dlatego w dalszych rozważaniach, jak i w tytule, autor będzie się posługiwał nazwą i pisownią *simulacrum*.

Rodzaje *simulacrum* krajobrazowego

Types of landscape *simulacrum*

Przestrzeń widoczna w skali krajobrazu również była i jest wykorzystywana do takich celów. Analizując historię powstania XVIII-wiecznych parków sentymentalnych, można dojść do wniosku, że ówczesni ludzie, którzy z różnych powodów mogli przebywać w takiej scenarii traktowali je jako rodzaj krajobrazowego *simulacrum*. W la-

tach 1762–1764 powstało założenie ogrodowe zaprojektowane przez J.A. Gabriela dla Madame Pompadour przy pałacyku Petit Trianon w Wersalu. W swym przestrzennym pomysle ogród miał przypominać wiejską scenierię, gdzie można było mieszkać i przyjmować gości. Z tej wiejskiej rezydencji korzystała później królowa Francji Maria Antonina, która dostosowała całe założenie do swoich potrzeb i ówczesnej mody. W rezultacie istniejące obok pałacu Petit Trianon założenie ogrodowe zaczęło przypominać wiejską scenierię, którą tworzyły specjalnie zaprojektowane chaty, zabudowania gospodarcze, zagrody dla zwierząt, stawy i mostki, a także minaret jako wyraz modnego wówczas zainteresowania Bliskim Wschodem (ryc. 2). W okresie letnim ta wiejska domena ogrodowa zamieniała się w rezydencję królowej i jej dworu. Na wolnym powietrzu, w wiejskiej atmosferze celebrowano różne zabawy i spotkania towarzyskie. Do uczestniczenia w takich spotkaniach trzeba się było specjalnie ubrać, czasami chodzić boso, przygotować stoły na sposób wiejski i przyrządzić stosowne potrawy. Życie w tak urzą-

dzonej wiejskiej scenerii wymagało stosownej stylizacji (ryc. 3). Dla Marii Antoniny i osób jej towarzyszących teren obok pałacu był bez wątpienia symulacją sztucznie stworzonej wiejskiej natury, która zdecydowanie różniła się od rzeczywistego krajobrazu istniejącego w sąsiedztwie. Angielski polityk i pisarz Thomas Whately w *Observations on Modern Gardening, illustrated by descriptions* wydany w Londynie w 1770 roku opisał pomysł urządzenia ogrodu jako ozdobnej farmy. Pomysł, aby w lecie zamieszkać w otoczeniu, które przypomina wieś spodobał się wielu ludziom w Europie, którzy byli zamożni i mogli sobie pozwolić na zrealizowanie tej idei. Podobne ogrody zaczęto zakładać w wielu krajach Europy. Według Jolanty Putkowskiej⁷, opisana przez T. Whately idea wsi – ogrodu stała się twórczą

Ryc. 3. Portret Marii Antoniny, Królowa jest przedstawiona w stroju wiejskim, stosownym do przebywania w scenerii ogrodu (Élisabeth Vigée-Lebrun 1783, w zbiorach Hessische Hausstiftung, Kronberg)

Fig. 3. Portrait of Marie Antoinette. The queen is presented in a country dress, appropriate to a stay in garden scenery (Élisabeth Vigée-Lebrun 1783. Collection of Hessische Hausstiftung, Kronberg)

inspiracją dla Izabeli Czartoryskiej, kiedy zamierzała urządzić swój ogród na Powązkach. W ogrodzie powązkowskim obok wiejskich chat krytych strzechą, wyposażonych w meble sprowadzane z Francji i kafelki z Holandii były również sztuczne ruiny starożytnych budowli, w których umieszczano oryginalne fragmenty sprowadzane z Włoch. Postawienie w bliskim sąsiedztwie wiejskich chat i stylizowanych budowli, które udawały ruiny świątyń rzymskich i gotyckich zamków było wyrazem ówczesnej mody (ryc. 4). W takim symulowanym i wyreżyserowanym otoczeniu przestrzennym, jakim były ogrody sentymentalne można było doświadczać życiowego luksusu, pozbawionego trudu codziennej egzystencji. Odwołując się do rozważań zawartych w książce J. Baudrillard można stwierdzić, że parki sentymentalne dla ówczesnych ludzi, którzy tam przebywali były hiperrzeczywistością i można je zakwalifikować jako **simulacrum luksusu**. Ludzkie dążenie do życia w tego rodzaju simulacrum jest trwale wpisane w nasze odwieczne pragnienie życia bez codziennych zmartwień. Widocznym tego rezultatem jest światowy trend do zakładania w atrakcyjnych miejscach krajobrazowych luksusowych ośrodków wypoczynkowych, w których można beztrudnie spędzić czas. Jednak dla coraz liczniejszych amatorów wypoczyniania w takich warunkach, czas pobytu zależy od możliwości finansowych, jakimi dysponują.

Niestety dla wielu z nich szczęście życia w luksusie trwa bardzo krótko. Natomiast ludzie bogaci, których stać na ciągłe przebywanie w takich warunkach, budują dla siebie i swoich rodzin prywatne rezydencje, które także można uznać za swego rodzaju simulacrum luksusu. Z różnych relacji, jakie docierają do szerokiej publiczności, życie w takich strzeżonych i sztucznie aranżowanych sytuacjach przestrzennych, nie zawsze musi być szczęśliwe. Większość tych osób, mimo poczucia bezpieczeństwa czuje się odizolowana od tak zwanej normalnej rzeczywistości, do której czasami tęsknią⁸.

W XVIII wieku, szczególnego rodzaju simulacrum krajobrazowym były wsie potiomkinowskie, wymyślane w Rosji przez Grigorija Potiomkina dla carycy Katarzyny Wielkiej. Na początku lat osiemdziesiątych XVIII wieku G. Potiomkin został mianowany gubernatorem Krymu i pozostałych ziem zdobytych przez Rosję, które zajęła w rezultacie wygranej wojny z Turcją. W styczniu 1787 roku Katarzyna Wielka wyruszyła w długą podróż inspekcyjną na Krym, aby sprawdzić umiejętności nowego gubernatora i zobaczyć stan zagospodarowania nowo zdobytych ziem. Latem, kiedy caryca wraz ze swym dworem podróżowała statkami rzecznyymi po Dnieprze, G. Potiomkin pełen obaw o wynik tej inspekcji rozkazał ustawiać na brzegu rzeki sztuczne makiety wsi, które udawały zadbane chaty, budynki gospodarcze i ogrodzenia. Makiety były na tyle

Ryc. 4. Fragment ogrodu, Powązki Czartoryskiej z ruinami łuku triumfalnego (Zygmunt Vogel ok. 1800, Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)

Fig. 4. Fragment of a garden of Powązka Czartoryska with the ruins of an arch of triumph (Zygmunt Vogel about 1800. Study of Print, Library of Warsaw University)

dokładne, żeby caryca widząc je ze statku myślała, że są prawdziwe. Wśród takich zabudowań, sownie opłaceni aktorzy odgrywali role wieśniaków, którzy z brzegu pozdrawiali płynącą łodziami carycę i jej dwór. Krajobrazowa sceneria, którą caryca dostrzegała na brzegach Dniepru w pełni ją satysfakcjonowała. Nocami, kiedy caryca spała, ruchome elementy wsi były przewożone w następne miejsca, gdzie ustawiano je w inny sposób, aby utworzyć kolejne simulacrum krajobrazowe. Wsie potiomkinowskie były więc rodzajem ruchomej symulacji udającej prawdziwe wsie, których w rzeczywistości w ogóle tam nie było. Tego rodzaju sztucznie tworzone sytuacje przestrzenne można nazwać **simulacrum oszustwa**.

Simulacrum tworzone na potrzeby turystów

Simulacrum created for touristic needs

Masowy rozwój turystyki obserwowany na całym świecie wywołuje konieczność przystosowywania przestrzeni publicznych w miastach i we wsiach, a także w licznie odwiedzanych obiektach zabytkowych takich jak zamki, pałace, pola bitew, itp., dla potrzeb tej specyficznej formy spędzania wolnego czasu. Wiadomo, że im większa liczba turystów tym znaczniejsze korzyści finansowe dla instytucji i osób zarządzających tymi

zasobami przestrzennymi. Ale wraz z zyskami pojawiają się problemy wynikające z ochrony zabytkowych obiektów, które każdy chce zobaczyć, dotknąć i sfotografować. Z tego powodu w wielu przestrzeniach publicznych miast, zamiast oryginalnych obiektów zabytkowych pojawiają się ich kopie, wykonane w taki sposób, aby przeciętny turysta nie mógł ich odróżnić od oryginału. Mogą to być kopie rzeźb, fragmenty architektury, pomniki, a nawet całe budowle. W przestrzeniach publicznych pojawiają się sztuczne obiekty, które można zakwalifikować jako **simulacrum turystyczne**. Między innymi w Rzymie na Piazza del Campidoglio, od kilku lat zamiast oryginalnego pomnika cesarza Marka Aureliusza, który był tu postawiony w 164 roku n.e., stoi jego kopia wykonana z materiału, który trudno rozpoznać wzrokowo. Natomiast oryginał pomnika, który został odlany z brązu i położony jest teraz eksponatem wystawionym we wnętrzu Muzeum Kapitołańskiego. Żeby

go zobaczyć trzeba wykupić bilet wstępu do muzeum. Między tymi obiektami istnieje ogromna różnica w ich wyglądzie (ryc. 5). Oryginał ma na sobie znamiona autentyczności w postaci śladów zniszczeń, które były spowodowane czynnikami mechanicznymi i atmosferycznymi, natomiast kopia pomnika jest nowa, bez skazy i pozbawiona złota. Różnica w wyglądzie nie przeszkadza ogromnej liczbie turystów w wykonywaniu sobie fotografii na tle tego obiektu. Takie zdjęcie jest traktowane jako dokumentacja swojej obecności w historycznej przestrzeni Rzymu a nie doszukiwaniem się autentyzmu. Simulacrum turystyczne w zależności od rodzaju obiektu mogą być różnej wielkości.

Opisany wyżej pomnik jest stosunkowo małym obiektem w porównaniu z budowlą, która w przestrzeni publicznej jest kopią romańskiego klasztoru z XII wieku. Taki obiekt znajduje się w Fort Tryon Park w Nowym Yorku i mieści się w nim obecnie The Museum Cloisters, które

jest filią The Metropolitan Museum of Art. W latach 1934–1938 na terenie parku wzniesiono replikę romańskiej budowli wzorowanej na zespole architektonicznym klasztoru Saint-Michel de Cuxa, istniejącym we Francuskiej Katalonii. Przy wznoszeniu budowli wykorzystano wiele oryginalnych detali zdemonstrowanych i zakupionych we Francji przez G. Bernarda, który na początku XX wieku był znanym w USA kolekcjonerem sztuki romańskiej, a także całych fragmentów budowli takich jak: kolumny, portale, łuki i sklepienia itp. Inicjatorem rekonstrukcji romańskiego obiektu był amerykański milioner John D. Rockefeller Jr., który w 1933 roku zakupił całą kolekcję G. Bernarda, aby ją wykorzystać przy wznoszeniu budowli. W następnych latach dzięki dotacjom rodziny Rockefellerów zbiory powiększono, kupując na aukcjach dzieł sztuki

romańskie mozaiki, rzeźby, ceramikę, manuskrypty, szkło i tkaniny a także broń i wyposażenie. W latach 50. XX wieku rodzina Rokefelerów przekazała miastu Nowy York zespół architektoniczny oraz zgromadzone tam zbiory. Wydaje się, że istnienie tego zespołu klasztorowego w krajobrazie amerykańskim, pozwala go traktować również jako simulacrum turystyczne. The Cloisters Museum oprócz swych unikatowych zbiorów sztuki jest również znane ze swej działalności na rzecz upowszechniania wiedzy o kulturze materialnej średniowiecza. Na terenie parku, który otacza budynki klasztorne były po raz pierwszy na świecie zorganizowane publiczne pokazy walk z użyciem mieczy, turnieje rycerskie, strzelanie z łuków i kusz, itp. Tego rodzaju widowiska były starannie przygotowaną rekonstrukcją przestrzennych zdarzeń, jakie mogły mieć kiedyś

miejsce. Dla tych celów przygotowano kopie ubiorów, zbroi, broni, sprzętów, które wykonywano według zachowanych autentycznych obiektów. Takie pokazy, przeprowadzane w otwartym krajobrazie stały się wzorem dla innych muzeów na świecie. Wszystkie współczesne rekonstrukcje bitew z udziałem statystów ubranych i wyposażonych zgodnie z wymogami epoki mają swój początek w The Cloisters Museum.

Z pewnością za turystyczne simulacrum krajobrazowe, które obejmuje jeszcze większy obszar niż zespół urbanistyczny The Cloisters można uznać park tematyczny Expedition Everest założony w nizinnym i bagnistym krajobrazie Florydy. Park zajmuje powierzchnię 25 000 m², a główną atrakcją jest sztucznie zbudowana góra nazwana Everest o wysokości 98 m. Ten rodzinny park rozrywki, gdzie jest kolejka górską,

Ryc. 5. Pomnik Marka Aureliusza w Rzymie, na zdjęciach widać różnicę pomiędzy oryginałem stojącym wewnątrz Muzeum Kapitońskiego i kopią pomnika, która stoi na Piazza del Campidoglio na Kapitolu (fot. J. Skalski)

Fig. 5. A statue of Marcus Aurelius in Rome. The differences between the genuine statue from Capitoline Museums and a copy of it which stands at Piazza del Campidoglio Capitol (photo J. Skalski)

Ryc. 6. Skansen Kultury Kurpiowskiej w Nowogrodzie Łomżyńskim (fot J. Skalski)

Fig. 6. Heritage village of the Kurpie Culture in Nowogród Łomżyński (photo J. Skalski)

wioska tybetańska i inne atrakcje został otwarty w 2006 roku z inicjatywy amerykańskiej firmy Walt Disney Imagineering. Zbudowanie tak ogromnej makiety góry było skomplikowanym przedsięwzięciem inżynierskim, ponieważ wymagało głębokiego fundamentowania i zastosowania konstrukcji ze stali i żelbetu. Jednak z punktu widzenia architektury krajobrazu najtrudniejszym zadaniem było wykonanie sztucznie ośnieżonego szczytu, który w subtropikalnym klimacie Florydy wygląda kuriozalnie. Ilość osób, która odwiedziła ten park w ciągu trzech lat od otwarcia daje podstawę do przypuszczenia, że tego rodzaju wizualne atrakcje krajobrazowe będą powstawały nie tylko w Stanach Zjednoczonych, ale w innych częściach świata. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na to, że Walt Disney⁹ już w latach 50. XX wieku jako pierwszy zainicjował budowę sieci rodzinnych parków rozrywki, które nazwał Disneyland¹⁰. Przestrzenny pomysł, jaki wykorzystano w tych parkach polegał na tworzeniu w określonej przestrzeni, wizualnej iluzji prawdziwych lub bajkowych krajobrazów. W tworzeniu tego rodzaju iluzji korzystano z efektów scenograficznych, które wówczas stosowano podczas kręcenia filmów w plenerze. W późniejszych latach parki Disneyland, pojawiły się w Europie i w Azji. Według J. Baudrillarda w naszym współczesnym środowisku życia, czyli przestrzennym otoczeniu krajobrazowym, sztucz-

nie ukształtowanym i nadmiernie zurbanizowanym czujemy się jak w Disneylandzie.

Parki etnograficzne to kolejny przykład simulacrum krajobrazowego, które w końcu XIX wieku zaczęły pojawiać się w krajobrazie Europy. Za twórcę idei zakładania takich parków jest uznawany Artur Hazelius¹¹, szwedzki kolekcjoner sztuki ludowej i etnograf. W 1891 roku A. Hazelius urządził na wyspie Djurgården koło Sztokholmu stałą wystawę plenerową. Na terenie wystawy zaaranżowano dla publiczności przestrzenny wygląd szwedzkiej wsi. Wystawa w sposób modelowy miała pokazać sposób życia ludzi mieszkających na wsi i wytwarzaną przez nich kulturę materialną. W sensie krajobrazowym taka wystawa nie była prawdziwą wsią, ale sztucznie zaaranżowaną przestrzenią, odgradzoną płotem od sąsiedztwa i na noc zamykaną na klucz. W XX wieku w wielu krajach, w rezultacie prowadzonej polityki kulturalnej, w której starano się zaakcentować narodową odrębność

wytworzyła się ogólnoswiatowa moda na zakładanie parków etnograficznych (ryc. 6). Jednak w większości tych obiektów model funkcjonowania jest podobny do tego, który opisano wyżej. Pomysł aranżowania w krajobrazie sztucznych wsi nie był nowy. Sztuczne wsie, które powstawały w XVIII wieku, były w swej idei podobne do tych, jakie obecnie widzi się w parkach etnograficznych. Jednak te współczesne, w istotny sposób różnią się od tych sielskich wsi, które znamy z opisów literackich i ikonograficznych. W parkach etnograficznym po prostu nie ma życia, bo nikt tam nie mieszka. Natomiast w XVIII wieku ówczesni ludzie mieszkali tam i żyli pełnią życia. Oczywiście nie mieszkali tam stale po to, aby pracować na roli i z tego się utrzy-

Ryc. 7. Martwe drzewa przekształcone w atrakcję krajobrazową (fot. J. Skalski)

Fig. 7. Dead trees transformed into a landscape attraction (photo J. Skalski)

Ryc. 8. Sztuczne drzewo ustawione na parkingu przed lotniskiem Fumicino w Rzymie (fot. J. Skalski)

Fig. 8. Artificial tree located at a parking place in front of the airport in Fumicino Rome (photo J. Skalski)

mywać, ale dla spędzania wolnego czasu. Jednak to, że tam przebywali zmniejszało wrażenie krajobrazowej sztuczności.

Parki etnograficzne i ich fizjonomiczny wygląd prowokują do zadawania wielu istotnych pytań, które dotyczą krajobrazowej sztuczności. Dla wielu architektów krajobrazu problemem jest projektowanie i utrzymywanie tego rodzaju, specyficznym rozumianej przestrzeni. Czy należy kosić trawniki czy nie? Czy obsadzać ozdobne rabatki roślinami sprowadzonymi z Holandii? Trudno jest znaleźć na to odpowiedź. Przecież obecnie jesteśmy przyzwyczajeni do innego wyglądu tego, co jest parkiem. Według zachowanych przekazów wygląd dawnej wsi, który udaje park etnograficzny był zupełnie inny. Gdyby go utrzymywać tak, jak kiedyś wyglądała wieś, to zwiedzający doznaliby szoku kulturowego. Widok nieskoszonych trawników, na których rosną rodzime gatunki roślin i chwasty, to byłaby oznaka zaniedbania. Przecież żaden dyrektor parku etnograficznego, nie może sobie na to pozwolić. Trudno jest pogodzić wizualny świat, w którym żyli dziewiętnastowieczni wieśniacy z tym, co nas teraz otacza. Zmiany, które teraz wprowadzamy wynikają z ogromnego postępu technicznego, który pozwala nam wygodniej żyć. Krajobrazową sztuczność parków etnograficznych możemy określić jako **simulacrum sztuki ludowej**. Dobrze funkcjonujące parki etnograficzne jako regionalne muzea mogą

pobudzać i kształtować u ludzi świadomość istnienia ich dziedzictwa kulturowego. Nieświadomie jednak muzea etnograficzne pod hasłem propagowania kultury ludowej mogą stawać się źródłem złego smaku i krajobrazowego kiczu. Za przykład takiego działania można uznać rzeźby wykonane przez miejscowego artystę w pniach martwych drzew, które stoją przy drodze z Warszawy do Ostrołki. Powodem uschnięcia tych drzew były nadmierne ilości soli używane do odśnieżania jezdni w czasie zimy. Sól rozpuszczona w wodzie spływała na pobocze drogi wywołując proces usychania drzew. Zlecając wykonanie rzeźb władze miasta rozwiązały krajobrazowy problem. Sól jest dalej używana, a rzeźbione kikuty drzew wydają się być znacznie piękniejsze niż żywe drzewa i bardziej atrakcyjne w krajobrazie (ryc. 7). Obserwując ludzkie działania zmierzające do zapewnienia sobie wygody życia, można przypuszczać, że umieszczanie sztucznych drzew w krajobrazie, aby udawały prawdziwe będzie w najbliższej przyszłości zjawiskiem powszechnym. W wielu miejscach Zachodniej Europy, na obszarach silnie zurbanizowanych lub uprzemysłowionych, można już dostrzec sztuczne drzewa, które są trwale umieszczone w krajobrazie. Dla niewprawnego obserwatora są one zupełnie niewidoczne. Jednak architekt krajobrazu opatrzone i przywykły do naturalnego wyglądu drzew, potrafi je dostrzec i odróżnić od prawdziwych.

Celowe wprowadzanie w przestrzeń krajobrazu sztucznych drzew, które sąsiadują z prawdziwymi okazami to przykład powstawania na naszych oczach specyficznego simulacrum krajobrazowego, które wizualnie ma nas oszukiwać swoim naturalnym wyglądem. Jeśli tylko zdołamy je dostrzec to będziemy zdziwieni, że dorodne drzewa tak wspaniale rosną przy parkingach, hałdach i składowiskach złomu, które nie mogą być ich środowiskiem życia. Są idealnymi okazami o regularnym pokroju i często wyglądają jak przykładowe okazy w podręcznikach dendrologii. Zamieszczona dokumentacja fotograficzna pokazuje, wygląd i skalę takiego drzewa, które jest ustawione obok parkingu należącego do lotniska Fiumicino w Rzymie i pełni funkcję masztu dla telefonii komórkowej (ryc. 8). Pokazane drzewo – maszt w sposób doskonały udaje sosnę pinię (*Pinus pinea* L.), rodzimy gatunek występujący na półwyspie Apenińskim. Takie sytuacje przestrzenne, które dostrzegamy w otwartym krajobrazie można określić jako **simulacrum złudy**, ponieważ funkcją ich wyglądu i istnienia jest celowe oszukiwanie naszego wzroku. Producentami takich drzew w Europie są już dwie firmy wyspecjalizowane w budowie masztów¹². Oferta tych firm jest jeszcze stosunkowo skromna. Ale w miarę upływu czasu zapotrzebowanie na tego rodzaju obiekty będzie rosło. Ludzie chcą żyć wygodniej. Po co im kłopot z opadającymi z drzew kwiatami i liśćmi.

Ryc. 9. Okręt Brytyjskiej Marynarki Wojennej Belfast zakotwiczony na Tamizie w Londynie (fot. J. Skalski)

Fig. 9. British navy ship Belfast located on the River Thames in London (photo J. Skalski)

Wielu z nas ma już dość spadających jesienią kasztanów, z których nie ma żadnego pożytku, a tylko zaśmiecają nasze wypielęgnowane alejki.

Zaskakującym przykładem umieszczenia sztucznego drzewa w przestrzeni publicznej miasta jest plastikowa palma ustawiona w Warszawie na skrzyżowaniu ważnych śródmiejskich ulic: Alei Jeruzolimskich i Nowego Świata. Sztuczne drzewo pełni tu funkcję dzieła sztuki, które ma uświetniać to miejsce swoją artystyczną obecnością¹³. Ideowym uzasadnieniem, żeby go tam postawić było skojarzenie prostych faktów. Jeruzolima to palmy, więc Aleje Jeruzolimskie też powinny mieć palmę. Nikt się nie daje nabrać na to, że jest to prawdziwa palma. Jedynym pozytywnym oddziaływaniem tego simulacrum złudy jest to, że dyżurujących pod nią funkcjonariuszy ruchu drogowego przechodnie zaczęli nazywać – „policjantami z Palm Beach”.

Wyżej opisano i pokazano pomysły, których istotą było tworzenie iluzji drzew, które wyglądają

jak prawdziwe, ale są wykonane ze sztucznych tworzyw. W odwrotny sposób postępowano przy wznoszeniu wojskowych obiektów fortecznych, które budowano na przełomie XIX i XX wieku. W tym okresie pruscy stratedzy zaczęli dostrzegać korzyści i możliwości, jakie można osiągnąć wykorzystując sposoby kamuflażu w sztuce wojennej. Powodem tego, był coraz większy udział lotnictwa w działaniach wojskowych oraz udoskonalenie indywidualnej broni strzeleckiej. Możliwości bojowe, jakimi dysponowało wówczas lotnictwo, zmusiło budowniczych fortec do wykorzystania żywych drzew jako osłon maskujących, które miały ukryć te obiekty przed wzrokiem pilotów. Wprowadzanie tego rodzaju nasadzeń, w którym istotną rolę odgrywał dobór odpowiednich drzew i krzewów oraz wykorzystanie naturalnych skał a nawet budowli cywilnych zaczęto stopniowo traktować jako sztukę kamuflażu. Sztukę kamuflażu zaczęto powszechnie stosować we wszystkich rodzajach

Ryc. 10. Simulacrum ogrodowe wystawione w centrum ogrodniczym w Starej Miłosnej k. Warszawy (fot. J. Skalski)

Fig. 10. Garden simulacrum presented in a gardening Centre in Stara Miłosna near Warsaw (photo J. Skalski)

wojsk zarówno podczas pierwszej, jak i drugiej wojen światowych. Do jej wizualnej skuteczności przekonali się nawet dowódcy marynarki wojennej, walczący po obu stronach. Między innym w Polsce i w Wielkiej Brytanii zachowały się okręty wojenne z drugiej wojny, które noszą na sobie znamiona kamuflażu. Okręty

te są obecnie wykorzystywane jako pomniki – muzea. Są to: ORP Błyskawica, który jest przycumowany przy nadbrzeżu portowym w Gdyni oraz Belfast zakotwiczony na Tamizie w Londynie (ryc. 9).

Widać wyraźnie, że oba okręty zostały pomalowane w taki sposób, aby nieprzyjacielscy marynarze patrząc na nie z daleka odnosili wizualne wrażenie, że są mniejsze i dysponują słabszymi możliwościami bojowymi. W okresie ostatniej wojny, niektóre wojskowe obiekty lądowe były również starannie ukrywane przy pomocy specjalnie produkowanych siatek maskujących. Przykładem zastosowania siatki maskującej na znacznym obszarze była kwatery A. Hitlera w Gierłozie koło Kętrzyna. Resztki tej siatki, wiszące pomiędzy drzewami można było jeszcze zobaczyć w latach 60. XX wieku. Wiele obiektów wojskowych istniejących obecnie w krajobrazie, których wygląd był celowo poddawany różnym zabiegom maskującym można nazwać jako **simulacrum kamuflażu**.

Wymienione wyżej obiekty zajmują stosunkowo duże obszary w porównaniu z małymi ogrodami przydomowymi, których liczba wciąż rośnie. Na tych małych pod względem powierzchni terenach, często można zobaczyć różnego rodzaju obiekty, które z pełną odpowiedzialnością można zaliczyć do simulacrum krajobrazowego. Mam tu na myśli wszelkiego rodzaju sztuczne, wykonane z plastiku zwie-

rzęta domowe i dzikie, które wielu właścicieli umieszcza w swoich ogródkach jako namiastkę żywej natury (ryc. 10). Wszystkie te sztuczne obiekty udające zwierzęta, wiatraki, marmurowe fontanny i greckie posągi można nazwać dwoma słowami jako **simulacrum ogrodowe**. Odwiedzając wszędzie na świecie liczne centra ogrodowe można się przekonać, że proponowany tam bogaty asortyment różnego rodzaju simulacrum ogrodowego jest ogromny. Kilka lat temu firma Atlas produkująca klej do glazury, wykorzystwała do reklamy swoich produktów drewniane słupy, na których umieściła sztucznego plastikowego bociana stojącego na gnieździe. Jeszcze niedawno obiekty te były widoczne w krajobrazie, we wszystkich regionach Polski. Jeden z nich można jeszcze zobaczyć w Warszawie na Saskiej Kępie przy Wale Miedzeszyńskim, w miejscu, gdzie ostatniego prawdziwego bociana na gnieździe widziano przed pierwszą wojną światową (ryc. 11).

Ostatnim rodzajem simulacrum są różnego rodzaju urządzenia, widoczne w naszym krajobrazie, które można zobaczyć na poboczach dróg. Urządzenia te zostały tam zainstalowane w majestacie prawa, po to, aby go respektować. Są to nieczynne makiety radarów do mierzenia prędkości jadących samochodów¹⁴. Zainstalowano je w miejscach, gdzie istnieje jej prawne ograniczenie. Takie makiety mają tylko straszyć kierowców swoim wyglądem i zmusić ich do zwolnienia. Na tej samej

Ryc. 11. Sztuczny bocian na gnieździe jako reklama firmy Atlas (fot. J. Skalski)

Fig. 11. An artificial stork on a nest: as an advertisement for Atlas company (photo J. Skalski)

zasadzie funkcjonują atrapy udające policjanta stojącego obok radiowozu. Oba wymienione urządzenia są seryjnie produkowane w Polsce i każdy samorząd może je kupić. Tego rodzaju urządzenia zna każdy kierowca, który jeździ po kraju samochodem. Wydaje się, że odpowiednią nazwą dla tych urządzeń byłoby **simulacrum respektu**.

Podsumowanie

Conclusion

Proces powstawania coraz nowych simulacrum krajobrazowych jest już niemożliwy do zatrzymania. Według Heinricha Wölfflina¹⁵ sposób percepcji dzieł sztuki i ludzkiego otoczenia nie jest zawsze taki sam, ale zmienia się w czasie. Dla ludzi żyjących w danej epoce istnieje, zatem swoisty sposób widzenia, który został nazwany „the period eye”¹⁶, co w swobodnym tłumaczeniu na język polski, oznacza „stylowe oko”. Epoka nowoczesności, która zaczęła się po pierwszej wojnie światowej, trwa. Nasza teraźniejszość to jej szczytowy okres. Nasilająca się tendencja do tworzenia sztucznych scenarii, w której wykorzystuje się nowoczesne technologie, aby je widzieć i podziwiać a nie prawdziwy krajobraz, to odzwierciedlenie naszej epoki. Potrzeba tworzenia takiej wizualnej jakości wokół siebie jest potwierdzeniem tego, że już patrzymy „stylowym okiem” naszych czasów. My ludzie współcześni, lubimy żyć

w takim otoczeniu, bo jego wygląd utwierdza nas w przekonaniu, że właśnie tak nowoczesnie powinien wyglądać nasz świat. Zachwyty nad nowoczesnością jest powodem niszczenia wszystkiego, co przeszłe.

Otoczenie człowieka jest szerokim pojęciem. Mieści się w nim zarówno krajobraz, jak i wnętrze mieszkalne. Mieszkanie to dowolnej wielkości przestrzeń życiowa, którą sami urządzamy i nad nią panujemy. W takiej małej przestrzeni, każdy z nas czuje się jak demiurg, który stwarza świat. Współczesne mieszkania, w których żyjemy są odpowiednio klimatyzowane, wyposażone w różne urządzenia, które ułatwiają nam życie, spełniają w nich nasze odwieczne pragnienie życia w komforcie. Nie wszystko tu jest oryginalne, widać przeważnie mieszaninę różności – oryginalnych przedmiotów i różnego rodzaju kopi wykonanych seryjnie. Takie wnętrza lubimy i w takim wizualnym otoczeniu lubimy przebywać. Nasze preferencje do takiego sposobu urządzania swego prywatnego mieszkalnego środowiska życia, mają wpływ na to, jak ma wyglądać wspólny krajobraz. Sposób urządzania naszych mieszkań przenosimy często na krajobraz. Niektóre sklasyfikowane wyżej simulacrum krajobrazowe są już tego zapowiedzią. Zawodowym obowiązkiem architekta krajobrazu powinna być wizualna umiejętność rozróżniania sztuczności od tego, co jest prawdziwe oraz prezentowanie etycznej postawy wobec tego cudu natury,

jakim jest rzeczywista przyroda. Próba opisanie i sklasyfikowanie tego, co się dostrzega jako sztuczność, pozwoli wielu z nas zrozumieć jej istotę oraz tego, czym jest krajobraz i w jakim kierunku podąża proces jego przekształcania. Z powyższych rozważań można wnioskować, że architektura krajobrazu jest sztuką, która powstaje w rezultacie patrzenia „stylowym okiem” na wszystko, co nas otacza.

Janusz Skalski

Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie
Faculty of Horticulture and Landscape
Architecture
Warsaw University of Life Science

Przypisy

¹ Milton J., 1986, *Raj utracony*, przekład M. Słomczyński, Wyd. Literackie, Kraków.

² Moles A., 1978, *Kicz czyli sztuka szczęścia*, PIW, Warszawa, s. 17.

³ Abascal J. B., Varas V., Rispa R., 2006, *Sculpturen – Parks in Europa. Ein Kunst – und Landschaftsfürer*. Birkhäuser – Verlag für Architektur, Basel, Boston, Berlin, s. 63.

⁴ Autorem tego dzieła jest gdański malarz Krzysztof Izdebski. Wszystkie odtworzone obrazy do wnętrza Dworu Artusa w Gdańsku można zobaczyć na stronie internetowej autora: <http://www.izdebski.art.pl>

⁵ Autorka jest wybitnym historykiem i krytykiem sztuki. Teresa Grzybkowska, 2002, *Simulacrum cyfrowe w służbie zabytków. Przykład Dworu Artusa w Gdańsku* [w:] „Dwór Artusa w Gdańsku. Sztuka i sztuka konserwacji”, Muzeum Historyczne Miasta Gdańska. Gdańsk, s. 189–198.

⁶ Baudillard J., 2005, *Symulakry i symulacja*, Wyd Sic! Warszawa.

⁷ Putkowska J., 2008, *Warszawska podmiejska rezydencja Izabeli Czartoryskiej w Powązkach* [w:] „Kwartalnik Urbanistyki i Architektury”, z. 3/2008.

⁸ Richard Conniff dziennikarz, socjolog kultury i popularyzator wiedzy o zachowaniu zwierząt interesował się również życiem bogatych Amerykanów mieszkających w swoich parkowych rezydencjach w Kalifornii. Swoje spostrzeżenia dotyczące ich sposobu życia, doświadczania luksusu i organizowania swojej przestrzeni życiowej opisał w książce – *Historia naturalna bogaczy* (Conniff R., 2003, *Historia naturalna bogaczy*, Wyd. Cis i W.A.B. Warszawa).

⁹ Walter Disney (1901–1966) był scenarzystą, reżyserem i producentem filmów animowanych dla dzieci, które są znane na całym świecie.

¹⁰ Pierwszy Disneyland powstał w Los Angeles w Kalifornii w roku 1955. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Disneyland>

¹¹ Artur Hazelius (1830–1901). Twórca i dyrektor Nordic Museum w Sztokholmie, które jest uznawane za pierwszy skansen. Pierwotnie były tam gromadzone obiekty chłopskiej kultury ludowej. Potem zasięg rozszerzono na pozostałe warstwy społeczne. http://en.wikipedia.org/wiki/Arthur_Hazelius

¹² Brytyjska Francis & Lewis i holenderska Kall Masten B.V., to firmy produkujące sztuczne drzewa jako maszty antenowe. <http://www.fli.co.uk/pTrees.php>; <http://www.kaal.nl/>

¹³ Pomysłodawcą i autorem tego dzieła jest Joanna Rajkowska.

¹⁴ Na poboczach dróg są ustawione prawdziwe radary lub ich atrapy. Prawdziwe radary są dużo droższe niż atrapy. Dlatego wiele gmin zakłada na swoim terenie atrapy, mając nadzieję, że kierowcy będą zwalniać. Wizualne rozróżnienie tych dwóch urządzeń jest niemożliwe. Chyba, że przejedziemy z niedozwoloną prędkością i przekonamy się czy zaświeci się lampa fle-

szu, czy nie. Wtedy będziemy pewni. Ale to kosztuje.

¹⁵ Heinrich Wölfflin (1864–1945) szwajcarski teoretyk i historyk sztuki. Jego książka – *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe*, wydana w 1915 roku była przewartościowaniem dotychczasowej wiedzy o historii sztuki (Wölfflin H., 2006, *Podstawowe pojęcia historii sztuki: Problemy rozwoju stylu w sztuce nowożytnej*. Wyd. Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk).

¹⁶ Autorem określenia “The period eye” w odniesieniu do koncepcji H. Wölfflina był brytyjski historyk sztuki Michael Baxandall, 1972, *Painting and Experience in 15th century Italy: a Primer in the Social History of Pictorial Style*, Oxford University Press.

Literatura

1. Abascal J. B., Varas V., Rispa R., 2006, *Sculpturen – Parks in Europa. Ein Kunst – und Landschaftsfürer*. Birkhäuser – Verlag für Architektur, Basel, Boston, Berlin.
2. Baudillard J., 2005, *Symulakry i symulacja*, Wyd. Sic! Warszawa.
3. Baxandall M., 1972, *Painting and Experience in 15th century Italy: a Primer in the Social History of Pictorial Style*, Oxford University Press, Oxford.
4. Conniff R., 2003, *Historia naturalna bogaczy*, Wyd. Cis i W.A.B., Warszawa.
5. Grzybkowska T., 2002, *Simulacrum cyfrowe w służbie zabytków. Przykład Dworu Artusa w Gdańsku* [w:] „Dwór Artusa w Gdańsku. Sztuka i sztuka konserwacji”, Muzeum Historyczne Miasta Gdańska, Gdańsk, s. 189–198.

6. Milton J., 1986, *Raj utracony*, przekład Maciej Słomczyński, Wyd. Literackie, Kraków.

7. Moles A., 1978, *Kicz czyli sztuka szczęścia*, PIW, Warszawa.

8. Putkowska J., 2008, *Warszawska podmiejska rezydencja Izabeli Czartoryskiej w Powązkach* [w:] „Kwartalnik Urbanistyki i Architektury”, z. 3/2008.

9. Skalski J. A., 2007, *Analiza percepcyjna krajobrazu jako działalność twórcza inicjująca proces projektowania*, Wyd. SGGW, Warszawa.

10. Wölfflin H., 2006, *Podstawowe pojęcia historii sztuki: Problemy rozwoju stylu w sztuce nowożytnej* Wyd. Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk.

Wieże i punkty widokowe w krajobrazie ziemi kłodzkiej

Marek Staffa, Agnieszka Latocha

Towers and
Viewing Points
in Kłodzko Land
Landscape

Wstęp

Introduction

Krajobraz, rozumiany jako *synteza środowiska przyrodniczego, kulturowego i wizualnego* [Żarska 2005] może być istotnym elementem rozwoju turystyki w regionie, bowiem walory krajobrazowe, o ile zostaną odpowiednio wyeksponowane, udostępnione zwiedzającym i wypromowane, są ważnym czynnikiem przyciągającym turystów. Walory krajobrazowe, zdefiniowane w ustawie o ochronie przyrody z 2004 r. (DzU 92/2004, poz. 880) jako *wartości ekologiczne, estetyczne lub kulturowe obszaru oraz związane z nim rzeźba terenu, twory i składniki przyrody, ukształtowane przez siły przyrody lub działalność człowieka*, są ważnym czynnikiem decydującym o ogólnych walorach turystycznych regionu. Te z kolei stanowią składową pojęcia produktu turystycznego, definiowanego jako *wszystko to, co turysta kupuje i czym się zajmuje w miejscu pobytu turystycznego, wraz z usługami towarzyszącymi, które mu te działania umożliwiają* [Zaręba 2006]. W takim pojęciu na produkt turystyczny, obok walorów środowiska naturalnego i kulturowego, składa się także infrastruktura turystyczna wraz z towarzyszącymi jej usługami dodatkowymi oraz dostępność komunikacyjna. W tym kontekście szczególnie podkreślono w artykule rolę wież widokowych,

stanowiących wyraźne dominanty krajobrazowe.

Wieże widokowe w Sudetach – rys historyczny

Viewing towers in Sudeten – historical draft

Jednym z pierwszych obiektów zagospodarowania turystycznego, często wcześniejszym nawet niż schroniska i znakowane szlaki, były wieże widokowe. Moda na nie narodziła się w górskich rejonach Europy Środkowej, na terenie późniejszych Niemiec i ówczesnej c.k. monarchii. Szybko też zawitała w Sudety. Pierwsze wzmianki o drewnianych wieżach lub platformach widokowych na ziemi kłodzkiej zachowały się z końca XVIII w., ale były to na ogół obiekty nietrwałe i po kilkunastu latach przestawały istnieć. Pierwszą murowaną wieżę na Grodziszczu wzniesiono jako prywatną fundację w 1801 r. Podobne obiekty, późniejsze o kilka, kilkadziesiąt lat, powstawały w obrębie rezydencji i założeń parkowych w innych miejscach Sudetów, np. bardzo niegdyś popularna Wieża ks. Henryka na Grodnie (1806) w Stanisławowie w Kotlinie Jeleniogórskiej czy w Pobiednej (1804) – ta druga wzniesiona zresztą jako prywatne obserwatorium astronomiczne. Nasilenie mody na wznoszenie specjalnych wież widokowych nastąpiło przede

wszystkim w ostatnim dwudziestoleciu XIX w. i trwało praktycznie do wybuchu I wojny światowej. Więcej ich powstało po południowej stronie Sudetów. W okresie międzywojennym moda na wieże widokowe wyraźnie już minęła, wznoszono je sporadycznie i raczej już tylko jako lekkie, ażurowe konstrukcje stalowe, a jeszcze częściej drewniane. Pojawiły się też liczne drewniane wieże triangulacyjne, które mniej lub bardziej oficjalnie i legalnie służyły również turystom.

Wieże od początku stały się dominantami krajobrazowymi i to wyraźnie zamierzonymi. Skoro miały stanowić punkty, z których rozciągały się rozległe widoki, to same musiały być widoczne również z daleka. Stąd starano się nadać im modną i atrakcyjną formę, najczęściej nawiązującą do architektury romantycznej, najchętniej wzorowaną na gotyckich lub romańskich basztach. Było to rozwiązanie do przyjęcia, nawet według obecnych kryteriów ochrony krajobrazu, ponieważ wówczas w górach praktycznie nie było innych sztucznych dominant, może poza zamkami i ich ruinami lub nielicznymi kaplicami. Pierwsze schroniska na szczytach dopiero się pojawiały, a o słupach energetycznych czy wieżach triangulacyjnych jeszcze nikt nie słyszał. Trzeba zresztą przyznać, że pomimo dość licznych wież, nie zdominowały one jeszcze krajobrazu, a w miejscach, które miały naturalne walory widokowe z wyczu- ciem urządzało zagospodarowane

miejsca, ograniczając się na ogół tylko to zamocowania niezbędnych zabezpieczeń, dojsć czy miejsc do siedzenia.

Obok specjalnie wznoszonych wież widokowych rolę taką spełniały również istniejące już wcześniej obiekty, głównie zamki i ich ruiny, czasem wieże miejskie (obronne lub ratuszowe), najrzadziej kościelne. Na podstawie zachowanych wież, opisów i śladów w terenie można ocenić, że na terenie całych Sudetów i ich Przedgórze przed 1945 r. istniało około 80 wież widokowych, nie licząc wież triangulacyjnych i innych przygodnie wykorzystywanych jako widokowe.

Wieże w Sudetach i na ich Przedgórzu w większości przetrwały II wojnę światową. Nieliczne tylko zostały zniszczone, uszkodzone ogniem artyleryjskim lub wysadzone. Drewniane wieże triangulacyjne naprawiono. W następnych latach stan techniczny większości wież muryowanych zaczął szybko pogarszać się. Złożyły się na to różne przyczyny. Część wież była wcześniej powiązana funkcjonalnie z obiektami turystycznymi (schroniska, gospody, bufety, zamki), które po 1945 r. nie podjęły działalności. Inne, dawniej dozorowane i udostępniane odpłatnie, pozostawiono bez opieki. W efekcie padały ofiarą szabru i dewastacji. Wymontowywano z nich w pierwszym rzędzie instalacje elektryczne (o ile je posiadały), okna, elementy stalowe, tablice z opisami widoków itp. Swoje robiła też korozja

stali, kamienia i betonu. Doszło do sytuacji, w której część wież na skutek zawalenia się lub kradzieży klatek schodowych stała się niedostępna. Część wież położonych na granicy państwowej zamknięto, część przejęły różne instytucje na swoje cele (TV, krótkofalowcy), część wreszcie zamknął nadzór budowlany.

Równocześnie sporo wież utraciło swoje walory widokowe z przyczyn naturalnych. Wieże budowano uwzględniając stan otoczenia w momencie ich powstania. Tymczasem po kilkudziesięciu latach funkcjonowania wyrosły wokół drzewa, które przesłoniły panoramy. Praktycznie nie ma możliwości ani wycięcia drzew wokół obiektu, ani jego nadbudowy dla ponownego uzyskania widoku. Zdarzają się również sytuacje odwrotne, gdy wieża na zalesionym niegdyś szczycie, dająca jedyną możliwość oglądnięcia panoramy, obecnie stoi na całkowicie odsłoniętym wierzchołku.

Wydawało się, że era wież widokowych w naszych górach minęła bezpowrotnie, zwłaszcza, że polski model turystyki im nie sprzyjał, a w opinii turystów stanowiły one niepotrzebnie agresywne wtręty w panoramy górskie. Oczywiście nikt ich specjalnie nie likwidował (poza spektakularnym wysadzeniem jednej z najbardziej charakterystycznych wież na Śnieżniku w 1973 r.), ale też i nie remontował, co powodowało sukcesywne ubytki w ich sieci. Nieliczne wieże poddawano rzadkim zabiegom remontowym, ale dotyczy-

to przede wszystkim tych, które zajęły różne instytucje i organizacje związane głównie z łącznością i TV. Dla turystyki nie miało to znaczenia, bowiem obiekty te były dla nich niedostępne (Śnieżne Kotły, Chełmiec, Góra Św. Anny). Oficjalnie zakazano wstępu na drewniane wieże triangulacyjne, a dla jego egzekwowania najczęściej likwidowano drabiny. Potem w ogóle zostały zlikwidowane jako już niepotrzebne przy obecnych metodach kartowania terenu.

Podobnie wyglądała sytuacja po drugiej stronie granicy – w Czechach i dalej na zachodzie w Niemczech. Z tym, że tam zachowało się więcej wież w dobrym stanie, nadal służących turystom. Nawet wieże stojące na samej granicy czesko-niemieckiej były turystom udostępniane. Przy sporej ich liczbie działały nadal schroniska i gospody, co sprzyjało dobremu stanowi technicznemu i frekwencji turystów. Nie powstawały jednak nowe obiekty i nic nie wskazywało, że sytuacja taka może ulec zmianie.

Współczesna „moda” na wieże widokowe

Modern “fashion”
for viewing towers

Nieoczekiwanie po stu latach od apogeum budowy wież, w końcu XX w. odrodziła się moda na nie. Najpierw w Czechach pojawiły się artykuły o poszczególnych obiektach,

potem wydano nawet obszernie monografie (Nouza, Miškovský) dokumentujące ich historię i stan obecny. Funkcjonuje tam też około 10 specjalnych stron internetowych im poświęconych i działa Klub Miłośników Wież Widokowych. W Polsce tak obszernych opracowań dotąd nie ma, ale w periodykach turystycznych i krajoznawczych od końca lat 80. XX wieku ukazywały się artykuły i opracowania poświęcone poszczególnym obiektom lub pasmom. Prym wiedli tu autorzy wywodzący się ze środowiska studenckiego (M. Tomczak, T. Przerwa, J. Potocki, T. Dudziak). Moda ta wybuchła w Czechach, gdzie zaczęto ich rocznie budować i remontować więcej niż w końcu XIX w. Restaurowano z różnym pietyzmem stare, kamienne lub murowane, ale też budowano zupełnie nowe i to nie tylko stalowe. W przypadku nowych wypracowano interesujący kompromis, będący efektem współczesnych potrzeb. Rozwój telefonii komórkowej zaowocował koniecznością budowy masztów przekaźnikowych i stacji bazowych. Uznano, że można tak dobierać ich lokalizację, aby były też atrakcyjne widokowo, a same maszty zaopatrywano w platformy widokowe nadając im wielofunkcyjny charakter.

W polskich górach również powstawały najpierw przekaźniki TV, potem maszty telefonii komórkowej, a ostatnio panował prawdziwy wysyp krzyży milenijnych, przy budowie których obowiązywał swoisty wy-

ścig pomysłodawców: kto wzniesie wyższy i w bardziej eksponowanym punkcie. Praktycznie nigdzie jednak nie przewidziano udostępnienia żadnego z tych obiektów jako wieży widokowej.

Równocześnie samorządy terenowe i lokalne organizacje społeczne intensywnie poszukiwały sposobów promocji swoich rejonów pod kątem przyciągania turystów. Modne stało się tworzenie najróżniejszych, często bezsensownych „produktów turystycznych”. Przy okazji takich poszukiwań sięgano także do przeszłości i minionych form oraz tradycji. Nie mogły, więc ująć uwagi pozostałości dawnych wież widokowych, które uznano za doskonałe atrakcje turystyczne, mogące generować ruch. Impuls dała strona czeska, gdzie na samej granicy w Górach Suchych (Ruprechtický Špičák) i w Górach Żółtych (Borůvkova) powstały nowe wieże widokowe, a na Biskupiej Kopie w Górach Opawskich z okazji stulecia istnienia wyremontowano starą wieżę. Na ziemi kłodzkiej już wcześniej kilkakrotnie, aczkolwiek bezskutecznie, podejmowano próby odbudowy wieży na Śnieżniku Kłodzkim. Udało się natomiast odbudować w nieco zmienionej formie wieżę na Wapniarce. Zachęciło to inne samorządy do wpisywania podobnych inwestycji do swoich programów inwestycyjnych i podejmowania starań o środki akcesyjne na ich realizację.

Projekt sieci punktów widokowych na ziemi kłodzkiej

Project of a Network of viewing points in Kłodzko land

Wychodząc tym oczekiwaniom naprzeciw w 2008 r. Agencja Rozwoju Regionalnego AGROREG SA w Nowej Rudzie wystąpiła z koncepcją opracowania kompleksowego zagospodarowania ziemi kłodzkiej poprzez utworzenie szlaku krajobrazowego opartego o sieć wież i zagospodarowanych punktów widokowych. Zebrano pomysły z zainteresowanych gmin. Opracowania projektu podjął się czteroosobowy zespół w skład, którego weszli też autorzy artykułu.

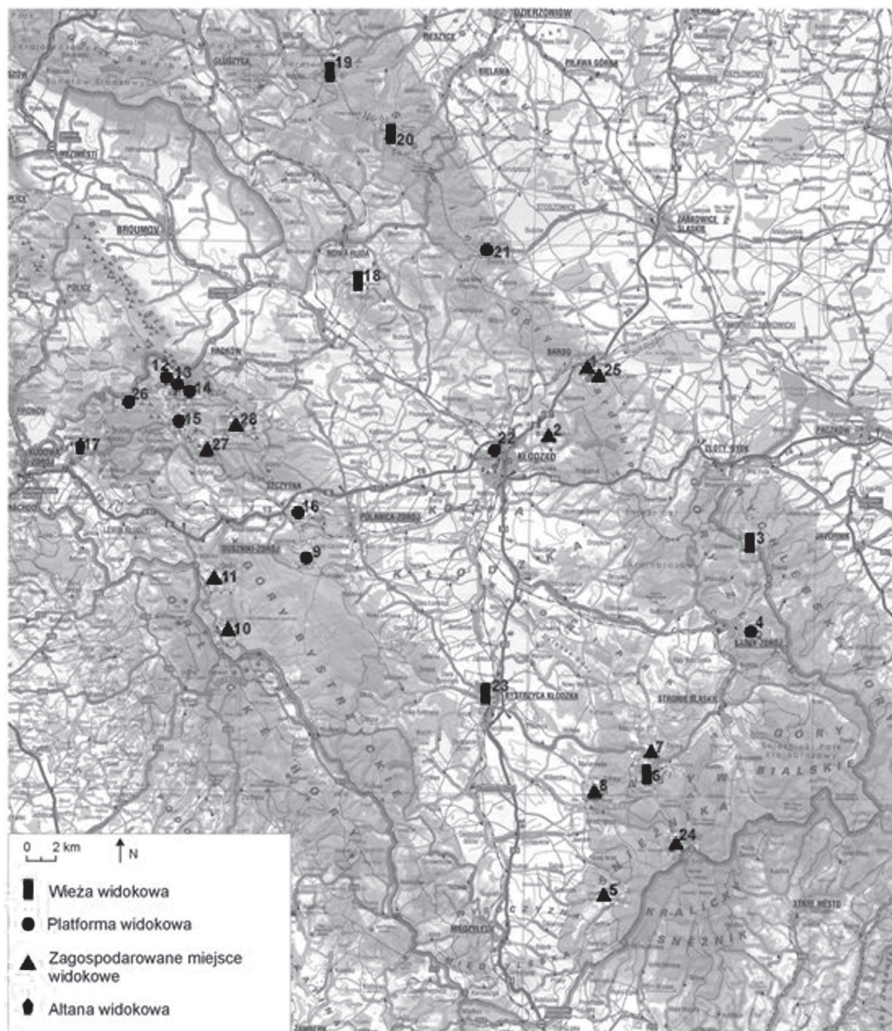
Autorstwa A. Latochy było opracowanie „Krajobraz walorem turystycznym ziemi kłodzkiej”, a M. Staffa „Walory widokowe ziemi kłodzkiej”. Opracowano opisowo i kartograficznie potencjalne lokalizacje dla wież i punktów widokowych wraz z programami i zaleceniami wykonawczymi.

Rozpatrywany obszar, umownie nazywany ziemią kłodzką, obejmuje Kotlinę Kłodzką i Rów Górnej Nisy wraz z otaczającymi je pasmami górnymi w granicach państwowych, a od pn.-wsch. ograniczony jest przebiegiem grzbietu głównego Gór Sowich, Bardzkich i Złotych. Należy

Ryc.1. Miejsca widokowe istniejące i zagospodarowane, wymagające jedynie niewielkich modyfikacji (oprac. A. Latocha, M. Staffa)

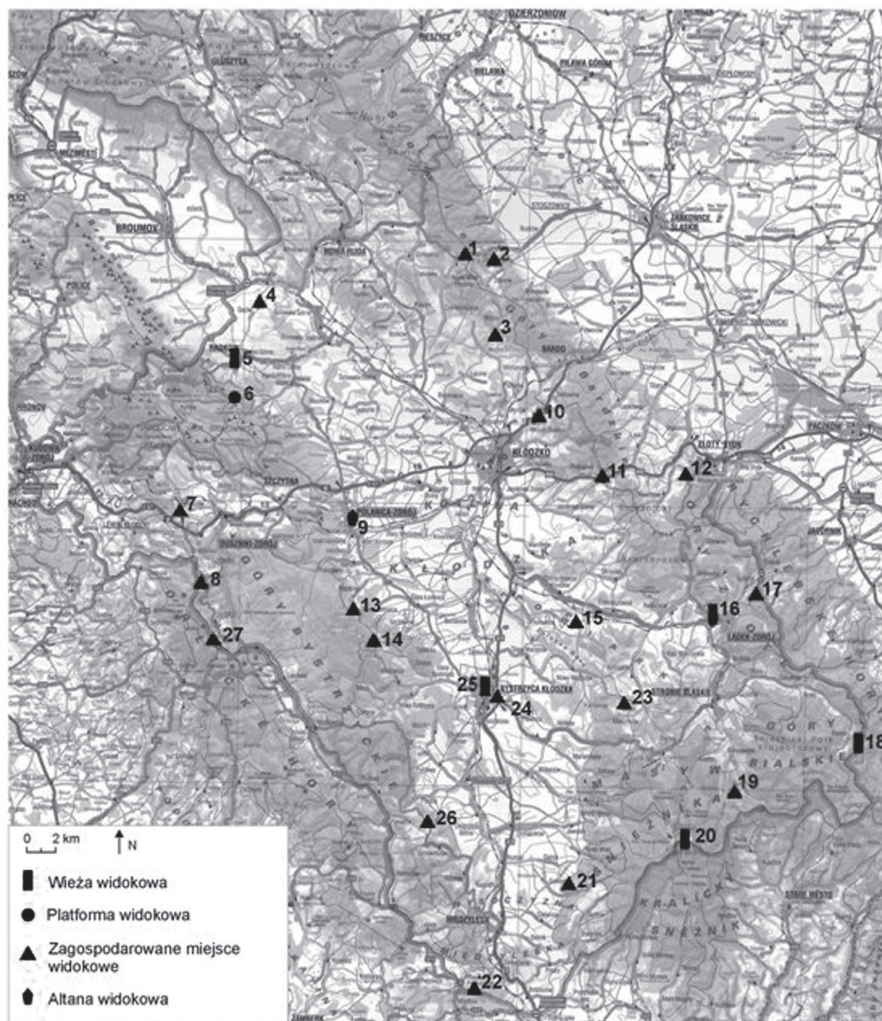
Fig. 1. Existing and developed viewing points which only need slight modifications (elaborated A. Latocha, M. Staffa)

1. Obryw w Bardzie, 2. Kukułka (Wojciechowice), 3. Borówkowa, 4. Trojan, 5. Kamienny Garb, 6. Czarna Góra, 7. Przełęcz Puchaczówka, 8. Igliczna, 9. Kamienna Góra, 10. Esplanada (Zieleniec), 11. Sołtysia Kopa, 12. Szczeliniec Wielki (Wielkie Tarasy), 13. Szczeliniec Wielki (Fotel Pradziada), 14. Szczeliniec Wielki (Tarasy Południowo-Wschodnie), 15. Fort Karola, 16. Orle Skały (Szczytnik), 17. Altana Miłości (Góra Parkowa), 18. Góra Wszystkich Świętych, 19. Wielka Sowa, 20. Kalenica, 21. Warowna Góra (twierdza sowiogórska), 22. Forteczna Góra (twierdza kłodzka), 23. Baszta miejska (Bystrzyca Kł.), 24. Hala pod Śnieżnikiem, 25. Kalwaria, 26. Błędne Skały, 27. Skały Puchacza, 28. Pielgrzym.

do najatrakcyjniejszych regionów turystycznych o znaczeniu ponadkrajowym. Posiada też najwyższej klasy walory widokowe, będące efektem zróżnicowanej budowy geologicznej, atrakcyjnego ukształtowania, bogactwa bioróżnorodności oraz dziedzictwa historycznego i kulturowego. Głównym walorem krajobrazu ziemi kłodzkiej, jest jego otwartość (występowanie rozległych wylesionych przestrzeni), dzięki czemu na całym obszarze znajduje się duża liczba naturalnych punktów widokowych, dających możliwość oglądania szerokich panoram, obejmujących często także tereny w Czechach. Przebieg wielu istniejących szos również zapewnia atrakcyjne widoki i panoramy.

Z tego względu należy w pierwszym rzędzie przeanalizować już istniejące, naturalne punkty i miejsca widokowe pod kątem ich wykorzystania i ewentualnego uatrakcyjnienia przez odpowiednie przygotowanie i zagospodarowanie turystyczne (ryc. 1, 2). Dopiero w następnym etapie należałoby zastanowić się nad uzupełnieniem sieci o nowe, najczęściej już sztucznie utworzone, punkty widokowe (ryc. 3). Problemem staje się w tym wypadku zakres niezbędnej ingerencji w krajobraz. Stąd należy szczególnie ostrożnie kreować punkty widokowe typu wież czy platform. Nie dodają one na pewno walorów krajobrazowych poprzez tworzenie sztucznych, agresywnych dominant, a w przypadku większego zagęsz-

Ryc. 2. Miejsca widokowe istniejące, ale wymagające zagospodarowania (oprac. A. Latocha, M. Staffa)

Fig. 2. Existing viewing points but in need of development (elaborated A. Latocha, M. Staffa)

1. Przełęcz Srebna, 2. Ostróg, 3. Wojbórz, 4. Gajów, 5. Radków – wieża ratusza, 6. Radkowskie Skały, 7. Grodziec (Grzywacz), 8. Kozia Hala, 9. Wzgórze Marii w Polanicy, 10. Boguszyn, 11. Przełęcz Kłodzka, 12. Haniak, 13. Droga Stanisława pod Łomnicką Równią, 14. Huta (Barcowa), 15. Przełęcz Romanowska, 16. Łądek Zdrój – wieża ratusza, 17. Szwedzkie Szańce, 18. Kowadło, 19. Zawada, 20. Śnieżnik, 21. Pątnik, 22. Graniczny Wierch, 23. Skowronia Góra, 24. Kaplica św. Floriana, 25. Bystrzyca Kłodzka – wieża ratusza, 26. Jedlnie, 27. Gerlich.

Ryc. 3. Miejsca o potencjalnie wysokich wartościach widokowych, ale wymagające przystosowania i zagospodarowania (oprac. A. Latocha, M. Staffa)

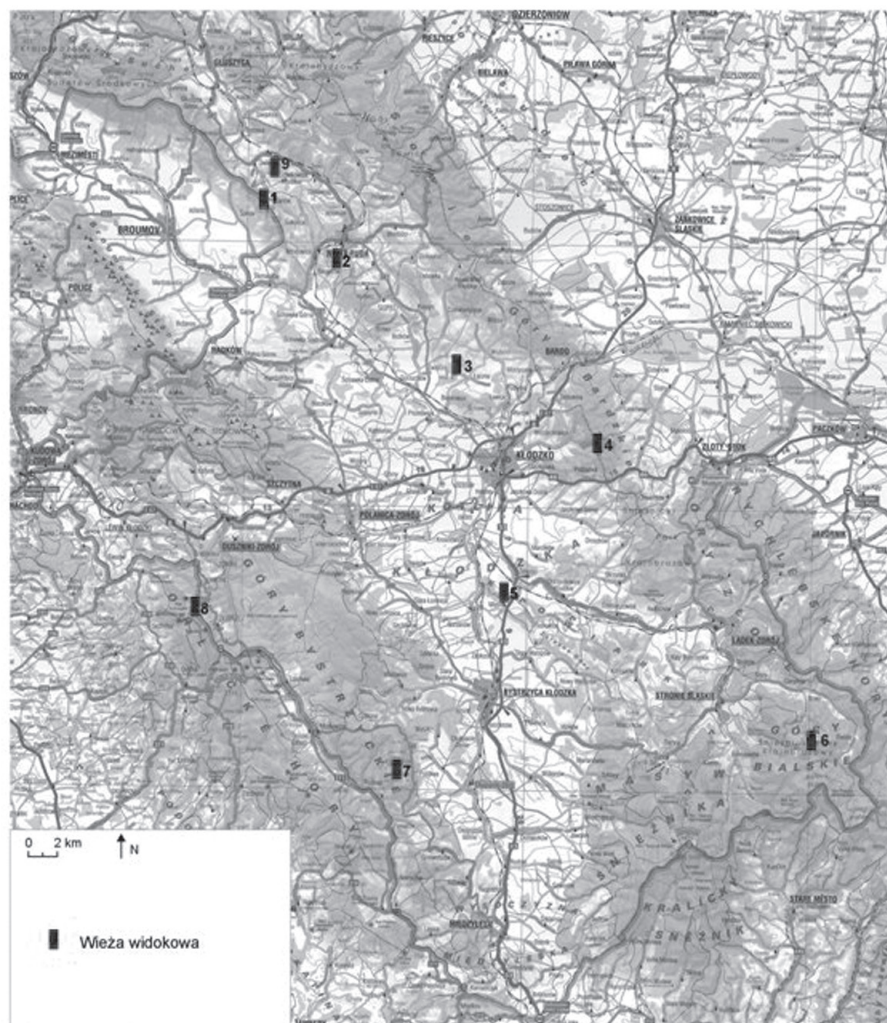
Fig. 3. Places with potentially high viewing values but in need of adaptation and management (elaborated A. Latocha, M. Staffa)

1 Wysoka, 2. Góra Św. Anny, 3. Goliniec, 4. Kłodzka Góra. 5. Wapniarka, 6. Czernica, 7. Jagodna, 8. Orlica, 9. Włodzicka Góra.

czenia wręcz degradują krajobraz górski.

Uwzględnić należy także fakt, że wieże czy platformy widokowe nie są jedynymi agresywnymi, sztucznymi dominantami w krajobrazie górskim. W Sudetach większy problem przy określaniu stopnia degradacji krajobrazu stanowią obiekty przemysłowe, rozprzestrzeniająca się zabudowa mieszkaniowa, a szczególnie słupy linii wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowych, przekaźników TV czy wznoszone w ostatnich latach tzw. krzyże milenijne. Ze względów technicznych lub propagandowych sytuowane są najczęściej w bardzo eksponowanych punktach. W tej sytuacji wprowadzanie do krajobrazu ziemi kłodzkiej dodatkowych wież widokowych musi być dokonywane niezwykle rozważnie i zostać poprzedzone szczegółowymi studiami.

Na mapach (ryc. 1, 2, 3) przedstawiono najatrakcyjniejsze istniejące i potencjalne miejsca i punkty widokowe, poza odcinkami dróg o znaczeniu turystycznym. Podzielono je na następujące kategorie: (I) miejsca widokowe istniejące i zagospodarowane, wymagające jedynie niewielkich modyfikacji, (II) miejsca widokowe istniejące, ale wymagające zagospodarowania, (III) miejsca o potencjalnie wysokich walorach widokowych, ale wymagające przystosowania i zagospodarowania. Nie oznacza to oczywiście, że wszystkie muszą zostać zagospodarowane albo, że nie zostaną zagospodarowane inne, np. mogą zostać odtwo-

zone zrujnowane obecnie wieże na Włodzickiej Górze czy Grodziszczu, niebrane pod uwagę w zestawieniu ze względu na ich aktualny stan techniczny. Wylesienie terenu (planowe lub będące wynikiem jakiejś klęski) może w każdej chwili stworzyć nowe

atrakcyjne punkty widokowe, warte trwałego zagospodarowania.

Problem leży, więc w doborze punktów do zagospodarowania i określeniu kolejności realizacji. Docelowo punkty powinny utworzyć sieć obejmującą cały region przy założeniu, że:

- z każdego punktu widokowego powinna być możliwość zobaczenia co najmniej jednego z pozostałych; w efekcie pozwoli to uzyskać zwiedzającym całościowe pojęcie o przestrzennych powiązaniach poszczególnych elementów krajobrazowych regionu;
- każde miejsce odrębnie powinno odznaczać się wysokimi walorami widokowymi, a w całości wszystkie punkty sieci łącznie powinny dawać możliwość zobaczenia wszystkich przewodnich aspektów krajobrazu ziemi kłodzkiej;
- wszystkie punkty w sieci powinny posiadać nie tylko walory czysto estetyczne (ładne, rozległe widoki), ale także umożliwić realizację celów edukacyjno-poznawczych;
- punkty należące do sieci powinny być w miarę łatwo dostępne, czytelnie oznakowane oraz posiadać – oprócz tablic informacyjnych – przynajmniej podstawowe, konieczne zagospodarowanie infrastrukturalne (ławki, stolik, barierki zabezpieczające).

W chwili obecnej obszar dysponuje dwoma nowymi wieżami widokowymi, Wapniarka (ryc. 8) i Borówkowa (ryc. 4), przy czym ta druga została zrealizowana przez Czechów. Pozostałe wieże: Kalenica, Góra Św. Anny, Góra Wszystkich. Św., pod „Kukułką” są w różnym, na ogół złym stanie technicznym (ryc. 5-7), wymagają remontów lub są niedostępne. Ich ponowne bezpieczne udostępnienie może wymagać znacznych nakładów.

Znacznie prostsza jest sytuacja w przypadku udostępnienia wież w miejscowościach. Należy brać pod uwagę przede wszystkim te obiekty, które stanowią własność samorządów, ponieważ decyzja o takim ich wykorzystaniu zależy tylko od miejscowych władz. Dotyczy to głównie ratuszy oraz bram i baszt w murach obronnych. Inaczej może wyglądać problem ewentualnego udostępnienia wież w obiektach stanowiących własność prywatną lub kościelną, decyzja zależy tu wyłącznie od właściciela. Za udostępnieniem wież w obiektach położonych w miejscowościach przemawia kilka argumentów:

- dogodna lokalizacja i dobra dostępność;
- możliwość wykorzystania już istniejących obiektów;
- niewprowadzanie nowych dominant w krajobrazie;
- na ogół większy ruch turystyczny dający gwarancję opłacalności przedsięwzięcia;
- łatwiejsza możliwość zapewnienia stałej obsługi i nadzoru oraz widoki na minimalną chociaż opłacalność (zwrot kosztów);
- stosunkowo niezły stan techniczny obiektów wymagających mniejszych nakładów finansowych i zakresu prac przy masowym udostępnieniu.

Bardziej złożony będzie wybór lokalizacji nowych wież położonych w terenie. Występuje tu szereg uwarunkowań, które decydować będą o powodzeniu przedsięwzięcia:

- wieża staje się obiektem generującym ruch turystyczny, ale wznoszona powinna być w punktach, które już cieszą się frekwencją (węzły szlaków, bardziej uczęszczane trasy, faktyczne walory widokowe i atrakcyjność panoram);
- na wzrost liczby korzystających z wieży wpływa możliwość dojazdu samochodem do wieży lub w jej pobliżu;
- lokalizacja w miejscu, do którego istnieje możliwość dojazdu (przynajmniej gospodarczego) jest atutem w momencie budowy, ułatwia potem także eksploatację i dozór;
- zasadniczym problemem jest rozstrzygnięcie jaki charakter ma mieć wieża: czy będzie to obiekt bezobsługowy, czy stale dozorowany, udostępniany w określonym czasie (odpłatnie lub nie) i ewentualnie sprzężony z innymi obiektami lub usługami (bufet, schronisko, wyciąg, itp.).

Aspekty techniczne związane z budową wież widokowych

Technical aspects connected with building viewing points

Biorąc pod uwagę aspekty ochrony krajobrazu górskiego wydaje się, że aktualnie w grę powinny wchodzić (przy nowych obiektach) tylko konstrukcje ażurowe, najlepiej

Ryc. 4. Borówkowa (fot. A. Latocha)

Fig. 4. Borówkowa (photo A. Latocha)

stalowe ze względu na trwałość konstrukcji (drewniane są krótkotrwałe w tym klimacie). Ich zaletą jest dobre wpisanie się w panoramy, w przeciwieństwie do budowli masywnych z większej odległości są praktycznie niewidoczne pod warunkiem, że nie przerastają nadmiernie otoczenia. Właśnie określenie wysokości przyszłej wieży jest podstawowym zadaniem projektanta. Praktyka wykazuje, że wiele starych wież murowanych utraciło po latach walory, ponieważ przerosły je z czasem otaczające drzewa. Gdy wieża powstaje w starym lesie od razu można określić jej optymalną wysokość tak, aby zapewniała widok, a nie wyrastała nadmiernie nad poziom koron drzew. Sytuacja komplikuje się, gdy wierzchołek ulega wylesieniu lub drzewostan zdegeneruje się. Wieża staje się wówczas niepotrzebnie agresywnym akcentem krajobrazowym (vide Wielka Sowa ryc. 9). Odwrotna sytuacja miewa miejsce, gdy wieżę wznosi się na odsłoniętym wierzchołku, który z czasem porasta drzewami, które nie były przycinane. Po latach może dojść do sytuacji, że drzewa osiągną pomnikowe rozmiary lub teren zostanie objęty jakąś formą ochrony i nie ma prawnej możliwości odsłonięcia widoku, a nadbudowa wieży nie wchodzi w grę ze względów technicznych lub ekonomicznych. Obiekt taki traci całkowicie znaczenie.

Wzniesienie ażurowej wieży stalowej jest technicznie zadaniem stosunkowo prostym, nie wymaga też przy montażu używania cięż-

Ryc. 5. Góra Wszystkich Świętych (fot. A. Latocha)

Fig. 5. Góra Wszystkich Świętych (All Saints Mountain) (photo A. Latocha)

kiego sprzętu, ani znacznych robót mokrych (betoniarskich lub murarskich). Także transport elementów montażowych jest możliwy prawie w każdym terenie, w ekstremalnych warunkach można wykorzystać nawet helikopter. Wieże takie są trwałe i bezpieczne pod warunkiem, że nie ulegną dewastacji. Z tego względu przy wieżach bezobsługowych powinno się zalecać konstrukcje spawane, nieskręcane. Wymagają one też okresowego, stosunkowo częstego dozoru, aby wychwycić ewentualne próby dewastacji polegające głównie na demontażu części elementów, w tym istotnych dla samej konstrukcji lub bezpieczeństwa turystów. Stąd korzystniejsze byłoby wznoszenie wież dozorowanych, co jest możliwe przy łączeniu ich z innymi obiektami turystycznymi (noclegowymi lub gastronomicznymi). Budowa wież zamkniętych i udostępnianych w określonych dniach i godzinach bywa kłopotliwa i kosztowna. Trudno o obsługę, a już po krótkim okresie takiej eksploatacji odpowiedzialni za udostępnianie rezygnują ze względu na niskie dochody i wieża stoi zamknięta ku niezadowoleniu turystów.

Odrębnym problemem jest możliwość wykorzystywania już wzniesionych innych obiektów (wież i masztów) do celów turystycznych. Jest to praktycznie niemożliwe, ponieważ przy ich budowie nie uwzględniono wchodzenia osób postronnych, poza uprawnioną obsługą czy konserwatorami. Większość

masztów telefonii komórkowej lub przekaźników TV została zabezpieczona przed osobami postronnymi w ten sposób, że dolna kondygnacja nie została wyposażona w stałe schody lub drabiny. Również wieże obserwacyjne Lasów Państwowych są zabezpieczone przed intruzami. Nic nie stoi jednak na przeszkodzie, aby wzorem innych krajów doprowadzić do zalegalizowania obiektów, które dopiero będą wznoszone, jako punktów widokowych. Samorządy mogą tego domagać się przy wydawaniu zezwoleń lokalizacyjnych lub pozwoleń na budowę. Wówczas już w trakcie projektowania należy uwzględnić bezpieczne schody lub drabiny, którymi mogą wchodzić turyści. Oczywiście platformy (platformy) widokowe dla turystów muszą się znajdować poniżej urządzeń technicznych lub kabiny obserwacyjnej, ale na wysokości, która zapewnia atrakcyjny widok turystom. Być może wówczas wieża musiałaby być wyższa, a tym samym nieco droższa, co może wymagać współfinansowania przez samorząd. Na pewno będzie to jednak rozwiązanie tańsze niż budowa specjalnej wieży widokowej. Dyskusyjne mogą być ewentualnie walory widokowe, ponieważ wymagany będzie kompromis lokalizacyjny pomiędzy potrzebami inwestora (czynnik techniczny) a oczekiwaniami turystów (czynnik estetyczny).

Znacznie mniej kłopotów narzęca tworzenie zagospodarowanych miejsc widokowych, jest też na ogół tańsze, ponieważ nie wymaga

Ryc. 6. Czarna Góra (fot. A. Latocha)

Fig. 6. Czarna Góra (Black mountains) (photo A. Latocha)

Ryc. 7. Śnieżnik po 1960 r. przed rozbiórką (fot. M. Staffa)

Fig. 7. Śnieżnik after 1960 before pulling down (photo M. Staffa)

Ryc. 8. Wapniarka (fot. A. Latocha)

Fig. 8. Wapniarka (photo A. Latocha)

rierek lub wygradzenia, ewentualnie ustawienia ławek, stołów, koszy na śmieci. Nie jest natomiast konieczne ustawianie wiat czy deszczochronów, chociaż w niektórych wypadkach może być to uzasadnione.

Walory edukacyjne wież i punktów widokowych

Educational values of viewing towers and points

Wieża widokowa, platforma widokowa czy punkt widokowy ma w pierwszym rzędzie zapewnić turystyce w miarę szczegółową informację o oglądanym terenie, jego walorach i atrakcjach. Stąd podstawowym, wręcz niezbędnym elementem wyposażenia każdego takiego obiektu, muszą być tablice informacyjne i objaśniające. Turysta powinien otrzymać jasny przekaz na temat tego, co widzi, aby mógł sam zidentyfikować teren i obiekty. Informacje te nie mogą być jednak zbyt rozbudowane powierzchniowo i tekstowo, ani szczególnie wybijające się w krajobrazie, wręcz go przytłaczające. Jest to błąd często obserwowany w terenie, gdzie w miejscach gromadzenia się turystów widać natłok różnego rodzaju map, drogowskazów, reklam, zaleceń, regulaminów, ostrzeżeń itp. Dochodzi do paradoksalnej sytuacji, że ten nadmiar przesłania podmiot zainteresowań turystów. Są to na ogół

wznoszenia obiektów kubaturowych, a ziemia kłodzka obfituje w naturalne punkty widokowe. Rozróżnić tu należy miejsca (punkty) widokowe przy szosach i przy szlakach turystycznych. Pierwsze muszą posiadać parking dla samochodów osobowych, a przy trasach, którymi jeżdżą wycieczki zbiorowe także dla autobusów. Pojemność parkingu zależy od jego funkcji i natężenia ruchu, ponieważ będzie to najczęściej także miejsce odpoczynku turystów, a nie tylko punkt widokowy. Minimalną pojemność przy punkcie widokowym należy przyjąć na 5 stanowisk dla

samochodów osobowych i ewentualnie 1 dla autobusu, maksymalna jest nieokreślona, ale z reguły nie powinna przekraczać 15 stanowisk dla samochodów osobowych i 2–3 dla autobusów (o ile charakter miejsca nie wskazuje na bardziej złożone funkcje, np. połączenie z gastronomią, wyciągami, sanitariatami lub jakąś atrakcją turystyczną).

Punkty widokowe (zagospodarowane miejsca widokowe) na szlakach pieszych (rowerowych, narciarskich itp.) mogą wymagać w szczególnych wypadkach budowy zabezpieczeń technicznych, np. ba-

obiekty o agresywnych formach, barwach, wybijające się z krajobrazu, ponieważ zdaniem ich „twórców” mają przyciągać uwagę turystów. Warto może sięgnąć do wzorów znanych z innych krajów, gdzie można spotkać bardzo dobre, a zarazem dyskretne rozwiązania. Zaliczyć do nich należy np. niewielkie metalowe lub kamienne tablice z rysowanymi (grawerowanymi) fragmentami zorientowanych panoram lub zasięgów widoku. Są trwałe i estetyczne. W kilku miejscach występują już także na ziemi kłodzkiej (Borówkowa, Szczeliniec Wielki – Fotel Pradziada i Tarasy Południowo-Wschodnie, Fort Karola, twierdza srebrnogórska – Donjon). Można je wygodnie montować na barierkach lub balustradach czy specjalnych stojakach. Można też umieszczać stojaki z fotografiami widoku, z naniesionymi nazwami szczytów, miejscowości czy obiektów. Ważna jest trwałość takich urządzeń, odporność na dewastację i kompatybilność z systemem oznakowania turystycznego.

Ważne jest także, aby nowe propozycje połączyć z już istniejącymi tablicami informacyjnymi i ścieżkami dydaktycznymi, a nie tworzyć sztucznie nowe, odrębne twory. Przykładem jest ścieżka przyrodnicza z Przełęczy Puchaczówka na Halę pod Śnieżnikiem, która wymagałaby jedynie uzupełnienia istniejących tablic o informacje krajobrazowe. Podobna sytuacja jest w przypadku dobrze wykonanych opisów panoram, którym jednak brakuje ogólnych

informacji pozwalających zrozumieć oglądany krajobraz. Stąd wskazana jest koordynacja różnorodnych działań na rzecz rozwoju turystyki i edukacji krajoznawczej oraz wznoszenia nowych obiektów, w tym także wież widokowych. Dotychczas działania te podejmowane były niezależnie przez różne instytucje i organizacje i finansowanych z różnych środków. W efekcie prowadziło to do braku jednolitej koncepcji zagospodarowania walorów krajobrazowych ziemi kłodzkiej jako całości, a tym samym rozproszenia działań i braku oczekiwanych efektów.

Marek Staffa

Institut Architektury Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Institute of Landscape Architecture
Wrocław University of Environmental and Life Sciences

Agnieszka Latocha

Uniwersytet Wrocławski
University of Wrocław

Literatura

1. Filip J., 1992, *Wieże widokowe Jesionków* [w:] „Karkonosz”, z. 6, SKPS KK Oddz. Wrocław. PTTK, Wrocław, s. 6–41.
2. Miškovský P., 2005, *Naše rozhledny, Dokořán*.
3. Nouza J., 1999, *Rozhledny Čech, Moravy a Szelska*, Nakladatelství 555.
4. Nouza J., 2003, *Rozhledny na prahu 21. století*, Nakladatelství 555.

5. Przerwa T., 2001, *Richard Tamm – budowniczy wieży widokowej na Wielkiej Sowie* [w:] „Pielgrzymy 2001”, SKPS Oddz. Wrocław. PTTK, Wrocław, s. 21–29.
6. Tomczak M., 1988, *Orlica – szczyt zapomniany* [w:] „Pielgrzymy '88”, SKPS, Wrocław, s. 77–89.
7. Żarska B., 2005, *Ochrona krajobrazu*, Wyd. SGGW, Warszawa.
8. Zaręba D., 2006, *Ekoturystyka*, Wyd. PWN, Warszawa.

Ryc. 9. Wielka Sowa przed konserwacją (fot. M. Staffa)

Fig. 9. Wielka Sowa before conservation (photo M. Staffa)

„Żywe ściany” – niezwykłe rozwiązania

Daniel Skarżyński

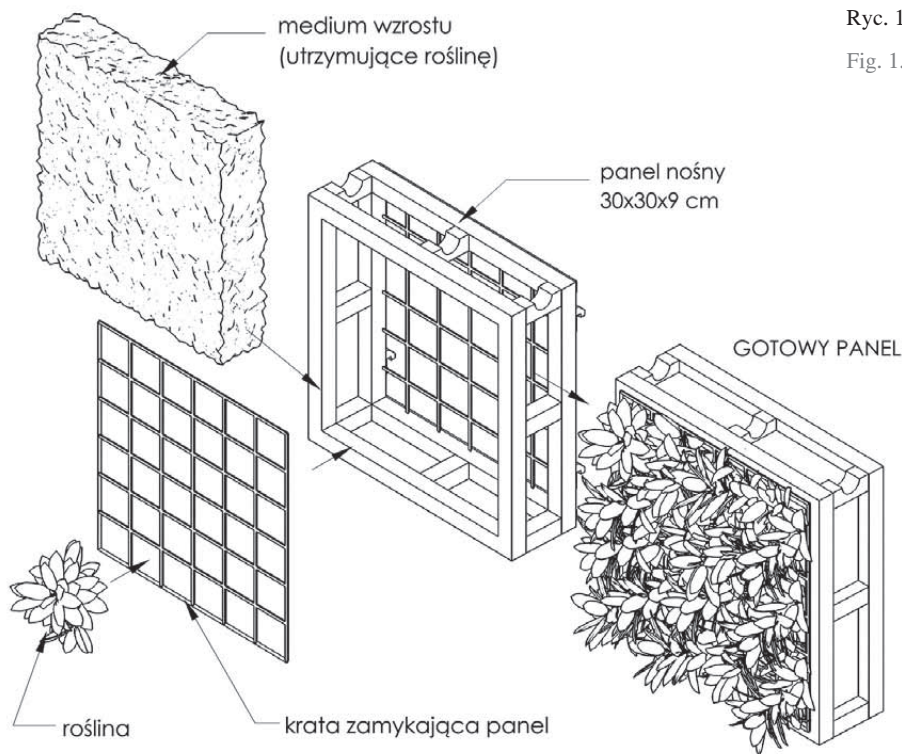
„Living Walls” –
Unusual Solutions

Pojęcie wertykalnych ogrodów jest stosunkowo nowe na światowej arenie urbanistycznej ekologii, mimo iż stanowią jedną z najszybciej rozwijających się gałęzi w przemyśle upraw hydroponicznych. Dla niektórych pomysł uprawiania roślin na dachu, a tym bardziej na elewacji budynku, wydaje się dziwaczny, a nawet trudny do zaakceptowania. Tymczasem roślinne ściany stanowią jedną z alternatyw w konwencjonalnych formach projektowania zieleni w miastach, których wariacje można odnaleźć w wielu krajach europejskich, azjatyckich i w Ameryce Północnej, gdzie stanowią przykład łączenia sztuki, ekologii oraz architektury.

Począwszy od czasów starożytnych, ogród zależny był od technologii, jakimi dysponował człowiek tworząc krajobraz w zgodzie ze swoimi potrzebami. Wiszące Ogrody w Babilonii, stworzone przez Nabuchodonozora II w VI w. p.n.e., zostały uznane za jeden z siedmiu cudów świata oraz jeden z najlepszych przykładów kreatywności w owych czasach. Od samego początku konstrukcja miała wyglądać jakby pochodziła nie z tego świata. Na stu tarasach posadzone zostały drzewa oraz krzewy. Zieleń została następnie zamaskowana pnąciami, aby uzyskać złudzenie zawieszanej w powietrzu roślinności.

Badając historię ludów pierwotnych możemy jedynie przypuszczać, iż pnącza były dla nich cennym źródłem pożywienia. Dawały także zacienienie oraz prywatność. Z upły-

wem czasu zaczęły być uprawiane w celach dekoracyjnych. W Anglii oraz Rzymie uprawę pnączy zapoczątkowali Egipcjanie jako jeden z elementów napływów nowej cywilizacji [Bensley 2006]. Najbardziej ceniono w owych czasach winorośle oraz chmiel ze względu na produkcję wina oraz piwa. Z powodu rzadkiej właściwości zachowywania liści na zimę wykorzystywano także bluszcz pospolity (*Hedera helix*) – zarówno w czasach pogańskich, jak i w okresie rozwoju chrześcijaństwa. Rzymianie uważali tę roślinę za symbol głębokiej wiedzy, dlatego też używali jej w girlandach oraz wieńcach. W epoce Tudorów oraz czasach elżbietańskich szczególnym wzięciem cieszył się przeniesiony do wnętrza wiciokrzew pomorski (*Lonicera periclymenum*) oraz róża pnąca (*Rosa arvensis*). Zaciszne zakątki pod wierzbami w otoczeniu róż rdzawych (*Rosa rubiginosa*) oraz wiciokrzewów tworzyły idealne warunki do miłych schadzek. Przybycie Ojców Pielgrzymów do Ameryki w 1620 roku zapoczątkowało intensywną wymianę roślin uprawnych. John Tradescant Starszy, botanik – kolekcjoner przywiózł między innymi winobluszcz pięciolistkowy (*Parthenocissus quinquefolia*). Obie Ameryki – Północna i Południowa – okazały się bogatym źródłem nowych wspinających roślin ogrodowych. Podróże oraz kolekcjonowanie roślin stało się coraz popularniejsze w wieku XVIII i XIX.

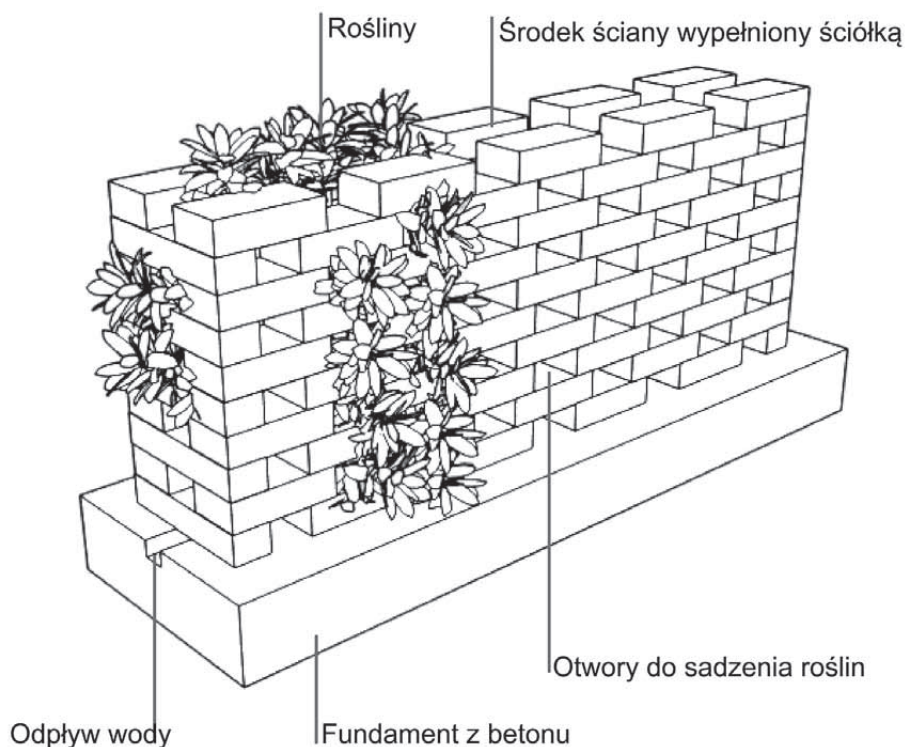

Ryc. 1. Schemat paneli roślinnych

Fig. 1. Diagram of green wall panels

i ażurowe materiały pozwoliły na odejście od konwencjonalnej architektury. W latach pięćdziesiątych XIX wieku Hector Horeau w projekcie bulwaru w Paryżu zaproponował szklany dach zakończony pojemnikami wypełnionymi ziemią. W nich miały znajdować się kaskadowo ułożone kwiaty. W celu zaopatrzenia roślin w wodę zaprojektował instalację zbierającą deszczówkę oraz system doprowadzający ją odpowiednio do każdej rośliny. Instalacja okazała się wielkim sukcesem i była powielana w wielu założeniach urbanistycznych [Lambertini 2007]. Dalszy

Pierwotnie samo wspinające się pnącza były stosowane bez użycia jakichkolwiek konstrukcji podtrzymujących. Puszczone na elewacje domów stanowiły ramę, dekoracyjne tło dla całości ogrodu. W wielu wypadkach ich zadanie wiązało się z podkreśleniem, zwróceniem uwagi na dany fragment fasady budynku, zaś w krajach o ciepłym klimacie stosowano je w celu osłonięcia ścian przed nadmiernym słońcem. Do podstawowej formy projektowania pnączy wprowadzono także podparcia. W tym celu wykorzystywano już istniejące elementy takie jak poręcze, kolumny, trejaże. Pnącza stały się także idealnym rozwiązaniem na osłonięcie nieciekawie wyglądających obiektów gospodarczych – garaży oraz miejsc na śmietniki. Rozwój konstrukcji stalowych przyczynił się do powstania nowatorskich sposobów uprawy roślin. Nowe lekkie

Ryc. 2. Schemat ściany kwiatowej z cegły

Fig. 2. Diagram of brick flower wall

Ryc. 3. Chelsea Flower Show 2007
– Przykład Organicznej Architektury
(ogród mchu)

Fig. 3. Chelsea Flower Show 2007 (designed
by Kazuyuki Ishihara) – Example of Organic
Architecture (moss garden)

W latach sześćdziesiątych XX w. narastające zainteresowanie zanieczyszczeniem środowiska oraz problemem braku zieleni w miastach na nowo zwróciło uwagę na korzyści płynące z wykorzystania pionowych ogrodów. W Polsce popularne stały się ściany kwiatowe jako element dekoracyjny architektury miejskiej oraz ogrodowej. Służyły przede wszystkim do dzielenia pomieszczeń, tworzenia ekranów wzdłuż ciągów komunikacyjnych. Stanowiły alternatywę dla monottonnych elementów betonowych oraz ceglanych. Ściana obsadzona roślinami miododajnymi w ogrodach pełniła także funkcje źródła nektaru dla pszczoł. Podstawę konstrukcji stanowiły pojemniki kolumnowe o różnych kształtach i wysokości, wypełnione ziemią lub materiałem organicznym. Często połączone były ze sobą naczyniami hydroponicznymi bądź systemami nawodnień, usprawniając ich pielęgnację. Środkiem betonowego fundamentu prowadzono bruzdę o spadku 1–2% i głębokości 2–3 cm, która odprowadzała nadmiar wody. Podczas stawiania ściany pozostawiano w części czołowej oraz na bokach otwory o wymiarach 10 x 10 cm, w których sadzono rośliny (ryc. 1, 2).

Przeciwnicy konceptu uprawiania roślin na dachach i ścianach zmienili swoje zdanie wraz z pojawieniem się nowych technologii. Nowe rozwiązania, nowoczesne materiały pozwalają na uprawę od tymczasowych instalacji po wieloletnie ogrody. Pnącza wspinające się

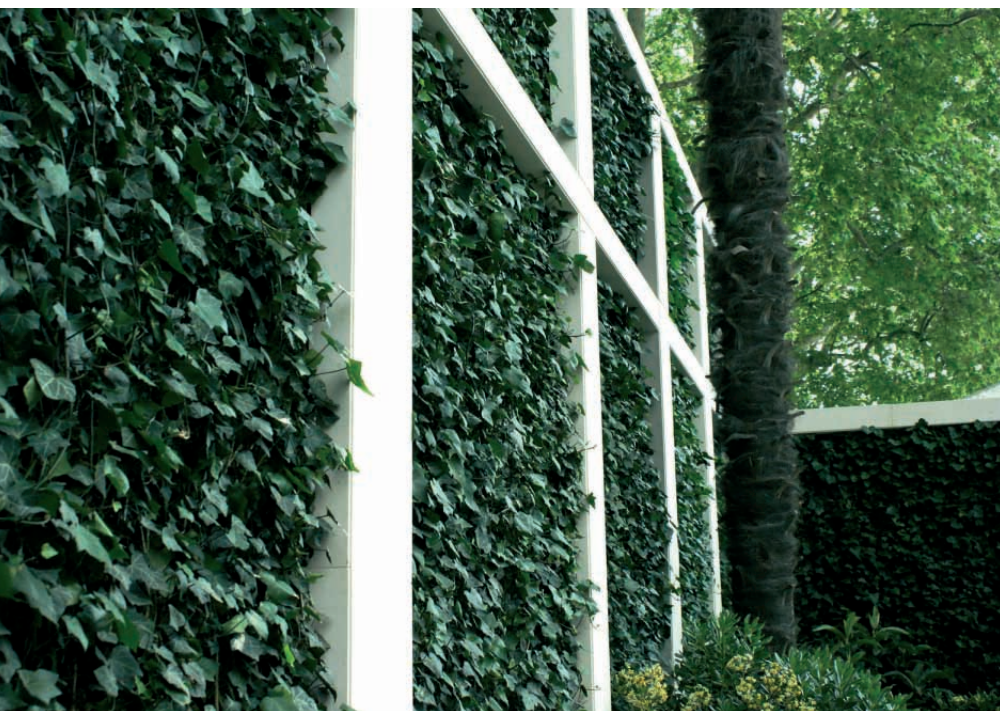
Ryc. 4. Chelsea Flower Show 2007 – Trejaż
pokryty bluszczem pospolitym (*Hedera helix*)

Fig. 4. Chelsea Flower Show 2007 (designed
by Robert Myers) – Trellis with common ivy
(*Hedera helix*)

rozwój konstrukcji przyczynił się do powstania kratownic, które zdecydowanie dłużej służyły podtrzymując projektowane rośliny. Zaletą nowej technologii była jej wytrzymałość oraz łatwość montażu, dzięki czemu można było tworzyć bardziej złożone konstrukcje.

Naśladowanie przyrody przyczyniło się do większości przełomowych odkryć. Pomysł żywych ścian został także zaczerpnięty z natury. Okazało się, iż rośliny, głównie pasożyty klimatu egzotycznego, z powodzeniem zajmują nisze ekologiczne pozbawione gleby. W lasach tropikalnych, gdzie woda opadowa dostępna jest przez cały rok, rośliny

potrafią rosnąć na skałach czy pniach drzew. W Malezji ponad 2 500 roślin z 8 000 znanych w tym rejonie żyje i rozwija się na podłożach bez udziału gleby. Jednym z pierwszych architektów krajobrazu, który wykorzystał ten fakt w środowisku miejskim, był Roberto Burle Marx [Lambertini 2007]. W 1930 r. podjął się projektowania ogrodów z naciśkiem na wykorzystywanie gatunków rodzimych. W Safrá Bank (Sao Paulo) Marx zaproponował ogród na piętrze zbudowany w większości na materiałach mineralnych oraz z wykorzystaniem pionowych roślinnych paneli na kolumnach.

Ryc. 5. Nowoczesna roślinna ściana na Muzeum Quai Branly w Paryżu (proj. Patrick Blanc)

Fig. 5. Modern green wall on Quai Branly Museum in Paris (designed by Patrick Blanc)

po elewacjach budynków są dosyć popularnym zjawiskiem w wielu miastach na całym świecie. Rośliny sięgają zwykle kilku metrów wysokości. Używa się zazwyczaj jednego do kilku gatunków popularnie występujących pnączy na danym obszarze. Żywe ściany natomiast są odzwierciedleniem nowatorskich rozwiązań umożliwiających nam zastosowanie nie tylko pnączy, ale także bylin, krzewów, a nawet małych drzew tworzących ogrody na znacznej wysokości. Wertykalne ogrody mogą być zakładane w przejściach podziemnych (przy odpowiednim sztucznym oświetleniu), na zniszczonych elewacjach lub we wnętrzach prywatnych domów mieszkalnych. Piękne jest to, że nie jesteśmy ograniczeni miejscem, ani przestrzenią (ryc. 3, 4).

Przymocowanie donic do powierzchni ściany budynku jest najprostszym rozwiązaniem stworzenia pionowego ogrodu. Wadą jest to, iż konstrukcja musi być wysoce wytrzymała. Nowoczesne konstrukcje pionowego ogrodu składają się z trzech podstawowych zespołów: metalowej ramy, warstwy izolującej oraz paneli roślinnych, zaopatrzonych odpowiednim systemem nawadniającym. Gęstość sadzenia roślin nie przekracza 25 sztuk na 1m², co związane jest z optymalnym dopuszczalnym obciążeniem konstrukcji [Margolis i Robinson 2007]. Zastosowane nawodnienie rozprowadza roztwór wodny na szczyt roślinnej ściany, który następnie przepływa do niżej

położonych paneli roślinnych, kończąc obieg w zbiorniku u podstawy skąd ponownie pompowany jest w górę. Istniejące pionowe ogrody nadają miejscu nowego znaczenia, charakteru – wprowadzają nowe życie. Sprawiają, iż potencjalny odbiorca zatrzyma się, choć na chwilę by zastanowić się, jak to jest możliwe. Obecnie centra handlowe przestają być jedynie miejscem monotonna zakupów. Nowoczesne galerie stwarzają coraz nowsze możliwości przyciągając klientów poprzez zapewnienie im rozrywki oraz gwarancji mile spędzonego czasu. Można zauważyć tendencję do zakładania enklaw zieleni, zastępujących często spotykane sztuczne rośliny wykonane z imitującego naturę plastiku.

Patrick Blanc, pionier w popularyzacji roślinnych ścian wykonał do dziś ponad 150 pionowych ogrodów na całym świecie, między innymi w Paryżu, Istambule, Madrycie oraz Korei [Berner 2007]. Wykorzystuje on rośliny, które występują w swoim sąsiedztwie w naturalnym środowisku, tworząc ściany składające się nawet z 500 różnych gatunków. Jak sam twierdzi, gdyby chciał mógłby

bez problemu wykorzystać ponad 4 000, gdyż na świecie występuje ponad 300 000 znanych nam gatunków roślin (ryc. 5, 6, 7).

Ważnym aspektem obecności roślinności na ścianach są korzyści płynące dla fauny zamieszkującej siedlisko miejskie, dzięki czemu wpływa ona na wzrost bioróżnorodności wśród zwierząt. Złożoność pionowych ogrodów może zapewnić wspiane miejsce do przesiadywania

Ryc. 6. Żywa ściana w recepcji ośrodka Espace Welda w Paryżu (proj. Patrick Blanc)

Fig. 6. Living wall in Espace Welda reception in Paris (designed by Patrick Blanc)

Ryc. 7. Wejście do Muzeum Fondation Cartier w Paryżu (proj. Patrick Blanc)

Fig. 7. Entrance to Fondation Cartier Museum in Paris (designed by Patrick Blanc)

oraz zakładania gniazd, zwłaszcza dla ptaków śpiewających, np. drozda i innych gatunków owadożernych. Zieleń wprowadzona na elewację poprawia w znacznym stopniu wizualne i estetyczne aspekty miejskiej zabudowy. Nie można pominąć także zastosowań terapeutycznych, które zostały potwierdzone w licznych badaniach, między innymi na pacjentach w szpitalach [Łatkowska 2008]. Ci, którzy mieli kontakt z przyrodą w czasie spacerów w szpitalnych ogrodach lub też spoglądali na drzewa przez okna, zdrowieli znacznie szybciej niż ci, którzy byli tego pozbawieni [Kingsbury 2005]. Restauracje oraz hotele są kolejnym miejscem, gdzie obecność roślinnych ścian wydaje się uzasadniona. Dzięki zastosowaniu harmonijnego doboru roślin, architekt krajobrazu jest w sta-

nie nadać wnętrzom indywidualnego charakteru. Niewątpliwie zapach świeżych ziół czy też kwiatów może stanowić bezkonkurencyjną reklamę restauracji oraz być wyznacznikiem jej wysokiego standardu. Rośliny pomagają również w redukcji zanieczyszczeń powietrza oraz wody, a także tłumią hałas i wyłapują kurz. Dodatkowo konstrukcja może być częścią większego systemu biofiltracji powietrza w budynkach. Podziwiając wertykalne ogrody odnosimy wrażenie, iż jest to bardziej malarstwo, aniżeli zimna architektura. Zabawa barwą oraz kształtem liści czy kwiatów pozwala na tworzenie niezwykle ciekawych rozwiązań. Także światło, słoneczne, jak i sztuczne w pomieszczeniach ukazuje nam niezwykle różnorodność plastyczną roślin, które zmieniają swój charakter w zależności od pory roku, dnia, a nawet godziny. Organiczna architektura wykracza poza standardy, wchodząc w czwarty wymiar – czas będący odzwierciedleniem piękna zmienności plastycznej roślin. Dzięki czemu możemy tworzyć lepszą przestrzeń, w której sami żyjemy.

Rysunki oraz fotografie wykonał autor.

Drawings and figures made by author.

Daniel Skarżyński

Institut Kształtowania i Ochrony Środowiska
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Institute of Environmental Development and
Protection
Wrocław University of Environmental and Life
Sciences

Literatura

1. Bentsley P., 2006, *Rośliny pnące*, Warszawa.
2. Berner N., 2007, *Garden Design „Fresh”*, Florida.
3. Douglas J. Sh., 1976, *Advanced guide to hydroponics*, New York, s. 197.
4. Kingsbury N., Kingsbury N., 2005, *Planting Green Roofs and Living Walls*, London.
5. Lambertini A., 2007, *Vertical gardens*, London.
6. Łatkowska M., 2008, *Hortiterapia – rehabilitacja i terapia przez pracę w ogrodzie* [w:] „Zeszyty problemowe postępow nauk rolniczych”, s. 229–235.
7. Łakomy K., 2007, *Pergola w ogrodach willi miejskich Katowic przełomu XIX i XX wieku* (materiały konferencyjne Międzynarodowego Kongresu Polskich Architektów Krajobrazu) [w:] „Czasopismo techniczne”, 10/2007, Wyd. PK, Kraków, s. 53–55.
8. Majdecki L., 1972, *Historia ogrodów*, Warszawa.
9. Margolis L., Robinson A., 2007, *Living Systems: Innovative Materials and Technologies for Landscape Architecture*, Basel.
10. Osmundson T., 1999, *Roof gardens: history, design and construction*, London, pp. 163–197, 257–287.
11. Schenk G., 2007, *Moss Gardening*, Hong Kong, pp. 46–75.

Przekształcenie nieczynnej linii kolejowej w promenadę w Zielonej Górze

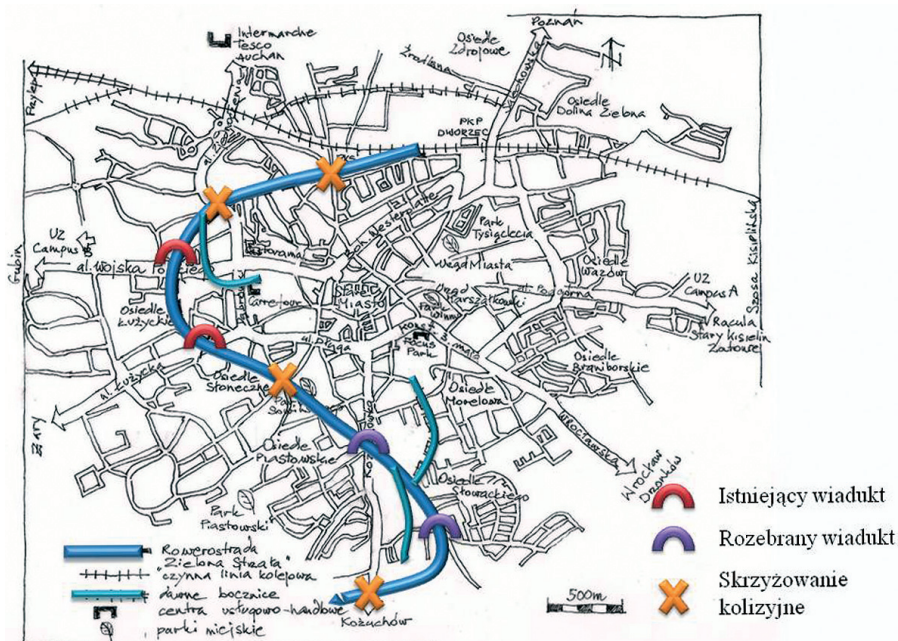
Marta Skiba

Transformation of Dormant Railway Line in a Promenade in Zielona Góra

Zielona Góra poza nazwą coraz mniej kojarzy się z zielenią. Położona na kilku wzgórzach a otoczona lasami, nie posiada niezabudowanych terenów potrzebnych dla rozwoju miasta. Konsekwencją tego są stałe wycinki lasów odsuwające coraz bardziej zieleni od historycznego centrum. Niestety, wewnątrz miasta nie ma zbyt wielu terenów zieleni, występuje jedynie zieleni pocementarna oraz zieleni towarzysząca obiektom oświatowym, użyteczności publicznej i kilka skwerów. Terenów zieleni parkowej w Zielonej Górze jest za mało, a brak ten jest dotkliwy zwłaszcza w rejonach, które nie graniczą bezpośrednio z lasem.

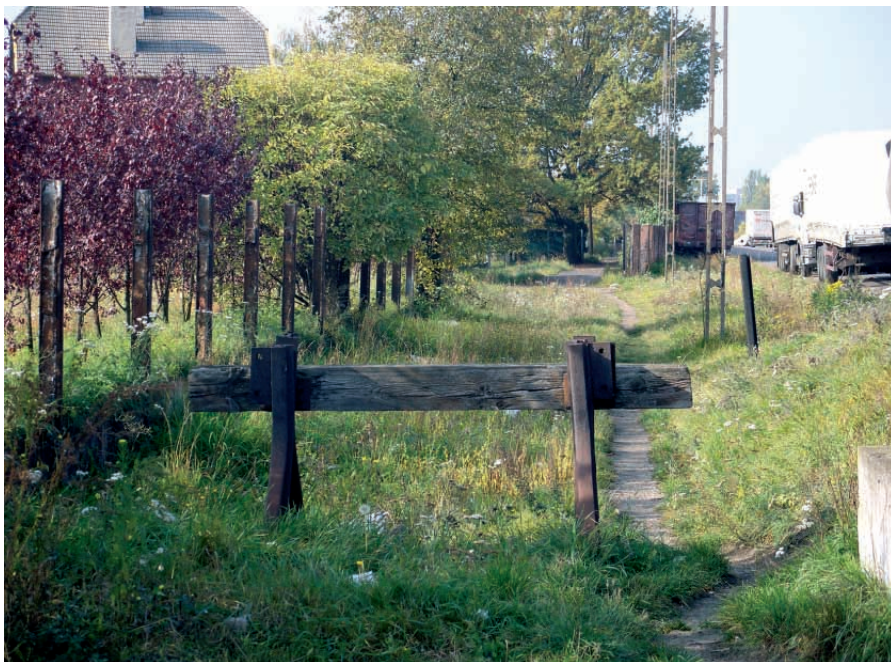
Zielona Góra pozbawiona jest terenów zieleni, jakie w innych mia-

stach zachowały się wzdłuż rzek lub terenów pofortyfikacyjnych. Jedyny ciek wodny „Złota Łączka” zasilający w średniowieczu fosę, dawno już został skanalizowany i płynie rurą pod miastem. Miasto nie było także wyposażone w rozbudowany system fortyfikacyjny, który w układach przestrzennych wielu miast europejskich, spowodował rozluźnienie zabudowy i umożliwił utworzenie w miejscu dawnej fosy i rozebranych murów miejskich – promenady. Niestety tereny dawnej fosy, pomimo że trudne z uwagi na nośność gruntów, zostały już dawno zabudowane budynkami na palach i płytach. Duże tereny poprzemysłowe w centrum miasta zajęło w ostatnim roku nowe centrum handlowo-rozrywkowe

Ryc. 1. Schemat przebiegu rowerostrady przez centrum Zielonej Góry „Zielona Strzała”

Fig. 1. Cycle path through the centre of Zielona Góra “Green Arrow”

Ryc. 2. Początek trasy Rowerostrady

Fig. 2. Start of bike path

już inne miasta jak: Nowy Jork wraz z nieczynną High Line (zakończenie przekształcania w otwartą przestrzeń publiczną przewidziano na 2009 r.) oraz Chicago z nieczynnym Bloomingdale Train i Rotterdam z Hofpleinlijn [źródło: www.thehigh-line.org/images/gallery_promenade.html].

Nieczynna linia kolejowa

Dormant railway line

Przez wiele lat, nie tylko w Zielonej Górze, tereny przyległe do torowisk uważano za nieatrakcyjne. Obrazuje tę tendencję widok miasta od strony linii kolejowej oglądany z okien, przejeżdżających przez miasto, pociągów. Wzdłuż terenów przyległych do torowiska zabudowa jest nieuregulowana, stoją tam bezładnie rzędy blaszanych lub murowanych garaży, budynków magazynowych, składów, fragmenty ogrodzeń, umocnień skarp itp. Mury od strony torów kolejowych często ozdobione są graffiti. Jest to mało efektowny i chyba najbardziej zaniedbany teren w mieście: zaśmiecony i zachwaszczony.

W Zielonej Górze teren po nieczynnej kolei średnicowej w kierunku Kożuchowa jest wydzielony i częściowo ogrodzony, choć w wielu przypadkach jest to ogrodzenie szczątkowe, płoty pełne dziur, rozbitych i rozebranych przesęt. Tylko

Ryc. 3. Nieczynne torowisko – trasa między domami

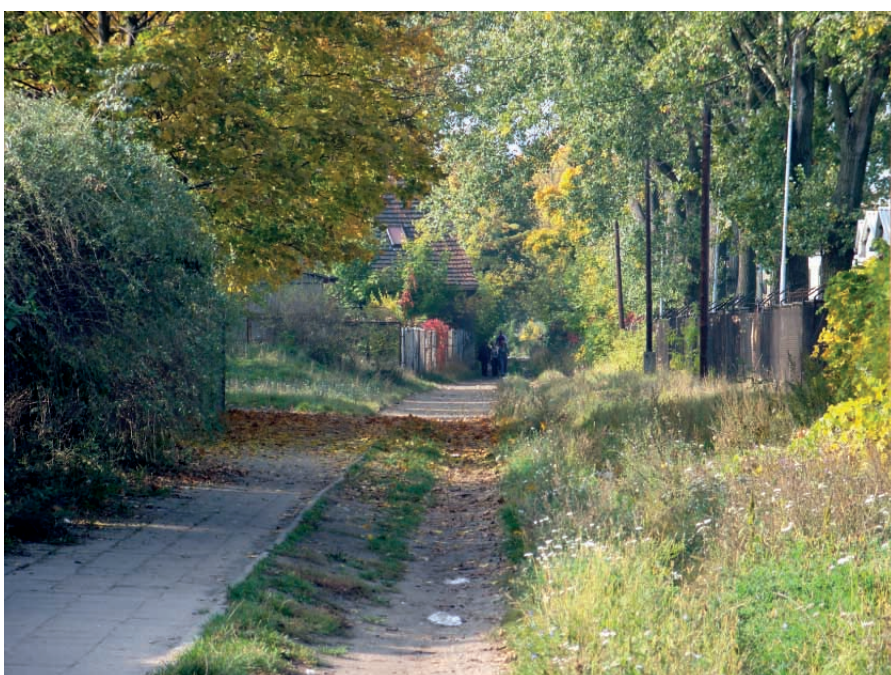
Fig. 3. The abandoned railway line – path between houses

(Focus Park). Nie ma, zatem terenów poprzemysłowych, ani niezabudowanych – nadających się na przestrzeń publiczną o funkcji rekreacyjnej, której tak bardzo w mieście brakuje [Kopta 1984].

„Promenade Plantée”

Doświadczenia zachodnioeuropejskie w tworzeniu promenad łączą się z pojęciem publicznego ciągu spacerowego. Powstawały najczęściej w XIX i XX wieku w miejscach po zlikwidowanych murach obronnych lub na terenach pofortecznych.

„Promenade Plantée” to promenada utworzona trzynaście lat temu w Paryżu, w miejscu nieczynnej linii kolejowej w kierunku Varenne-Saint-Maur. Promenada ta, rozpoczyna się przy gmachu opery na Place de la Bastille, przecina dwunastą dzielnicę i biegnie na wiadukcie, do wschodnich przedmieść. Największą atrakcją promenady jest spacer górami wiaduktu, pozwalający z wysokości trzech kondygnacji dostrzec detale architektoniczne niewidoczne z poziomu ulicy. Jest to świetny przykład „zielonej” rewitalizacji terenów poprzemysłowych, który podchwyciły

Ryc. 4. Nieczynne torowisko
– trasa przy osiedlu

Fig. 4. The abandoned railway line
– path nearby housing estate

w części przebiegu trasy zachowały się podkłady i szyny kolejowe, czasem nawet zwrotnice.

Teren dawnego torowiska wyraźnie ogranicza przestrzeń i stanowi przerwy pomiędzy zespołami zabudowy, można powiedzieć, że stanowi linię graniczną. Skarpy i nasypy kolejowe stanowią zamknięcia przestrzeni, natomiast wykopy linii kolejowej są przerwami w układzie przestrzennym. Zarówno na skarпах, jak i w wykopach wyznaczyć można punkty widokowe, pozwalające na oglądanie znacznego fragmentu miasta lub jego sylwety.

Rowerostrada „Zielona Strzała”

Cycling route “Green Arrow”

Możliwość adaptacji terenów po linii kolejowej stwarza niepowtarzalną okazję zagospodarowania terenu torowiska położonego w samym centrum miasta, zaniedbanego i najczęściej omijanego przez mieszkańców. Dlatego też, przystosowanie tego terenu dla potrzeb szybkiej trasy rowerowej, uzyskało znaczne poparcie wśród mieszkańców i władarzy miasta (ryc. 1). Szybka trasa rowerowa, zwana potocznie rowerostradą, została oficjalnie nazwana „Zieloną Strzałą” [Studium... 2000, Uchwała Rady Miasta Zielona Góra w sprawie uchwalenia MPZP].

Trasa rowerowa została wytyczona w ten sposób, aby w większo-

ści przebiegała korytarzem dawnego torowiska. Właścicielem większości terenu jest Skarb Państwa, a użytkownikiem wieczystym są Polskie Koleje Państwowe Spółka Akcyjna. W miejscach skrzyżowań linii kolejowej z ulicami miejskimi, właścicielem terenu jest najczęściej Skarb Państwa, a zarządzającym lub administrującym – Wojewódzka Dyrekcja Dróg Miejskich. Miasto rozpoczęło negocjacje w sprawie pozyskania tych terenów (ryc. 2, 3, 4).

W dokumentach, trasa rowerowa powinna pozostać wydzielonym korytarzem z urządzoną zielenią

towarzystwającą, ponadto powinna być wyposażona w elementy małej architektury typu kosze na śmieci, ławki, pachołki oraz elementy placów zabaw dla dzieci. Powinna zapewnić odpowiednie parametry techniczne: szerokość pasa – dla dwukierunkowego ruchu rowerowego i wydzielony pas ruchu pieszego, spadki i nawierzchnię umożliwiającą poruszanie się osobom na wózkach inwalidzkich oraz pojazdom specjalnym [Kopta 1984, Skiba 2004, Zalewski 1991].

Ryc. 5. Nieczynne torowisko
– trasa między osiedlami

Fig. 5. The abandoned railway line
– path between housing estates

Ryc. 6. Torowisko dawno nieczynnej kolei średnicowej w kierunku Koźuchowa

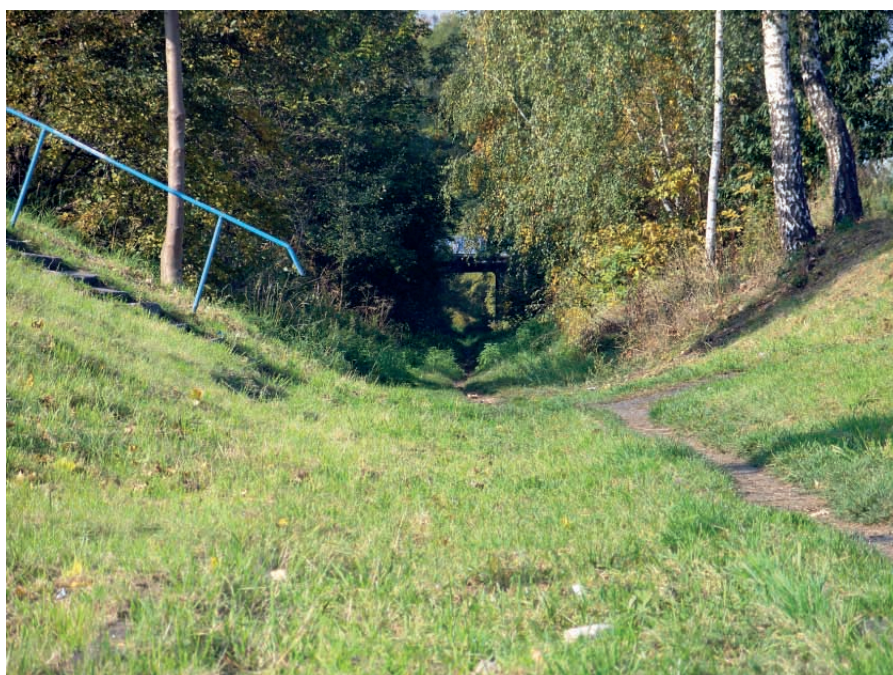
Fig. 6. The abandoned railway line connecting Zielona Góra and Koźuchów

Komunikacja i ścieżki rowerowe

Communication
and cycling paths

Układ sieci komunikacyjnej w Zielonej Górze można określić jako promienisto-pierścieniowy o narastającym natężeniu ruchu. Zewnętrzna obwodnica miejska przenosi obciążenie tranzytowe o znaczeniu ponadmiejskim. Wewnętrzna półobwodnica spinająca 6 z 9 promieni dróg wylotowych z miasta, o rozdzielonych kierunkach ruchu, przenosi obciążenie na dominującym kierunku ruchu południowy-zachód, północny-wschód. Główne ulice zbiegają się promieniście w śródmieściu, gdzie dominuje na ulicach ruch jednokierunkowy. W obrębie Starego Miasta przecinają się wszystkie osie sieci ulicznej. Na zachodnim i południowym obrzeżu centrum, deformuje układ promienisty dwujezdniowy ciąg ulic (Zjednoczenia, Dąbrówki, Długiej i Konstytucji 3-go Maja), który w formie półobwodnicy łączy się z dwujezdniową aleją (Wojska Polskiego przechodzącą w Bohaterów Westerplatte) rozdzielając niejako miasto na część północną i południową. Przez te ulice prowadzi sieć ścieżek rowerowych o znaczeniu ogólnomiejskim. Ulice te nie posiadają jednak wydzielonego pasa ruchu do jazdy na rowerze, a że są dość mocno obciążone ruchem, w tym transportem samochodowym

Ryc. 7. Nieczynne torowisko – trasa w wykopie

Fig. 7. The abandoned railway line – path in the excavation site

– są niebezpieczne dla rowerzystów (ryc. 5, 6, 7).

Czynna linia kolejowa odcina północną część miasta powodując niewielkie zakłócenia przestrzenne. Z tego względu północna część miasta wymaga poprawy układu komunikacji i wytworzenia nowych powiązań ze Śródmieściem, zwłaszcza w okolicach dworca kolejowego i blisko położonego osiedla (Dolina Zielona). Z analizy wynika, że bezkolizyjna ścieżka rowerowa i pieszka, poprowadzona nad lub pod linią kolejową częściowo poprawiłaby układ komunikacyjny, a tym samym bezpieczeństwo mieszkańców. Pełną jednak poprawę zapewni dopiero rozbudowa układu komunikacji kołowej [Kopta 2000, Molenschot 1996].

Relacja szybkiej trasy rowerowej do pozostałych dróg w sieci powinna być uprzywilejowana [Skiba 2004, Zalewski 1991]. Wynika to z założeń bezpieczeństwa i bezkolizyjnego przejazdu przez miasto, a także z jej ponadlokalnego znaczenia. Trasy sieci dróg rowerowych, biegnące promieniście od śródmieścia powinny płynnie włączać się do niej.

Istniejące parki zielonogórskie są niewielkie, a większość z nich zlokalizowana jest w Śródmiejskim Zespole Dzielnicowym lub w jego bezpośrednim sąsiedztwie. Najbardziej wartościowe tereny zieleni jak parki: Tysiąclecia, Sowińskiego, Winny oraz Piastowski pozostają poza bezpośrednim przebiegiem trasy i dlatego tak ważne jest wprowa-

dzenie zieleni wzdłuż proponowanej trasy rowerowej [Skiba 2007].

Fotografie i schemat wykonała autorka.

Figures made by author.

Marta Skiba

Institut Budownictwa
Uniwersytet Zielonogórski
Institute of Structural Engineering
University of Zielona Góra

Literatura

1. http://www.thehighline.org/images/gallery_promenade.html
2. Kopta T. 1984, *Rower w ruchu drogowym*, Wyd. Komunikacji i Łączności, Warszawa.
3. Kopta T., 2000, *Realizacja narodowej polityki rowerowej Wielkiej Brytanii w Colchester – dobry przykład dla polskich samorządów* [w:] „Transport Miejski”, nr 5/2000.
4. Molenschot T., 1996, *Rozwiązania korzystne dla ruchu rowerowego* [w:] „Transport Miejski”, nr 5–6/1996.
5. Skiba M., 2004, *Analiza możliwości przystosowania terenu po nieczynnej linii kolejowej w kierunku Kozuchowa na ciąg pieszo-rowerowy* (maszynopis).
6. Skiba M., 2007, *Obraz Zielonej Góry w badaniach preferencji mieszkańców oraz studentów Uniwersytetu Zielonogórskiego sporządzonych na podstawie map mentalnych* [w:] „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej” – Architektura i Urbanistyka, nr 11, s. 81–91.

7. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Zielona Góra*, uchwała XXIV/256/2000 Rady Miasta w Zielonej Górze z dnia 28 marca 2000 r.

8. Uchwały Rady Miasta Zielona Góra w sprawie uchwalenia MPZP, dotyczące terenu po nieczynnej linii kolejowej w kierunku Kozuchowa.

9. Zalewski A., 1991, *Wpływ infrastruktury komunikacyjnej i czynników środowiskowych na ruch rowerowy w miastach średnich*, Warszawa.

Zieleń w otoczeniu współczesnej cerkwi, koncepcja projektowa w Bielsku Podlaskim

Agnieszka Kępkowicz, Adam Gawryluk

Greenery Around the Contemporary Orthodox Church, Project Conception in Bielsk Podlaski

Ryc. 1. Zieleń w otoczeniu współczesnej cerkwi, koncepcja projektowa na przykładzie cerkwi pod wezwaniem Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny w Bielsku Podlaskim (oprac. autorzy)

Fig. 1. Greenery around the contemporary Orthodox Church, project conception on the example of the orthodox church of Dormition of the Virgin Mary in Bielsk Podlaski (elaborated authors)

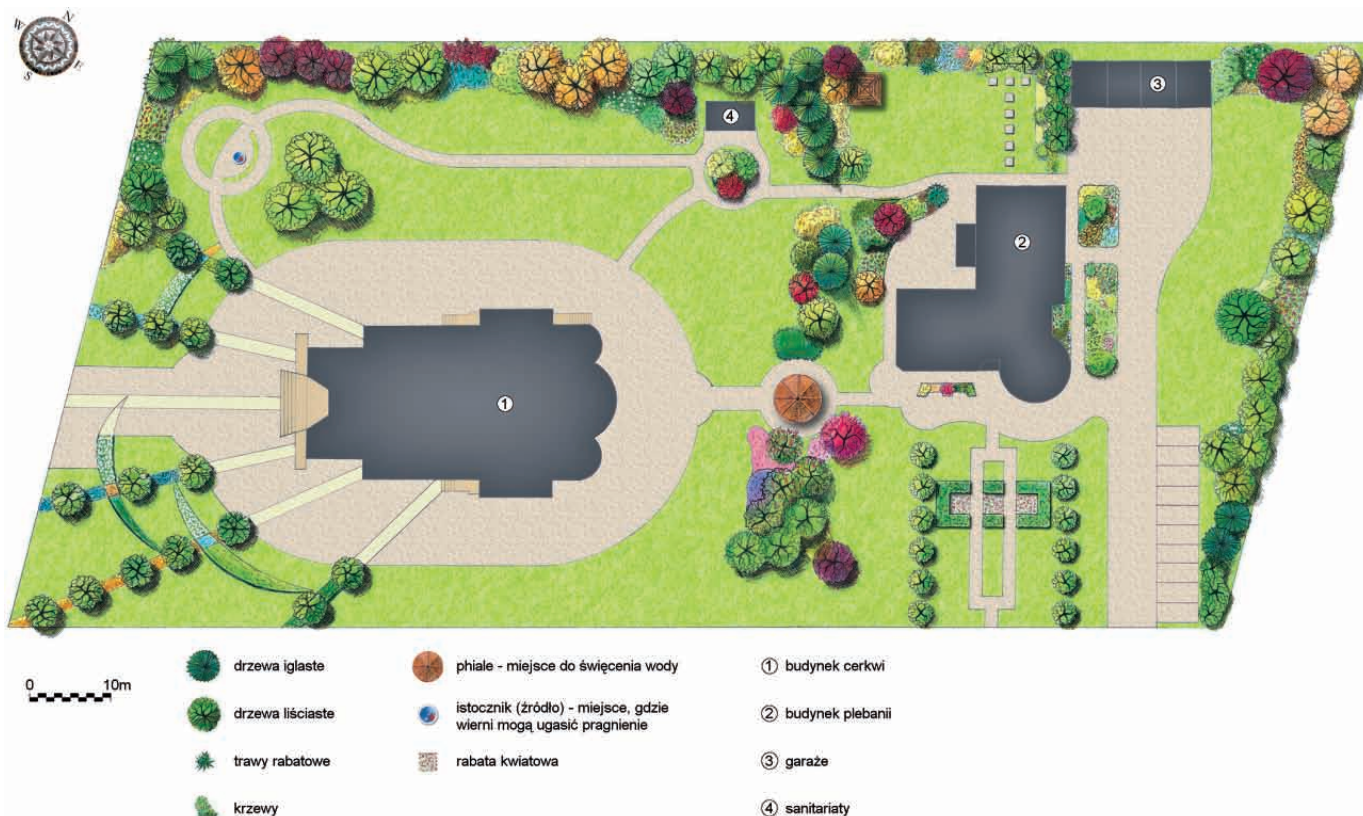
Miejsca, w których dawniej budowano świątynie nie były przypadkowe. Zasadą naczelną przy wznoszeniu cerkwi było lokowanie jej w miejscu oznaczonym: cudem, objawieniem, żarliwą wiarą wiernych. Harmonijnie były wkomponowane w przyrodę i stały się miejscem miłym Bogu. Dziś otoczenie starych cerkiewek jest często ostatnim azylem dla wiekowych, wysokich drzew. Pośród licznych, współczesnych przekształceń krajobrazu te świątynie otoczone zielenią przypominają o naszym dążeniu do zachowania harmonii ze światem¹.

W doborze i komponowaniu gatunków roślin wokół cerkwi niezmiernie ważne jest ich znaczenie symboliczne i kulturowe. Cerkwie lokowano często w bezpośrednim sąsiedztwie drzew, które są silnie związane z tradycją chrześcijańską, oznaczają więź nieba i ziemi. Często sadzono lipy, powszechnie uznawane jako drzewa opiekuńcze, święte drzewa przynoszące szczęście, a także klony, jesiony oraz dęby uważane od najdawniejszych czasów za symbol mocy, trwałości i siły.

Obecnie rzadko zdarza się, żeby cerkiew, dom parafialny i otaczająca zieleń tworzyły harmonijną całość. Zwykle otoczenie tych obiektów charakteryzuje brak koncepcji zagospodarowania otaczającej je przestrzeni. Nowe nasadzenia są chaotyczne i przypadkowe. Nie uwzględnia się naturalnego ukształtowania otaczającego terenu i nie troszczy o jak najlepsze wykorzysta-

nie walorów dekoracyjnych roślin. Współcześnie budowane cerkwie są sytuowane w nowych osiedlach, gdzie zieleni jest mało, a dominujący kolor to szarość betonu. Do wyjątków należą obiekty sakralne z zagospodarowanym parkingiem i odpowiednio dobraną zielenią. A przecież, obiekty kultu służące modlitwie i skupieniu powinny zbliżać człowieka do natury i uzmysławiać wielkość Boga jako Twórcy. Tymczasem w nasadzeniach przy nowopowstałych cerkwiach nie stosuje się gatunków związanych z symboliką chrześcijańską. Poddając się współczesnym trendom sadzi się głównie żywotniki i cyprysiki, odmiany berberysu, tawuły, odmiany pienne wierzby oraz trzmieliny. Wysokie drzewa liściaste są uważane za niepożądane, bowiem ich liście będą zaśmieczać kostkę brukową lub zasłaniać iluminowaną budowlę². Stąd w otoczeniu Cerkwi najczęściej sadzone są gatunki iglaste. Najczęściej powtarzający się układ to dominujący budynek cerkwi i niska zieleń towarzysząca, a zastosowane do nasadzeń gatunki roślin tylko pogłębiają kontrast między bryłą budynku, a otaczającą przyrodą.

Zaproponowana koncepcja zagospodarowania terenu wokół Cerkwi Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny w Bielsku Podlaskim jest próbą całościowego, kompleksowego powiązania świątyni i jej najbliższego otoczenia z bramą, drogą wiodącą do cerkwi, jak również budynkiem plebani. Starano się uwzględnić znaczenie Cerkwi w życiu parafian.

Wierni przynoszą do świątyni swoje codzienne troski i radości dzielą się nimi z Bogiem i świętymi w swych modlitewnych prośbach i dziękczynieniach. Jednakże wychodzą oni z modlitwą na zewnątrz świątyni, a podkreśleniem tego aspektu nabożeństwa są wychodzące na zewnątrz świątyni procesje.

Cerkiew znajduje się na działce w kształcie równoległoboku o powierzchni 1,11 ha położonej w północno-wschodniej części miasta Bielsk Podlaski, przy zbiegu ulic Ogrodowej i Mickiewicza. Od południowego-zachodu granica działki biegnie wzdłuż ul. Mickiewicza, która prowadzi do wsi Narew. Z kolei od północnego-wschodu sąsiaduje z przedsiębiorstwem „Maksbud”. Północna część działki znajduje się w sąsiedztwie pól uprawnych, natomiast od strony północno-zachodniej

i zachodniej graniczy z prywatnymi posesjami mieszkalnymi.

Budynek Cerkwi Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny stanowi centralną część inwentaryzowanego terenu. Na zewnątrz północnej strony bryły Cerkwi są zlokalizowane sanitariaty. W odległości 35 m na północny-wschód od świątyni znajduje się budynek plebanii, zaś na północ od niego (w odległości 12,5 m) usytuowane są garaże. Pozostała część terenu jest pozbawiona jakichkolwiek zabudowań. Na analizowanym terenie brak jest drzew, zaś poza utwardzonymi ciągami komunikacyjnymi (bruk) porasta skrzętnie wypielęgnowana i przystrzyżona trawa.

Powstała następująca koncepcja aranżacji otoczenia cerkwi:

1. W całym założeniu posłużono się motywem okręgu, który jest symbolem Boga i jako główny

element kompozycyjny powtarza się w różnych miejscach w postaci łuku, półkola.

2. Ogród został zaplanowany dla mających go użytkować parafian i duchowieństwa, dlatego wyodrębniono dwie połączone ze sobą przestrzenie: ogród przy świątyni i ogród przy budynku plebanii.
3. Ogród podzielono na dwie strefy: reprezentacyjną, będącą wizytówką tego miejsca i rekreacyjną, przeznaczoną zarazem do kontemplacji.
- Reprezentacyjny ogród jest niejako uzupełnieniem wnętrza świątyni. Rośliny odgrywają tu rolę zasadniczą, ponieważ dobierano je biorąc pod uwagę kolory i efekty kontrastów. Ogród ten zajmuje przestrzeń od wejścia do Cerkwi do phiale – miejsca do święcenia wody. Zgodnie

z tradycją do obsadzenia cerkwi zaproponowano drzewa liściaste. Za pomocą drzew chciano nie tylko zbudować nastrój miejsca, ale sprawić by skomponowana zieleni w pełni łączyła się ze świątynią i domem parafialnym tworząc spójną całość.

- Rekreacyjny ogród usytuowany został wokół budynku plebanii. To miejsce do wypoczynku dające ulgę zmysłom i wytchnienie od zgiełku codziennego życia. Służy on także przyjmowaniu gości. Został zaprojektowany jako miejsce, w którym panuje cisza i spokój. Z ogrodu rozpościera się malowniczy widok na pola uprawne niknące w gęstwinie pobliskich lasów.
- 4. Podstawowymi roślinami uwzględnionymi w projekcie są wieloletnie gatunki drzew i krzewów liściastych, które zmieniając swój wygląd w kolejnych porach roku stworzą w każdej z nich interesujący, specyficzny nastrój.

Człowiek odnosi się do rzeczywistości nadprzyrodzonej Boskiej za pomocą języka symbolu, dlatego opracowując projekt otoczenia zieleni wokół Cerkwi Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny w Bielsku Podlaskim, starano się zastosować symbolikę na trzech płaszczyznach:

1. figur i konfiguracji geometrycznych,
2. kolorystyki,
3. liczb i kodów liczbowych.

Frontową część terenu, przed wejściem do świątyni, zaprojektowano w oparciu o okręgi symbolizujące miłość Boga rozlewającą się w kosmosie w postaci nieskończonej ilości okręgów³. Taki kształt mają rabaty składające się z tawuły japońskiej, bukszpanu i ligustru o żółto obrzeżonych liściach. Ścieżki przy wejściu do świątyni zaprojektowano w formie linii prostych rozchodzących się promieniście od ołtarza świątyni. Symbolizują one miłość promieniującą z Boga, docierającą do najdalszych sfer wszystkich istot, aby je zjednoczyć. Zapraszają do przekroczenia bram i złączenia się we wspólnej modlitwie. Wykonano je z jasno żółtej kostki brukowej. Przedłużeniem ścieżek są szpalery utworzone z głogu pośredniego.

Ścieżka prowadząca od świątyni do źródła (*istocznik*) ma kształt łuku, który jest symbolem obecności Boga na ziemi, przymierzem człowieka z Bogiem, przykładem łącznika, przez który zespalają się dwa poziomy rzeczywistości⁴. Ścieżka przechodzi przez okrąg symbolizujący Boską jedność i bezgraniczność. Okrąg jest uobecnieniem odwiecznego cyrkularyzmu, cyklizmu i koncentracji panującej w kosmosie – cyklu życia, rytmu kosmosu, cyklicznego odnawiania natury, samego prawa natury ustanowionego przez Boga⁵. Otoczenie źródła tworzy grupa następujących drzew i krzewów: kasztanowiec biały, świerk kaukaski, dąb czerwony o żółto zabarwionych liściach, purpurowo czerwone klony

zwyczajne i lipy drobnolistne, a także kalina koralowa i tawuła japońska.

W pobliżu miejsca, gdzie znajduje się istocznik usytuowano trzy średniej wielkości lipy drobnolistne dające cień w upalne dni, jak również tworzące zaciszny zakątek. Dalsza część ciągu pieszego, prowadząca do sanitariatów, została poprowadzona w linii prostej, równoległej do Cerkwi, dzięki czemu wiąże kompozycyjnie całość. Drzewa i krzewy otaczające sanitariaty stanowią ich estetyczną osłonę. Wzdłuż ścieżki meandrują drzewa liściaste o różnej barwie liści: dąb czerwony „Aurea”, klony tatarskie „Ginnal”, jarzab pospolity, klon zwyczajny i jesionolistny. Świerk kaukaski stanowi granicę między częścią reprezentacyjną ogrodu przy świątyni a rekreacyjną, usytuowaną wokół budynku plebanii.

Na północny-wschód od świątyni, w linii prostej od ołtarza, usytuowano *phiale* – miejsce, gdzie kapłani wraz z wiernymi celebrują uroczyste poświęcenie wody. *Phiale* zaprojektowano w formie pawilonu z kopułą w kształcie przeciętej kuli, której symboliczne znaczenie jest takie samo jak okręgu, wspartej na kolumnach. Kształt okręgu ma również nawierzchnia wokół *phiale*. *Phiale* obsadzono drzewami (klon jesionolistny, świerk kaukaski, jarzab szwedzki, lipa drobnolistna, śliwy wiśniowe „Woodi” i „Pissardii”), krzewami (klon palmowy, leszczyna pospolita i forsycja pośrednia), uzupełnieniem otoczenia *phiale* są rabaty z lawendy wąskolistnej usytuowane

na skraju proponowanych zadrzewień oraz kępa miskanta chińskiego.

Wzdłuż ścieżki do plebani posadzono wiśnie pospolite, które utworzyły aleję. Wejście do części mieszkalnej plebani ozdobiono prostokątnymi rabatami kwietnymi obrzeżonymi niskim żywopłotem z bukszpanu drobnolistnego. Dziedziniec przylegający do budynku plebani otoczono kompozycją z jesionu wyniosłego, jabłoni „Royalty” oraz krzewów jaśminowca wonnego, kaliny koralowej i lilaka pospolitego. Powstało, zatem zaciszne miejsce do kontemplacji i przyjmowania gości. Z dziedzińca rozpościera się widok na ogród rekreacyjny i dalej na pola uprawne niknące w gęstwinie lasów. Ogród rekreacyjny osłonięto od garaży szpalerem z jarząbu pospolitego o wąskiej kolumnowej koronie oraz żywopłotem z bukszpanu drobnolistnego tworząc miejsce, gdzie można odpocząć od zgiełku codziennego życia. Dopełnieniem kompozycji roślinnej w tej części ogrodu są nasadzenia: klonu czerwonego, klonu jesionolistnego, jesionu pensylwańskiego, a także lilaka, derenia białego, berberysu „Thunberga”. Po przeciwnej stronie garaży, na skraju działki zaproponowano nasadzenia dębu czerwonego, klonu zwyczajnego oraz ażurowego szpaleru z lipy drobnolistnej. Stanowią one kulisy dla widoków z ogrodu na otaczający krajobraz. Kompozycję wzbogacono pojedynczym okazem dębu szypułkowego. Tuż przy bramie wjazdowej do ple-

bani zaprojektowano dziesięć miejsc parkingowych, które osłonięto od słońca nasadzeniami klonu jesionolistnego, świerku kaukaskiego i lip drobnolistnych.

Barwy są bardzo ważne w wystroju cerkwi, dlatego zastosowano je także w koncepcji projektowej otoczenia cerkwi. W projektowaniu zieleni barwy odgrywają ważną rolę, bowiem wpływają zarówno na zmysły, jak i wewnątrz człowieka. Kolory zimne: niebieski i zielony, wyrażają spokój, odpoczynek, kontemplację, smutek. Kolory ciepłe: czerwony i żółty, sugerują radość, siłę, moc, działanie. W aranżacji otoczenia cerkwi uwzględniono głównie następujące kolory: zielony, żółty, czerwony, biały, brązowy. Zielień to kolor królestwa roślin, wiosny, a tym samym odrodzenia. W ikonografii jest symbolem przebóstwiającej mocy działania Ducha Świętego. Jako symbol odrodzenia duchowego, zieleń jest zwiastunem Ducha Świętego a także kolorem Jana Ewangelisty i wielu proroków. Żółty (złoty) kolor symbolizuje w chrześcijaństwie życie wieczne i wiarę, ale przede wszystkim Chrystusa: Słońce, Światłość, Wschód. Czerwień to symbol życia, piękna, Bożej miłości, a także władzy. Jednakże zarazem oznacza męczeństwo i krew. Czerwień symbolizuje także ogień, energię, dynamizm i zwycięstwo. Kolor biały w symbolice cerkwi prawosławnej jest uważany za całość kolorów światła. Żaden kolor nie zawiera więcej światła niż kolor biały. W pierwotnym Kościele

chrzest nazywano oświeceniem. Biel symbolizuje objawienie Boże, chwałę, teofanię (objawienie się Boga). Białą barwę posiadają szaty Chrystusa w ikonie Przemienienia. Biel jest wyrazem radości i świętecznego nastroju, symbolizuje także czystość, niewinność, mądrość Bożą, radość i szczęście. Kolor brązowy symbolizuje materialny świat stworzony. To kolor prochu i przemijalności kolor ziemi, gliny i gleby. Kolor brązowy symbolizuje jesień i umierające liście. W ikonografii kolor brązowy symbolizuje pokorę, ubóstwo, umieranie dla świata, aby otworzyć przestrzeń dla życia bożego⁶.

W projekcie wykorzystano także symbolikę liczb, zwłaszcza w nasadzeniach drzew i krzewów. W większości kultur i religii liczby są, bowiem nośnikami treści sakralnych w niezwykle wielowątkowym i rozbudowanym strukturalnie zakresie. Za liczbę absolutną, będącą początkiem całego ciągu liczbowego, uznaje się jedynekę. Jest najbardziej doskonałą, bo niepodzielną. Ma początek, środek i koniec w pełnej ich tożsamości ze sobą – jest niepodzielną jednością, źródłem i „matką” wszystkich pozostałych liczb. Reprezentuje, zatem absolutną jedność, Boską Jedność. Roślinność w projekcie została zastosowana pojedynczo albo w grupach po trzy, cztery, pięć, sześć, siedem, osiem, dziewięć, dziesięć, dwanaście egzemplarzy. W przeciwieństwie do symboliki liczby jeden, dwójka jest symbolem prapodziału, spola-

ryzowania, dualizmu, dwoistości, ambiwalencji, antytezy. Jest ujęciem przeciwstawnych biegunów: Nieba i Ziemi, Nieba i Piekła, Wschodu i Zachodu, dnia i nocy, góry i dołu, światła i mroku, życia i śmierci, ducha i materii, etc. Dualizm świata ma swoje stałe miejsce w Piśmie Świętym, w tekstach Ojców Kościoła i w licznych innych źródłach chrześcijańskich. Liczba trzy jest symbolem Przenajświętszej Trójcy – Trójjedynego Boga. Szczególnym przejawem symboliki liczby trzy jest trójpodział świątyni na ołtarz, nawę i narteks (przedsionek). Liczba cztery to symbol Wszechświata w jego postaci materialnej, realizujący się jako zespół różnych esencji symbolicznych przenoszonych poprzez różne poczwórne konfiguracje. Są to: cztery strony świata, cztery rzeki rajskie, cztery pory roku, cztery kwadry Księżyca, cztery wiatry główne, cztery żywioły, etc. Jest także liczba cztery uważana za symbol objawienia Boskiego w świecie. Za kwintesencję symboliki liczby cztery należy uważać zwłaszcza jej związek z geometryczną symboliką Krzyża Chrystusowego (4 ramiona). Symbolika liczby pięć jest symboliką sumy (2+3) oraz (1+4). W pierwszym przypadku, ponieważ jest połączeniem pierwszych liczb szeregu parzystego i nieparzystego, symbolizuje połączenie pierwiastka żeńskiego i męskiego. W drugim przypadku symbolizuje Zbawiciela i czterech ewangelistów, jak również przenikanie Najwyższej Istoty (1) w świat kosmiczny (4). Symbolika

liczby sześć jest powiązana głównie z biblijnym Genesis i Apokalipsis. To, bowiem sześć dni zamyka proces stwarzania kosmosu i w szóstym dniu stworzony został człowiek. Ale równocześnie sześć to złowieszczą liczbą grzechu. W kombinacji 666 oznacza, bowiem *bestię wychodzącą z ziemi* – Antychrysta w postaci Baranka. Liczba siedem jest połączeniem esencji 3 – jako Boga w Trójcy Jedynej i 4 – jako człowieka z ciałem i duchem. Jest to „liczba święta” i za taką też zwykli ją uważać Ojcowie Kościoła. Liczba siedem jest również symbolem „siedmiu darów Ducha Świętego”, „siedmiu sakramentów Kościoła Prawosławnego” i „Siedmiu Soborów Powszechnych”⁷.

Zaprojektowany ogród spełnia potrzeby jego użytkowników: duchowieństwa, wiernych i gości odwiedzających parafię. Zaproponowane do nasadzeń gatunki roślin tworzą piękną całoroczną kompozycję podkreślającą powagę miejsca, a także dostosowaną do warunków siedliskowych (stanowiska, ekspozycji) i kompatybilną z krajobrazem. Ciągi piesze w obrębie ogrodu mają właściwą szerokość i zostały logicznie poprowadzone; są funkcjonalne. Istniejące miejsca parkingowe dla wiernych i odwiedzających świątynię oraz zaplecze gospodarcze (garaże) zostały estetycznie zagospodarowane. Przed frontem cerkwi stanowiącym wizytówkę sanktuarium, zastosowano materiał roślinny tworzący estetyczną całoroczną kompozycję. Osiągnięto to wprowadzając odpowiednio do-

brane pod względem barwy i pokroju gatunki roślin. Materiał roślinny tak dobrano, by nie przysłaniał świątyni, a tworzył ład i harmonię. Dużą powierzchnię bryły cerkwi, stanowiącej dominantę na tym obszarze, otoczone łagodnymi kształtami nasadzeń roślinnych, dzięki czemu uzyskano wrażenie spokoju i skupienia.

Agnieszka Kępkowicz

Adam Gawryluk

Katedra Łąkarstwa i Kształtowania Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
Department of Gressland and Landscape
Forming
University of Life Sciences in Lublin

Przypisy

¹ Keczyński E. i A., 1999, *Drewniane cerkwie białostockie*, Związek Białoruski w RP, Białystok – Białowieża, s. 19.

² Fionik D., 2002, *Wśród drzew* [w:] „Przeгляд Prawosławny”, Białystok, nr 3/2002, s. 22–23.

³ Uścińciewicz J., 1997, *Symbol, archetyp, struktura, hermeneutyka tradycji w architekturze świątyni ortodoksyjnej*, Politechnika Białostocka, Białystok, s. 236.

⁴ Radziukiewicz A., 2000, *Prawosławie w Polsce*, Arka, Białystok, s. 216.

⁵ Uścińciewicz J., 1997, *Symbol, archetyp, struktura, hermeneutyka tradycji w architekturze świątyni ortodoksyjnej*, Politechnika Białostocka, Białystok, s. 238.

⁶ Ibidem, s. 245–248.

⁷ www.cerkiew.pl

Zasady ładu przestrzennego na przykładzie parku krajobrazowego „Dolina Baryczy”

Beata Warczewska

Regulations of
Spatial Order.
Example of
“Dolina Baryczy”
Landscape Park

Wstęp

Introduction

Cechą charakterystyczną współczesnego świata jest wzrost dynamiki zmian, ich zakresu oraz tempa. Zmiany dokonujące się w sferze społecznej i gospodarczej mają swoje odzwierciedlenie w przestrzeni, w środowisku naturalnym i kulturowym.

Rozwoju społeczno-gospodarczego nie da się oddzielić od środowiska przyrodniczego. Człowiek zaspokajając swoje potrzeby korzysta z zasobów przyrody. Często zasoby te są ograniczone, a część z nich już wyczerpana [Mierzejewska 2003]. Współczesny rozwój społeczno-gospodarczy ma być realizowany (ukierunkowany) zgodnie z zasadą rozwoju zrównoważonego (ekorozwoju). J. Kołodziejski zaproponował przyjęcie paradygmatu rozwoju zrównoważonego, jako podstawy w dążeniach do osiągnięcia ładu zintegrowanego [Kołodziejski 2001]. Ład zintegrowany łączy w sobie ład: społeczny, ekologiczny, ekonomiczny i przestrzenny.

Wyjaśnienie pojęcia ładu przestrzennego

Explanation of the idea of spatial order

Rozwój zrównoważony J. J. Parysek definiuje jako *proces, (model) rozwoju, w którym założenia roz-*

woju społeczno-gospodarczego wynikają z przyrodniczych uwarunkowań i nie naruszając równowagi ekologicznej, gwarantują przetrwanie obecnym i przyszłym pokoleniom [Parysek 2006, s. 94]. W definicji tej podkreślone są relacje pomiędzy podsystemem społeczno-gospodarczym a podsystemem przyrodniczym. Zasady rozwoju zrównoważonego zostały sformułowane w raporcie Brundtland „Nasza Wspólna Przyszłość” a następnie w Agendzie 21 [Koc 2004]. Agenda 21 jest dokumentem programowym, który przedstawia sposób opracowania i wdrażania programów zrównoważonego rozwoju w życie lokalne. Dokument ten został przyjęty na II Konferencji w Rio de Janeiro „Środowisko i Rozwój” organizowanej z inicjatywy ONZ w 1992 roku. Polska wersja ukazała się w roku 1993 w opracowaniu pt. „Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych Środowisko i Rozwój”. W Polsce zasada zrównoważonego rozwoju zyskała rangę konstytucyjną – została zapisana w art. 5 konstytucji RP. Pojęcie rozwoju zrównoważonego (ekorozwoju) zostało także zdefiniowane w ustawie prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 roku, w której czytamy, że rozwój zrównoważony jest to *taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działalności politycznej, gospodarczej, społecznej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych w celu zagwarantowania możliwości*

Ryc. 1. Zabudowa wsi Brzostowo w otoczeniu pól uprawnych, łąk i lasów

Fig. 1. Buildings in Brzostowo village surrounded by fields, meadows and woods

zaspokojenia podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli, zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń (rozdz. 2, art. 3).

Integralną częścią zrównoważonego rozwoju jest ład przestrzenny, będący składową ładu zintegrowanego. Ład przestrzenny jest dobrem społeczności lokalnej, wartością przez tę społeczność przyjmowaną i akceptowaną oraz celem, który zamierza się osiągnąć w gospodarce przestrzennej [Parysek 2003].

Ład przestrzenny jest różnie definiowany, a rozszerzenie tego pojęcia poza zakres czysto estetyczny nasyca trudności w jednoznacznym rozumieniu. Jak pisze Florian Znaniecki *ład w potocznym znaczeniu jest pojęciem wartościującym pozytywnie (...) bezład to pojęcie wartościujące negatywnie, które oznacza bądź naruszenie istniejącego ładu, bądź brak ładu tam gdzie być powinien* [Znaniecki 1971, podano za Jałowieckim 2003]. Rzeczownik „ład” jest etymologicznie związany z przymiotnikiem ładny, co wskazuje na estetyczne powiązania znaczenia tego terminu [Gorzela 2003].

W obowiązujących przepisach dotyczących planowania i zagospodarowania przestrzennego wskazuje się ład przestrzenny jako podstawę działań planistycznych. W ustawie

o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym zamieszczono wyjaśnienie pojęcia ład przestrzenny. W artykule 1 ustawy czytamy:

1. Ustawa określa:

- 1) zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej;
- 2) zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy – przyjmując ład przestrzenny i zrównoważony rozwój za podstawę tych działań.

2. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza:

- 1) wymagania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury;

W artykule 2 ustawy zamieszczono definicję ładu przestrzennego:

Ileć w ustawie jest mowa o:

- 1) *ładzie przestrzennym – należy przez to rozumieć takie ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne.*

Ład przestrzenny jest rozpatrywany w różnych skalach plani-

stycznych (planowanie krajowe, regionalne, miejscowe), skutkiem prawidłowego kształtowania ładu przestrzennego jest harmonijne funkcjonowanie i rozwój obszaru, a więc możliwie jak najlepsze zaspokojenie potrzeb mieszkańców oraz eliminacja konfliktów przestrzennych. *Wprowadzenie ładu przestrzennego to wprowadzenie właściwych (harmonijnych) relacji pomiędzy poszczególnymi uwarunkowaniami oraz kierunkami rozwoju, rozumianymi jako wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne* [Warczevska, Warcewski 2008, s. 44].

Charakterystyka obszaru badań

Characteristic of researched area

Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy” został ustanowiony rozporządzeniem Wojewody Kaliskiego i Wojewody Wrocławskiego 3 czerwca 1996 r. (ryc. 1).

Celem utworzenia parku krajobrazowego jest ochrona cennych walorów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych. Ustanawia się go szczególnie na terenach, które nie uległy presji antropogenicznej. Zachowane cenne walory przyrodnicze, krajobrazowe oraz zabytki kultury są wielką wartością obszaru, stanowiąc podstawę do kształtowa-

nia jego tożsamości. Obszar Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy” zajmuje 87040 ha i rozciąga się na terenie 10 gmin. Trzy z nich to gminy województwa wielkopolskiego (Odolanów, Przygodzice, Sośnie), siedem znajduje się w granicach województwa dolnośląskiego (są to: Cieszków, Krośnice, Milicz, Prusice, Trzebnica, Twardogóra, Żmigród). Największą z gmin jest Milicz (powierzchnia ogólna 435 km²), najmniejszą gmina Odolanów (powierzchnia ogólna 136 km²). Gęstość zaludnienia, czyli liczba osób przypadająca na 1 km² jest w opisywanych gminach różna, najwyższa jej wartość (dla terenów wiejskich) występuje w gminie Odolanów (102 osoby na 1 km², dane na rok 2006), najniższa w gminie Sośnie (35 osób na 1 km², dane na rok 2006). Według podziału M. Baranowskiej-Janoty [podano za: Ptaszycka-Jackowska, Baranowska-Janota 1998]. Park krajobrazowy „Dolina Baryczy” jest obszarem o średniej i dużej intensywności wykorzystania terenu wyrażonej gęstością zaludnienia. Szczególnie na terenie gminy Milicz występuje duże zagęszczenie jednostek osadniczych. We wszystkich wymienionych gminach dominującym działem gospodarki narodowej jest rolnictwo, w poszczególnych gminach dominuje gospodarka stawowa (gmina Milicz), kierunek roślinny (gmina Żmigród) lub gospodarka leśna (gmina Sośnie). Lasy stanowią olbrzymie bogactwo przyrodnicze i gospodarcze analizowanego obsza-

ru, wzbogacają krajobraz oraz tworzą potencjalną atrakcję turystyczną.

Obszar Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy” wyróżnia się licznymi, często mającymi dużą powierzchnię stawami hodowlanymi, największy staw kompleksu Radziądz – Staw Stary ma powierzchnię 300 ha, mniejszy od niego staw kompleksu Ruda Sułowska 284 ha. Obfitość przyrodnicza obszaru jest uzupełniona bogactwem środowiska kulturowego. Niemal w każdej miejscowości Parku znajduje się obiekt cenny kulturowo (ryc. 2).

Zasady ładu przestrzennego¹

Regulations of spatial order

Sformułowanie zasad związanych z przyjętą przez społeczność określonego terytorium hierarchią wartości w rozwoju społeczno-gospodarczym i przestrzennym pozwoli na określenie istoty ładu przestrzennego rozpatrywanego obszaru. U podstaw tych rozważań winny leżeć następujące przesłanki: 1. Głównym celem rozwoju społeczno-gospodarczego jest zaspokojenie podstawowych potrzeb całego społeczeństwa i poszczególnych jednostek, zarówno współczesnego pokolenia, jak i pokoleń przyszłych; 2. Działalność człowieka nie może powodować zmniejszania istniejących zasobów, w szczególności przyrodniczych, lecz powinna

sprzyjać ich zachowaniu, a nawet powiększaniu, by dać możliwość zaspokajania podstawowych potrzeb przyszłym pokoleniom.

Pojawiają się w literaturze próby ustalenia uniwersalnych zasad ładu przestrzennego bez odniesienia do specyficznych warunków miejsca [porównaj: Lorens 2003]. Mają one, więc duży stopień ogólności. Zasady takie należałoby konstruować w oparciu o analizy uwarunkowań każdego rozpatrywanego obszaru. Szczególnie postulat ten dotyczy obszarów wyjątkowych, wyróżniających się, jak np. obszary chronionego krajobrazu czy inne podlegające różnym formom ochrony. W każdym z tych obszarów priorytetową zasadą będzie szczególna dbałość o wartości stanowiące podstawę ochrony.

Zasady ładu przestrzennego w Parku Krajobrazowym Dolina Baryczy:

1. Szczególna dbałość o środowisko przyrodnicze i jego ochrona.
2. Ochrona walorów krajobrazu, dbałość o zachowanie poszczególnych jego komponentów.
3. Konsekwentne dążenie do zaspokojenia potrzeb społeczności lokalnej. Tworzenie wysokiej jakości życia mieszkańców.
4. Budowanie tożsamości miejsca², kształtowanie poczucia „patriotyzmu lokalnego”.
5. Minimalizacja konfliktów funkcjonalno-przestrzennych (szczególnie ograniczenie konfliktów na styku zagospodarowanie przestrzenne – środowisko przyrodnicze).

Ryc. 2. Harmonijna zabudowa wsi Czatkowice

Fig. 2. Harmonious buildings in Czatkowice village

6. Racjonalne gospodarowanie przestrzenią (oszczędne gospodarowanie przestrzenią niezurbanizowaną, intensyfikacja zagospodarowania na wyznaczonych obszarach).
7. Rozwój preferowanych funkcji gospodarczych (gospodarka stawowa, gospodarka leśna, turystyka, rekreacja, rolnictwo ekologiczne, bartnictwo, uprawa i przetwórstwo ziół, łowiectwo, hodowla owiec).
8. Szczególna dbałość o walory estetyczne i kompozycyjne przestrzeni oraz tworzenie wysokiej jakości przestrzeni i walorów środowiska kulturowego [porównaj: Borys 2004].

Dwie pierwsze zasady dotyczą dbałości o zasoby stanowiące podstawę prawnej ochrony obszaru. Dwie kolejne dotyczą społeczności lokalnej. Bardzo ważne jest kształtowanie prawidłowego rozwoju społeczno-gospodarczego na omawianym obszarze. Mieszkańcy tego szczególnego miejsca muszą mieć zapewnione odpowiednie warunki życia. Zasady te nie są obecnie realizowane, o czym świadczy chociażby wysoka stopa bezrobocia,

duży odpływ mieszkańców oraz niedostatecznie rozwinięta sieć usług. Społeczność lokalna nie docenia walorów środowiska przyrodniczego, postrzegając jego ochronę jako wyraźne ograniczenie wszelkich działań.

Jakie mogą być sposoby realizacji przedstawionych zasad ładu przestrzennego?

- Realizacja zasady 1 i 2 ma polegać na wyznaczeniu trzech kategorii obszarów:

A. Obszary o unikatowych wartościach przyrodniczych, podlegające ochronie bezpośredniej zasobów przyrodniczych. Na obszarach tych należałoby wyeliminować możliwości przekształcania przestrzeni i zasobów środowiska lub ewentualnie ograniczyć do minimum ingerencję w środowisko przyrodnicze – szczególnie poprzez ustalenie możliwości „penetracji” związanej z ruchem turystycznym jedynie na ściśle wyznaczonych trasach i w punktach turystycznych. Należy dać możliwość przeprowadzania priorytetowych inwestycji liniowych (sieciowych infrastruktury

technicznej lub komunikacyjnej) o znaczeniu ponadlokalnym.

B. Obszary o znaczących wartościach przyrodniczych, podlegające ochronie pośredniej zasobów przyrodniczych (dopuszczalny rozwój wybranych form zagospodarowania przestrzennego o ustalonych ograniczeniach rodzaju przeznaczenia i funkcji terenów oraz szczególnych warunkach zabudowy terenu).

C. Obszary niewyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, niepodlegające ochronie zasobów przyrodniczych (planowany rozwój zagospodarowania nie jest ograniczany walorami środowiska przyrodniczego oraz nie przewiduje się szczególnych ustaleń dotyczących jego ochrony).

Taka strukturalizacja przestrzeni Parku Krajobrazowego Dolina Baryczy pozwoli na prowadzenie konsekwentnej polityki przestrzennej i eliminację już istniejących oraz zapobieganie potencjalnym konfliktom funkcjonalno-przestrzennym.

- Realizacja zasady 3 to takie planowanie społeczno-gospodarcze i przestrzenne, które sprzyja tworzeniu miejsc pracy, polepszeniu dostępu do usług handlu, oświaty, ochrony zdrowia, obiektów kultury, terenów sportu i rekreacji.

- Realizacja zasady 4 to umożliwienie rzeczywistego udziału społeczności lokalnej w procesie planowania przestrzennego,

współodpowiedzialność za decyzje planistyczne, uwzględnienie tradycji miejsca, budowanie szacunki i przywiązania do najbliższego otoczenia.

- Realizacja zasady 5 to opracowanie dla całego obszaru Parku Krajobrazowego Dolina Baryczy jednolitych (pod względem zasad i zakresu ochrony) studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz bezwzględne, pełne pokrycie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.
- Realizacja zasady 6 to opracowanie i uchwalenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Racjonalne oznacza oszczędne gospodarowanie przestrzenią, zachowanie przestrzeni pól, lasów, stawów, „nierozciąganie” zabudowy i innych elementów zagospodarowania przestrzennego, aby nie przerywać korytarzy ekologicznych, czy powodować fragmentację siedlisk.
- Realizacja zasady 7 to zapewnienie pomocy w „zabezpieczeniu ryzyka”, tworzenie oferty kompleksowej, złożonej, różnorodnej w celu przyciągnięcia klienta.
- Realizacja zasady 8 to sformułowanie szczegółowych ustaleń w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego dotyczących kompozycji przestrzennej (estetycznego aspektu ładu przestrzennego) oraz wa-

runków kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Konsekwentna realizacja przedstawionych zasad pozwoli na minimalizację istniejących i potencjalnych konfliktów funkcjonalno-przestrzennych oraz przyczyni się do harmonijnego rozwoju obszaru, da podstawę rozwoju społeczno-gospodarczego przy szczególnej dbałości o środowisko przyrodnicze (ryc. 3).

Mierniki ładu przestrzennego

Measurements of spatial order

W celu sprawdzenia czy polityka przestrzenna prowadzona na danym obszarze realizuje w sposób prawidłowy zasady ładu przestrzennego należałoby wprowadzić następujące mierniki:

- Diagnoza stanu środowiska naturalnego, monitoring zmian.
- Określenie stopnia zadowolenia społecznego.

- Odpowiedź na pytanie: czy na analizowanym obszarze występują konflikty przestrzenne, jakie i w jakim wymiarze?
- Monitorowanie poziomu stopy życiowej.
- Badanie stopnia uporządkowania i harmonii struktur przestrzennych.
- Badanie zmian w postrzeganiu (atrakcyjności) regionu z zewnątrz.
- Monitorowanie zmian liczby osób odwiedzających region.

Podsumowanie

Conclusion

Indywidualne podejście do ustalenia zasad ładu przestrzennego każdej jednostki terytorialnej oraz obszarów wyróżnionych na podstawie cech szczególnych wydaje się niezbędnym warunkiem prawidłowego prowadzenia polityki przestrzennej. Głównym celem gospodarowania na danym obszarze jest zapewnienie racjonalnego i nieprzerwanego rozwoju społeczno-gospodarczego,

Ryc. 3. Staw Słoneczny Górny – przykład bogactwa przyrodniczego obszaru Doliny Baryczy

Fig. 3. Słoneczny Górny Pond – an example of natural richness of the area of Barycz Valley

przy uwzględnieniu zasobów środowiska naturalnego. Jest to kwestia niezwykle trudna szczególnie na obszarach, na których zasoby środowiska przyrodniczego podlegają szczególnej ochronie. Dochodzi tu często do konfliktów, których podstawą jest niski poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. Ochrona zasobów przyrodniczych w świadomości władz gmin i mieszkańców kojarzona jest często z dużymi ograniczeniami w działalności inwestycyjnej. Nierzadko wymaga ona większych nakładów finansowych. Należy pamiętać, że wyjątkowość wartości i walorów przyrodniczych danego miejsca może stanowić także podstawę rozwoju społeczno-gospodarczego. Pogodzenie potrzeb ludzkich i wymogów środowiska przyrodniczego powinno stanowić fundament formułowania zasad ładu przestrzennego danego obszaru.

Fotografie wykonała autorka.

Photographs made by author.

Beata Warczewska

Katedra Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Department of Spatial Management
Wrocław University of Environmental and Life
Sciences

Przypisy

¹ Fragment tekstu autorka wygłosiła na warsztatach zorganizowanych przez Dolnośląską Fundację Ekorozwoju wiosną 2008 r. w Miliczu.

² O wyjątkowej wartości miejsca napisano w artykule opublikowanym w numerze 4/2008

„Architektury Krajobrazu”, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław, s. 41–44.

Literatura

1. Borys T., 2004, *Problem wymiarowości ładu przestrzennego* [w:] „Ekonomiczne aspekty gospodarki przestrzennej” pod red. T. Laguny, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok, t. 1.
2. Gorzelak G., 2003, *Szkic o wymiarach ładu przestrzennego* [w:] „Społeczno-gospodarcze i przyrodnicze aspekty ładu przestrzennego” pod red. T. Ślęzaka i Z. Ziolo, Biuletyn PAN KPZK, Warszawa, z. 205, s. 55–69.
3. Jałowiecki B., 2003, *Ład społeczny, ład przestrzenny* [w:] „Społeczno-gospodarcze i przyrodnicze aspekty ładu przestrzennego” pod red. T. Ślęzaka i Z. Ziolo, Biuletyn PAN KPZK, Warszawa, z. 205, s. 45–53.
4. Koc J., 2004, *Założenia, uwarunkowania i realizacja polityki ekologicznej* [w:] „Ekologiczne aspekty gospodarki przestrzennej” pod red. T. Laguny, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok, t. 2, s. 11–25.
5. Kołodziejcki J., 2001, *Europejskie i krajowe uwarunkowania strategii równoważenia rozwoju polskich miast* [w:] „Trwały rozwój polskich miast nowym wyzwaniem dla planowania i zarządzania przestrzenią” pod red. E. Heczko-Hyłowej, Politechnika Krakowska, Kraków, s. 15–29.
6. Lorens P., 2003, *Zrównoważony rozwój a gospodarka przestrzenna*

[w:] „Zarządzanie zrównoważonym rozwojem Agenda 21 w Polsce – 10 lat po Rio” pod red. Tadeusza Borysa, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok, s. 130–152.

7. Mierzejewska L., 2003, *Rozwój zrównoważony jako kategoria ładu przestrzennego* [w:] „Społeczno-gospodarcze i przyrodnicze aspekty ładu przestrzennego” pod red. T. Ślęzaka i Z. Ziolo, Biuletyn PAN KPZK, Warszawa, z. 205, s. 127–140.
8. Parysek J. J., 2003, *Ład przestrzenny jako kategoria pojęciowa i planistyczna* [w:] „Społeczno-gospodarcze i przyrodnicze aspekty ładu przestrzennego” pod red. T. Ślęzaka i Z. Ziolo, Biuletyn PAN KPZK, Warszawa, z. 205, s. 111–126.
9. Parysek J. J., 2006, *Wprowadzenie do gospodarki przestrzennej*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
10. Ptaszycka-Jackowska D., Baranowska-Janota M., 1998, *Przyrodnicze obszary chronione. Możliwości użytkowania*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
11. Warczewska B., Warczewski W., 2008, *Kształtowanie ładu przestrzennego* [w:] „Ochrona przyrody i krajobrazu Doliny Baryczy. Wskazówki do planowania przestrzennego: pod red. S. Lubaczewskiej i K. Tokarczyk-Dorociak, Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „Pro Natura”, Wrocław.
12. Znaniecki F., 1971, *Nauki o kulturze*, PWN, Warszawa, s. 26 (podano za Jałowieckim 2003).

Ocena stanu krajobrazu wiejskiego w okolicach zbiorników wodnych i jego przekształcenia

Agnieszka Jaszczak

Evaluation and
Transformations of
Rural Landscape in the
Areas Located near
Water Reservoirs

Wstęp

Introduction

Woda jest czynnikiem kreującym krajobraz, tworzywem, które buduje geograficzną przestrzeń, modeluje krajobraz naturalny [Baścik 2003]. Stanowi istotny element wyznaczający zakres gospodarczego wykorzystania przestrzeni geograficznej. Istnieje ścisły związek pomiędzy ilością i jakością zasobów wodnych, a przestrzenną organizacją działalności np. rolniczej. Stosunki wodne determinują bowiem sposoby użytkowania ziemi [Duś 2003]. Jednakże w ostatnich kilkunastu latach na skutek transformacji ustrojowej, a więc także zmian w gospodarce (w tym w sektorze rolnictwa), doszło do znaczących przekształceń obszarów rolniczych położonych w pobliżu zbiorników wodnych (przede wszystkim w okolicach jezior). Przemiany w użytkowaniu tych terenów związane są także z zaprzestaniem prowadzenia działalności rolniczej oraz wprowadzaniem zamiennych funkcji takich jak m.in. turystyczna, przemysłowa, usługowa i mieszkalna. Zjawisko to dotyczy wielu regionów w Polsce, jednak szczególnie zauważalne jest na Warmii i Mazurach, dotychczas uważanych za typowo rolnicze.

Większość gmin w powiecie olsztyńskim, a także powiatach sąsiadujących, boryka się z problemami z zakresu ochrony walorów przyrodniczych i kulturowych, przy

Tab.1. Wykaz jezior o powierzchni powyżej 5 ha w gminie Biskupiec (źródło: oprac.

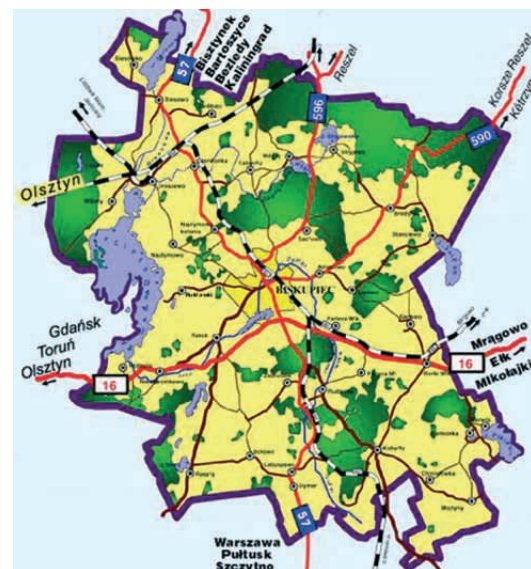
A. Jaszczak na podstawie *Przewodnika wędkarskiego po jeziorach olsztyńskich* [Grudniewski 1974])

Tab. 1. List of lakes with an area above 5 ha in Biskupiec Commune (source of elaboration A. Jaszczak) based on *Przewodnik wędkarski po jeziorach olsztyńskich* (Angler's guide to Olsztyn lakes) [Grudniewski 1974])

Nazwa jeziora	Powierzchnia [ha]
Dadaj	976,8
Tejstymskie	198,2
Pierwój	134,1
Jełmuń	131,4
Stryjewskie	67,5
Rzekie	59,0
Węgój	53,7
Kraksy Duże	44,2
Rasząg	30,5
Kraksy Małe	14,1
Korek	10,96
Bartosz	7,3
Kamionka	6,4
Gębory Duże	6,4
Galk	5,7

jednoczesnym zminimalizowaniu elementów degradujących i dysharmonizujących krajobraz (zwłaszcza w strefie przybrzeżnej jezior), zachowania podstawowej funkcji rolniczej oraz rozwoju funkcji towarzyszących, przy uwzględnieniu aspektu społecznego.

Badania przeprowadzono na obszarze gminy Biskupiec, będącej reprezentatywną pod wieloma względami dla pozostałych w powiecie olsztyńskim jak i całym regionie (ryc. 1), a ich celem była ocena stanu krajobrazu w okolicach największych zbiorników wodnych.

Ryc. 1. Mapa gminy Biskupiec z analizowanymi miejscowościami (źródło: materiały Urzędu Miasta i Gminy w Biskupcu)

Fig. 1. Map of Biskupiec Municipality with analyzed villages (sources: materials of City and Commune Office in Biskupiec)

Analiza sieci hydrologicznej oraz jej przemiany

Hydrological net analysis and its transformation

Sieć hydrograficzna badanego obszaru jest dobrze rozwinięta, przy czym powierzchnia wód wynosi ok. 1836 ha. Gmina leży w strefie wododziałowej, w granicach dwóch systemów rzecznych I rzędu: Wisły

(południowo-wschodnia część gminy) i Pregoty. Na jej terenie występuje 16 jezior (większość o małej powierzchni), liczne rzeki, mniejsze zbiorniki wodne tzw. oczka wodne, sztuczne rowy, mokradła i bagna. Jeziorność obszaru wynosi ok. 5% [Atlas środowiska przyrodniczego... 1994]. Wśród jezior można wyróżnić: Dadaj, Tejstymy, Pierwój, Jełmuń (częściowo w gminie), Stryjewskie, Rzeckie (Naucz), Węgój, Kraksy Duże, Kraksy Małe (głównie na terenie miasta Biskupiec), Rasząg, Korek,

Galk, Gębory Duże, Kamionka, Białe, Gębory Małe. Powierzchnię największych z nich prezentuje tabela 1.

Sieć hydrograficzna posiada układ koncentryczny pod względem retencjonowania zasobów wodnych. W dolnej partii dorzecza znajduje się Jezioro Dadaj o stosunkowo dużej powierzchni 976,8 ha (z powierzchnią wysp 25,3 ha) w porównaniu do zlewni całkowitej rzeki Dadaj (334 km²), co wskazywałoby na pierwszoplanową funkcję tego zbiornika

Tab. 2. Ocena przekształceń krajobrazu w granicach analizowanych miejscowości (oprac. A. Jaszczak)

Tab. 2. Evaluation of landscape transformation in analyzing villages (elaborated: A. Jaszczak)

Lp	Nazwa wsi	Nazwa jeziora w pobliżu wsi	Główne źródła zanieczyszczeń	Obiekty przestrzeni publicznej/ Linie energetyczne	Architektura mieszkalna, gospodarcza Infrastruktura	Zakłady przemysłowe Obiekty ppgr	Wysypiska śmieci/ składowiska odpadów Wyrobiska kopalniane	Obiekty związane z usługami i turystyką
1	Biesowo	Tejstymskie	1,2,3	*/**	*/*	-/-	-/-	*
2	Biesówko	Tejstymskie	1,3	*/**	*/*	-/-	-/**	*
3	Kamionka	Kamionka	1	-/*	*/*	-/-	-/-	*
4	Pierwój	Pierwój	1	**/*	**/**	-/**	-/-	*
5	Najdymowo	Dadaj	1,3		**/**	*/-		**
6	Nowe Marcinkowo	Naucz	1,4	-/*	*/*	-/-	-/-	*
7	Kojtryny	Dadaj	1,4	***/**	***/**	-/**	-/*	-
8	Rasząg	Rasząg	1	***/**	***/**	*/**	-/*	**
9	Rukławki	Dadaj	1,3,5	**/**	**/**	***/-	**/**	****
10	Nasy	Dadaj	1,4	**/*	***/**	-/**	-/-	*
11	Stanclewo	Jełmuń	1,2	*/**	**/**	*/-	-/-	**
12	Stryjewe	Stryjewskie	1,5	***/**	***/**	***/**	-/-	**
13	Dębowo	Stryjewskie	1	-/*	*/*	-/*	-/-	*
14	Węgój	Węgój	1,2	**/**	**/**	*/-	-/*	**
15	Wilimy	Dadaj	1,3	*/**	**/**	*/-	*/-	****
16	Droszewo	Dadaj	1	***/**	***/**	*/**	-/-	-

Skala oddziaływania na krajobraz:

- - brak
- * - w sposób nieznaczny
- ** - w średnim stopniu
- *** - w dużym stopniu
- **** - w bardzo dużym stopniu

Główne źródła zanieczyszczeń:

1. Pochodzące z gospodarstw rolnych, obiektów indywidualnych
2. Pochodzące z mniejszych zakładów usługowych
3. Pochodzące z turystyki
4. Pochodzące ze wzmózonego ruchu samochodowego
5. Pochodzące z zakładów produkcyjnych

w magazynowaniu wód [Nowicki, Glińska 2001].

Dużą rolę w krajobrazie rolniczym badanego obszaru pełnią oczka wodne i stawy. Magazynują one zasoby wodne, a także pełnią funkcję przyrodniczo-ekologiczną i rekreacyjno-wypoczynkową (ryc. 2).

Istnieje potrzeba regeneracji oczek wodnych i mokradłań śródpolnych w kierunku powiększenia pojemności magazynowej z uwzględnieniem etapów pilności. Niezbędna jest stopniowa wymiana systemów rozwiązań melioracyjnych (ograniczenie melioracji technicznych na korzyść ekologicznych). Zarówno specyfika istniejących urządzeń wodno-melioracyjnych, jak i tendencje społeczno-kulturowe ludności wiejskiej wskazują na potrzebę realizacji prac: biologicznej regulacji rzek, odbudowy zbiorników dolinowych i śródpolnych, zadrzewień brzegowo-łęgowych, dostosowania kultur rolnych do naturalnych warunków wilgotnościowo-glebowych.

Ocena stanu krajobrazu w okolicach zbiorników wodnych

Evaluation of landscape near water reservoirs

Sieć hydrograficzna badanego obszaru wyraźnie podnosi walory użytkowe, a także ekologiczne oraz częściowo związane z rozwojem

turystyki (szczególne znaczenie mają przede wszystkim jeziora). Z drugiej strony należy stwierdzić, że większe zbiorniki wodne stanowią bardzo wrażliwy na zanieczyszczenia element sieci hydrograficznej, o małej zdolności do samooczyszczania. Obserwuje się, więc wzrost procesu eutrofizacji wód w wyniku złej gospodarki wodno-ściekowej, użytkowania rolniczego. Po likwidacji PGR-ów, grunty rolne znajdujące się w pobliżu zbiorników wodnych (najczęściej jezior) zostały „odrolnione”, podzielone i sprzedawane jako rekreacyjno-letniskowe. Obecnie największą liczbę małych działek (często o pow. 5 arów) odnotowuje się w okolicach jezior Dadaj, Węgój, Stryjewskiego, Jełmuń, Rasząg, Tejstymskiego. Taki obrót ziemią prowadzi niewątpliwie do obniżenia walorów użytkowych. Zaobserwowano także niekorzystne zmiany powstałe w wyniku złych inwestycji i zbyt dużej koncentracji obiektów letniskowych, działek rekreacyjnych [Jaszczak, Młynarczyk 2004]. Działki rekreacyjne (zwłaszcza w okolicy jeziora Dadaj) są grodzone, występują na nich elementy małej architektury takie, jak altany, wiaty, zadaszenia, niedozwolone w strefie przybrzeżnej (ryc. 3).

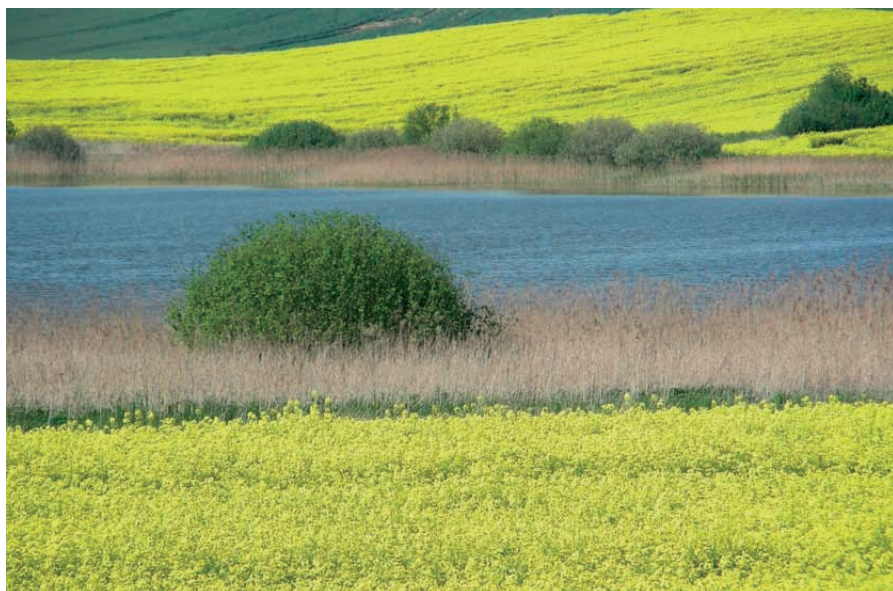
Następuje niszczenie zbiorowisk roślinności szuwarowej, łąkowej i leśnej (ryc. 4). Powszechne jest odłogowanie ziemi, a w konsekwencji postępująca sukcesja.

Analiza oraz ocena przekształceń miejscowości położonych w okolicach jezior

Analysis and evaluation of transformation in villages located near lakes

Do badań wytypowano 16 wsi, położonych w pobliżu największych zbiorników wodnych, jezior. Są to: Biesowo, Biesówko, Pierwój, Najdymowo, Kamionka, Kojtryny, Nasy, Nowe Marcinkowo, Rasząg, Rukławki, Stanclewo, Stryjewe, Dębowo, Węgój, Wilimy, Droszewo. Zarówno w granicach miejscowości, jak i poza nimi określono stopień przekształceń krajobrazu na skutek działania niekorzystnych zjawisk.

Degradacja krajobrazu wynika z niekontrolowanego rozwoju różnych funkcji m.in. przemysłowej, mieszkalnej, usługowej, turystycznej, a wyraża się w zmianach struktury użytkowania gruntów rolnych, charakteru regionalnej zabudowy mieszkalnej, gospodarczej, użytkowej, niedostosowaniu do niej obiektów nowopowstałych, występowaniu wysypisk i składowisk śmieci, wyrobisk kopalnianych. W tabeli 2 przedstawiono główne elementy degradujące, szpecące krajobraz wybranych wsi położonych nad jeziorami i okolic oraz stopień ich oddziaływania.

Ryc.2. Krajobraz rolniczy w okolicy małych zbiorników wodnych

Fig. 2. The rural landscape near small water reservoirs

Stwierdza się również, że bliskość jeziora określa także atrakcyjność turystyczną miejscowości, a tym samym powoduje zwiększenie liczby obiektów turystycznych całorocznych, jak i sezonowych. W wyniku rozwoju zabudowy letniskowej charakter wsi zmienia się zarówno pod względem przestrzennym, jak i funkcjonalnym.

Pierwsze przekształcenia w krajobrazie wsi i niektórych terenów „nadjeziornych” związane były z powstaniem jeszcze w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku zakładowych ośrodków wypoczynkowych. Po 1989 r. zaczęto masowo sprzedawać obiekty noclegowe indywidualnym inwestorom, a także w szybkim tempie zaczęły powstawać nowe, nie zawsze dostosowane do tradycji miejsca.

Na estetykę otoczenia wpływają negatywnie przestrzenie publiczne i prywatne (w tym obiekty mieszkalne, gospodarcze i techniczne), ruiny obiektów, linie energetyczne.

Kolejne źródło związane jest z zanieczyszczeniem powietrza spa-

linami samochodowymi. Do intensyfikacji wydzielania niebezpiecznych gazów dochodzi w wyniku użytkowania dróg, zwłaszcza drogi krajowej nr 16, a także dróg powiatowych i gminnych.

Na badanym obszarze występują średnie i małe gospodarstwa rolne, które również stanowią zagrożenie dla środowiska, poprzez stosowanie sztucznych nawozów, środków ochrony roślin, niewłaściwe zabiegi agrotechniczne. W okolicach Rukławek, Stryjewa, Dębowa zlokalizowane są duże fermy drobiu oraz gospodarstwa wyspecjalizowane głównie w produkcji zwierzęcej. Istnieje, więc zagrożenie zanieczyszczeń odzwierzęcych, przy czym uciążliwy jest wydzielający się nieprzyjemny fetor.

Wartości estetyczne obniża nowa architektura mieszkalna i gospodarcza, zwłaszcza wielorodzinną (bloki), nie dopasowaną do tradycyjnego budownictwa na Warmii. Natomiast stara, stylowa, jest coraz częściej przekształcana. Widoczne zmiany to przede wszystkim wszel-

kiego rodzaju dobudówki, pokrycie sidingiem, blachodachówką, zmiana elewacji, przekształcenia formy, zamiana drewnianej, oryginalnej stolarki okiennej i drzwiowej na plastikową. Wśród elementów szpeczących krajobraz rolniczy występują linie energetyczne, słupy wysokiego napięcia, trakcje kolejowe, ogrodzenia betonowe, przystanki autobusowe, punkty skupu mleka i in. W krajobrazie obszarów zlokalizowanych wokół jezior występują też obiekty mieszkalne, gospodarcze (stodoły, chlewnie, obory), po byłych PGR-ach (ryc. 5).

W większości są one w stanie ruiny, a ich nieestetyczny wygląd obniża wartość krajobrazową.

Podsumowanie

Conclusion

Badania nad krajobrazem wiejskim w okolicach zbiorników wodnych umożliwiły z jednej strony syntetyczne przedstawienie uwarunkowań przyrodniczych związanych z występowaniem wód, jak również ocenę stopnia degradacji i dysharmonii w granicach miejscowości położonych w pobliżu jezior. Na podstawie przeprowadzonych inwentaryzacji, analiz, ocen badanego obszaru stwierdzono występowanie elementów wpływających negatywnie na środowisko. Wykazano przy tym, że przekształcenia krajobrazowe obszarów wokół jezior (także w granicach analizowanych

Ryc. 3. Obiekty małej architektury na działkach rekreacyjnych w strefie przybrzeżnej

Fig. 3. The small architecture objects on recreational areas in lakeside zones

Ryc. 4. Teren przygotowany pod użytkowanie rekreacyjne.

Niszczenie struktury roślinności przybrzeżnej

Fig. 4. The terrain for recreational function. The structure of lake and vegetation destruction

16 miejscowości) mają najczęściej związek ze zmianą dotychczasowej funkcji rolniczej na rekreacyjną, a także wprowadzeniem nowych funkcji. W wyniku zagrożeń tych obszarów istotne jest, więc określenie możliwości likwidacji lub zmniejszenia szkodliwego oddziaływania elementów degradujących i dysharmonizujących krajobraz, a także wskazanie właściwych kierunków w zagospodarowaniu tych terenów. Dlatego też należy:

- nie dopuścić do obniżenia wartości przyrodniczej i krajobrazowej terenów przyjeziernych, najbardziej atrakcyjnych dla turystów i mieszkańców (okolice miejscowości Biesowo, Biesówko, Kamionka, Rasząg, Stanclewo);
- zachować produkcję rolną, zwłaszcza na gruntach o dobrych do tego uwarunkowaniach oraz nie dopuścić do ich odłogowania, zaś na słabszych zastosować zalesianie;
- zapobiec nadmiernemu podziałowi gruntów rolnych na mniejsze działki w celach nierolniczych, zwłaszcza w okolicach jezior, w których jeszcze nie nastąpiły takie podziały w znacznym stopniu (Tejstymskie, Naucz, Jełmuń);
- określić właściwe tendencje w zagospodarowaniu turystycznym, a także dostosować obiekty noclegowe, hotele, pensjonaty do możliwości przyjmowania określonej liczby turystów (związane z chłonnością i pojemnością turystyczną), w tym przede wszystkim te, sąsiadujące z jeziorem Dadaj,

położone w miejscowościach Wilimy, Najdymowo, Rukławki;

- utrzymać lub wprowadzić zadrzewienia śródpolne, zwłaszcza zlokalizowane wzdłuż lub wokół zbiorników wodnych, a także zachować dobry stan tzw. oczek wodnych;
- wprowadzić propozycje zmian i określić możliwość nadania nowych funkcji zdewastowanym terenom po dawnych PGR-ach (zabudowa mieszkalna, gospodarcza, obszary nieużytkowane we wsiach Kojtryny, Rukławki, Nasy, Droszewo);
- dostosować planowaną zabudowę mieszkalną (w analizowanych wsiach Wilimy, Węgój, Stryjowo) do miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz wykorzystać wzorniki projektowe, a także korzystać z właściwych materiałów budowlanych.

Zdjęcia wykonała autorka.

Photographs made by author.

Agnieszka Jaszczak

Katedra Architektury Krajobrazu i Agroturystyki
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Department of Landscape Architecture and
Agritourism
University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Literatura

1. *Atlas środowiska geograficznego Polski*, 1994, ARWiA Grzegorzczyk, Warszawa.
2. Baścik M., 2003, *Źródła w krajobrazie Wyżyn Krakowsko-Wieluńskiej i Miechowskiej* [w:] „Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej”, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 2, Wyd. Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, s. 25–37.
3. Duś E., 2003, *Woda w krajobrazie rolniczym* [w:] „Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej”, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 2, Wyd. Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, s. 65–77.
4. Grudniewski Cz., 1974, *Przewodnik wędkarski po jeziorach olsztyńskich*, Wyd. „Pojezierze”, Olsztyn.
5. Jaszczak A., Młynarczyk K., 2006, *Przekształcenia krajobrazowe w strefach przybrzeżnych wybranych jezior w gminie Biskupiec* [w:] „Inżynieria ekologiczna”, nr 15, s. 34–42.
6. Nowicki J., Glińska K., 2001, *Możliwości retencjonowania wód w zlewni rzeki Dadaj* [w:] „Zesz. Probl. Post. Nauk Roln.”, 477, s. 107–114.

Ryc. 5. Ruiny obiektów popegeerowskich w pobliżu j. Dadaj

Fig. 5. Ruins of Former State Farm objects near Dadaj Lake

Waloryzacja krajobrazu na potrzeby miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Michał Kuriata

Landscape Evaluation
for the Requirements
of Local Development
Plans

Wprowadzenie

Introduction

Problem waloryzacji krajobrazu na potrzeby miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (MPZP) i jego ochrona nie jest nowy z punktu widzenia architektów krajobrazu, niestety nie jest on dostrzegany przez urbanistów, którzy są odpowiedzialni za ich realizację.

Istnieje wiele metod waloryzacji krajobrazu; większość z nich bazuje na podkładach mapowych biorąc pod uwagę tylko dwa wymiary nie uwzględniając trzeciego – wysokości, czyli tak naprawdę tego, co jest postrzegane przez przeciętnego człowieka przebywającego wewnątrz analizowanego obszaru. Tym samym pomijamy otaczającą nas przestrzeń i jej sekwencje. Zachodzi, więc potrzeba opracowania takiej metody badań, która w odpowiedni sposób uwzględni wszystkie trzy wymiary.

Prowadzenie powyższych analiz jest istotne ze względu na to, że krajobraz jest wartością samą w sobie, bez względu na miejsce usytuowania, a wykonywane plany w nikłym stopniu uwzględniają go jako element, który jest przy ich pomocy kreowany.

Metoda badań

Research method

Jako obszar badań wybrano gminy leżące na terenie Dolnego Śląska, na południe od Wrocławia, pomiędzy miastami: Strzelin, Dzierżonów i Ząbkowice Śląskie (m.in.: gmina Strzelin, Ząbkowice Śląskie, Łagiewniki, Niemcza).

Prowadzone badania podzielono na dwa etapy: prace terenowe i analityczne:

- etap pierwszy to wykonanie inwentaryzacji opracowywanych obrębów w rejonie wybranych gmin oraz wykonanie dokumentacji fotograficznej;
- prace studialne to analiza zebranych materiałów i waloryzacja krajobrazu wybranych obszarów.

Prace terenowe

Przeprowadzenie waloryzacji uwarunkowane jest dokładną inwentaryzacją stanu istniejącego krajobrazu wraz z opisem występujących w nim elementów.

W celu uzyskania maksymalnej jednorodności wyników prace wykonano w okresie letnim, w czasie dni o podobnych warunkach pogodowych, w godzinach od 10.00 do 18.00.

Każdy obiekt poddany inwentaryzacji posiada informacje o jego położeniu, które zostało wyznaczone za pomocą odbiornika GPS.

Inwentaryzacja fotograficzna krajobrazu to seria zdjęć złożonych

następnie w panoramy. Każda panorama składa się z 12 ujęć obejmujących pole widzenia w pełnym okręgu, czyli 360 stopni.

Zdjęcia wykonano w punktach pomiarowych w odstępach od 2–4 kilometrów. Takie odległości pozwalają na prawie 100% pokrycie terenu zasięgiem panoram, co przekłada się, na jakość waloryzacji badanego obszaru.

Badane obszary szczegółowo opisano zaznaczając elementy charakterystyczne i wyróżniające.

Prace studialne

Waloryzacja poszczególnych obszarów opracowania przeprowadzona została na panoramach, a więc na zdjęciach obejmujących swoim widzeniem pełen okrąg – 360 stopni.

Ocenę poszczególnych panoram prowadzono w czterech etapach (ryc. 1):

- podział panoramy na 12 segmentów z zaznaczeniem kierunków świata, segment pierwszy jest zawsze skierowany na północ z tolerancją do 10 stopni, czyli dokładnie tak jak panoramy użyte do waloryzacji;
- zaznaczenie elementów charakterystycznych: dominant krajobrazowych, linii zabudowy (jeżeli występują), linii zieleni;
- ocena panoram: każdy z segmentów oceniono osobno, a uzyskane wartości naniesiono na wykres zaznaczając na osi pionowej przy-

jętą punktację, na osi poziomej numery ocenianych segmentów;

- klasyfikacja na podstawie dokonanej oceny do jednej z czterech grup:

grupa 1. konieczność natychmiastowej ingerencji w krajobraz w celu jego rewaloryzacji,

grupa 2. zaleca się rewaloryzację krajobrazu w niedługim okresie czasu,

grupa 3. monitoring zachodzących zmian w krajobrazie i ewentualna ingerencja w razie pogorszenia jego walorów,

grupa 4. krajobraz o wysokich walorach estetycznych i przyrodniczych.

Ocena elementów krajobrazu

Evaluation of landscape elements

Dokonując oceny każdej z panoram uwzględniono następujące elementy:

- ocenę ogólną panoramy wpływającą na wyznaczenie obszarów cennych, miejsc wymagających ciągłego monitoringu lub miejsc pilnie potrzebujących rewaloryzacji krajobrazu;
- ocenę najniższą stanowiącą naj słabszy punkt waloryzowanej panoramy;
- ocenę najwyższą stanowiącą najmocniejszy punkt waloryzowanej panoramy;

- rozpiętość między minimalną a maksymalną liczbą punktów, pozwalającą stwierdzić jak mocno zróżnicowana jest panorama w poszczególnych sektorach oraz jak wpływa to na jej ogólny odbiór. Przyjmuje się, że im większe zróżnicowanie wartości ocen tym panorama jest gorzej odbierana przez oglądającego.

Uzyskane oceny każdej z panoram pozwalają na określenie modelu krajobrazu badanego obszaru. Dane z wyceny poszczególnych panoram oraz ich lokalizacja w terenie dają możliwość zapisania modelu 3D wartości krajobrazu badanego obszaru.

Miejsca wykonania panoram służą, jako punkty węzłowe tworzonego modelu oceny terenu. Dzięki temu uzyskuje się lepszy pogląd na całość krajobrazu, a nie tylko na jego fragmenty. Pozwala to również na wyznaczenie miejsc widokowych oraz słabych fragmentów krajobrazu wymagających naprawy.

Monitoring zmian zachodzących w krajobrazie, w pewnym okresie czasu, pozwala na określenie występujących tendencji jego poprawy lub degradacji oraz na podjęcie odpowiednich działań w celu jego ochrony.

Problemem, w doborze odpowiednich elementów, które poddawane są wycenie, jest fakt, że istnieje wiele definicji krajobrazu, a co za tym idzie brane są pod uwagę różne jego składowe.

Elementy występujące w krajobrazie można podzielić w następujący sposób:

I. pochodzenia antropogenicznego:

- liniowe: drogi, linie kolejowe, linie energetyczne;
- budowle inżynierskie: mosty, wiadukty, przepusty;
- woda: stawy, zbiorniki wodne;
- zieleń: uprawy rolne, trwałe użytki zielone, sady, zieleń zorganizowana;
- obiekty architektoniczne: domy mieszkalne, budynki gospodarcze, obiekty małej architektury;
- miejsca kultu i pamięci: cmentarze, kapliczki;

II. naturalne:

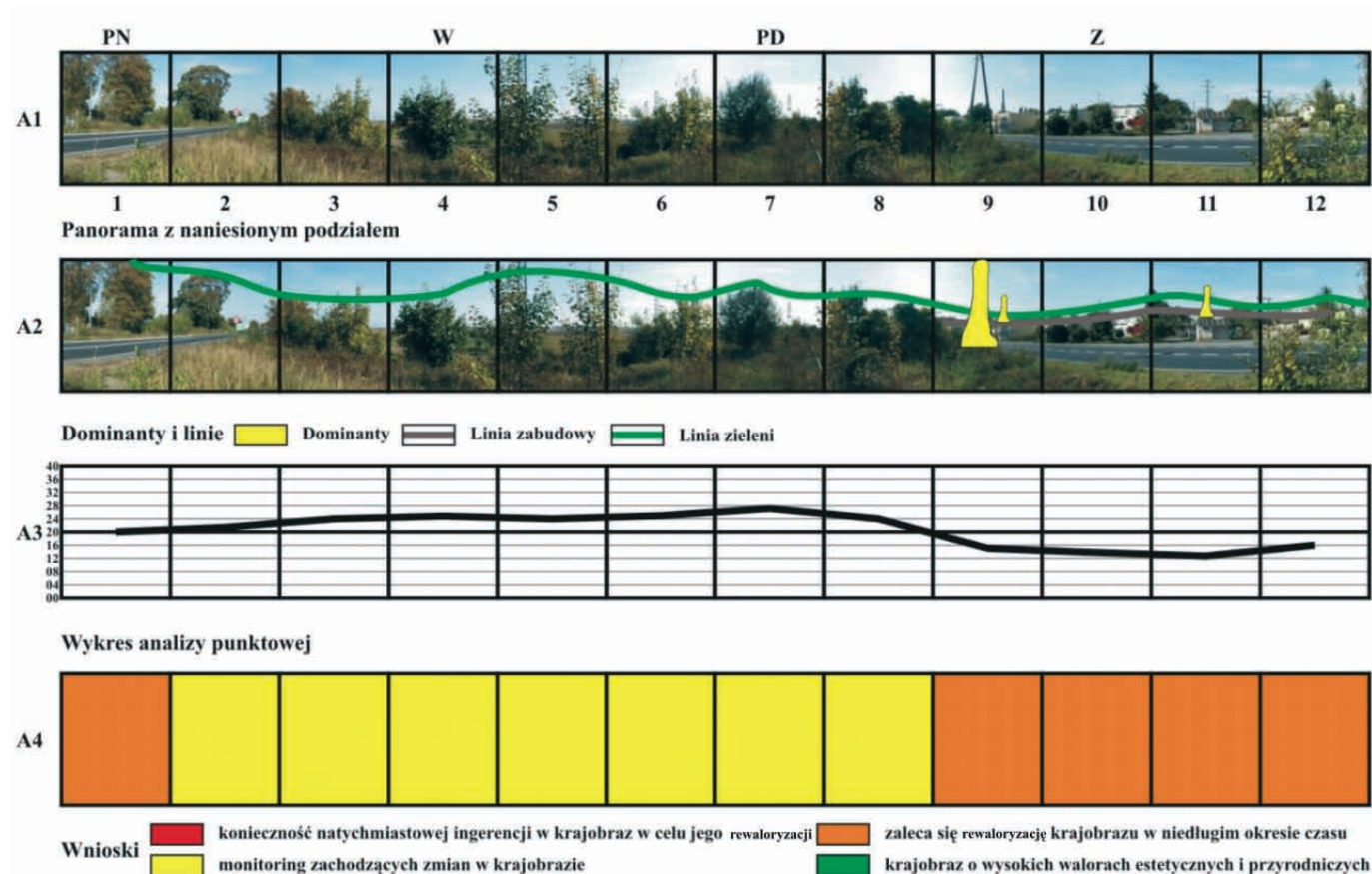
- woda: rzeki, strumienie, jeziora;
- szata roślinna: lasy, zadrzewienia śródpolne;
- rzeźba terenu;
- gleba.

Ze względu na to, jakie elementy występują w danym miejscu możemy sklasyfikować krajobraz jako: pierwotny, naturalny i kulturowy [Pokorski 1991].

Krajobraz pierwotny – występuje na obszarze nietkniętym ręką człowieka. Jest on najbardziej niezmienny np. wysokie partie gór, puszcza.

Krajobraz naturalny – występuje na obszarze, gdzie działalność człowieka nie jest jeszcze w tak wyraźny sposób zauważalna. Nadal zachowana jest jeszcze równowaga między głównymi składnikami krajobrazu: rzeźbą terenu, glebą, klimatem, szatą roślinną i wodą.

Krajobraz kulturowy – jest już wyraźnie naznaczony działalnością człowieka. Widać duże przekształcenia w elementach wchodzących w jego skład. Dodatkowo występuje wiele czynników antropogenicznych wpływających na jego kształt. Jest on tworzony przez człowieka w wieloletnim procesie twórczym cechujący

Ryc. 1. Przykład waloryzacji jednej z panoram (oprac. autor)

Fig. 1. Example of valorization of one of panoramas (elaborated author)

Tab. 1. Ocena panoramy pod kątem atrakcyjności krajobrazu (oprac. autor)

Tab. 1. Evaluation of panorama as far as landscape attractiveness is concerned (elaborated author)

cym się wielką różnorodnością form. Różnorodność ta determinowana jest przez wiele czynników. Dwa najważniejsze z nich to czas i miejsce powstania [Pawłowska 2001].

W przypadku obszaru badań w większości jest to krajobraz kulturowy z niewielkimi fragmentami krajobrazu naturalnego. Ważnym jest, aby przy wycenie wyraźnie określić elementy krajobrazu naturalnego bez możliwości jego zmian, a przestrzeń otaczającą (krajobraz kulturowy) tak dostosować, aby odbiór całości sprawiał wrażenie harmonii i ładu przestrzennego.

Oceniając krajobraz wzięto pod uwagę 10 różnych elementów wchodzących w jego skład, przypisując każdemu wartości w skali od 0–4 punktów (tab. 1); składowe pogrupowano w następujące kategorie:

- ☛ A – Dominanty w krajobrazie. Kryteria przyjęte przez autora pracy na podstawie analizy literatury [Böhm 2004, Borcz 1999];
- ☛ B – Harmonia kompozycji. Kryteria oceny powstały na podstawie danych zawartych w pracy naukowej Cymermana [Cymerman 1988b]. Wprowadzono do nich zmiany na podstawie analizy literatury [Strzeмиński 1974], aby dostosować je do pięciostopniowej skali wyceny użytej w pracy;
- ☛ C – Nasycenie infrastrukturą. Kryteria oceny powstały na podstawie zawartych w pracy naukowej Cymermana [Cymerman 1988b]. Wprowadzono do nich zmiany, aby dostosować je do pięcio-

Symbol grupy	Kategorie	Sektory											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
A	Dominanty w krajobrazie	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1
B	Harmonia kompozycji	2	2	2	3	2	3	3	3	0	0	0	0
C	Nasycenie infrastrukturą	3	4	4	4	4	4	4	4	2	2	2	3
D	Obiekty architektoniczne oraz miejsca kultu i pamięci	2	2	2	2	2	2	2	0	0	0	0	1
E	Linia zieleni i linia zabudowy	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
F	Różnorodność krajobrazu	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3	2	2
G	Rzeźba terenu	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0
H	Szata roślinna	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
I	Poziom dewastacji krajobrazu oraz danego obszaru	2	2	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2
J	Wpływ sektora na odbiór całości widoku	2	2	3	3	3	3	4	4	2	2	2	2

- stopniowej skali wyceny użytej w pracy;
- ☛ D – Obiekty architektoniczne oraz miejsca kultu i pamięci. Kryteria przyjęte przez autora pracy na podstawie analizy literatury [Małachowicz 1994, Borcz 1999, Borcz 2003];
- ☛ E – Linia zieleni i linia zabudowy. Kryteria przyjęte przez autora pracy na podstawie analizy literatury [Małachowicz 1994, Borcz 1999, Niedźwiecka-Filipiak 2005];
- ☛ F – Różnorodność krajobrazu. Kryteria oceny powstały na podstawie zawartych w pracy naukowej Cymermana [Cymerman 1988b]. Wprowadzono do nich zmiany, aby dostosować je do

- pięciostopniowej skali wyceny użytej w pracy;
- ☛ G – Rzeźba terenu. Kryteria przyjęte przez autora pracy na podstawie analizy literatury [Cymerman, Hopfer 1988a].
- ☛ H – Szata roślinna. Kryteria oceny powstały na podstawie danych zawartych w pracy naukowej Cymermana [Cymerman, Hopfer 1988a]. Wprowadzono do nich zmiany, aby dostosować je do pięciostopniowej skali wyceny użytej w pracy;
- ☛ I – Poziom dewastacji krajobrazu oraz danego obszaru. Kryteria oceny powstały na podstawie zawartych w pracy naukowej Cymermana [Cymerman 1988b];

Wprowadzono do nich zmiany, aby dostosować je do pięciostopniowej skali wyceny użytej w pracy;

- J – Wpływ sektora na odbiorczość widoku. Kryteria przyjęte przez autora pracy na podstawie analizy literatury [Małachowicz 1994, Borcz 1999, Borcz 2003, Böhm 2004, Strzeмиński 1974].

Uzyskane wyniki oceny poszczególnych panoram, a tym samym waloryzacji krajobrazu zostały przedstawione tabelarycznie (tab. 1). Pozwala to na ocenę zarówno poszczególnych sektorów analizowanej panoramy jak i jej wartości ogólnej.

Podsumowanie

Conclusion

„Krajobraz o niezwyklej wartości, piękności i walorach poznawczych powstawał w wielu obszarach świata dzięki harmonijnemu współdziałaniu ludzi z siłami przyrody” [Wojciechowski 1997].

W chwili obecnej, kiedy obserwujemy dynamiczny rozwój zabudowy tak miejskiej, jak i na terenach wiejskich, a tym samym szybko postępujące zmiany w otaczającym nas krajobrazie, ważnym staje się jego ochrona.

Jednym z instrumentów, który pozwala na wprowadzenie ładu przestrzennego jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, plan, który uwzględnia nie tylko prawidłowy podział funkcjonalny

obszaru, ale i wartości krajobrazu występującego w granicach opracowania oraz określa wpływ ustaleń planu na otaczającą przestrzeń.

Prezentowana metoda waloryzacji krajobrazu pozwala, po przeanalizowaniu wszystkich elementów, na uwzględnienie trzeciego wymiaru w momencie opracowywania zagospodarowania przestrzennego konkretnego obszaru. Może być ona wykorzystana w procesie planowania ochrony krajobrazu przed jego degradacją i zniszczeniem.

Jedynie zachowanie właściwych proporcji pomiędzy tym, co nowe a zastane, pomiędzy krajobrazem zurbanizowanym a przyrodą, pozwoli zachować to, co mamy najcenniejsze – piękny krajobraz.

Michał Kuriata

Instytut Architektury Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Institute of Landscape Architecture
Wrocław University of Environmental and Life Sciences

Literatura

1. Böhm A., 2004, *„Wnętrze” w kompozycji krajobrazu*, Wyd. PK, Kraków.
2. Borcz Z., 1999, *Krajobraz nizinnych wsi dolnośląskich*, Wyd. AR, Wrocław.
3. Borcz Z., 2003, *Architektura wsi*, Wyd. AR, Wrocław.
4. Cymerman R., Hopfer A., 1988a, *Zastosowanie metody Söhngena do oceny wartości przyrodniczych kra-*

jobrazu obszarów wiejskich, ZN 18, ART, Olsztyn.

5. Cymerman R., Hopfer A., Koreleski K., Magiera-Braś G., 1988b, *Zastosowanie metody krzywej wrażeń do oceny krajobrazu obszarów wiejskich*, ZN 18, ART, Olsztyn.

6. Małachowicz E., 1994, *Konserwacja i rewaloryzacja architektury w zespołach krajobrazowych i krajobrazie*, OWPW, Wrocław.

7. Niedźwiecka-Filipiak I., 2005, *Proponowana metoda sektorowej analizy wnętrza krajobrazowych jako integralna część opracowań dla programu Odnowa Wsi* [w:] *„Architektura Krajobrazu”*, Nr 3–4/2005, Wrocław.

8. Pawłowska K., 2001, *Swojskość krajobrazu kulturowego, Krajobraz, jako wizerunek tożsamości regionalnej*, Zeszyt IV Forum Architektury Krajobrazu, Katowice.

9. Pokorski J., Siwiec A., 1991, *Kształtowanie terenów zieleni*, WSiP, Warszawa.

10. Strzeмиński W., 1974, *Teoria widzenia*, Wyd. Literackie, Kraków.

11. Wojciechowski K., 1997, *Harmónia krajobrazu, jako cel ekorozwoju, Zastosowanie ekologii krajobrazu w ekorozwoju*, Polska Asocjacja Ekologii Krajobrazu, Warszawa.

Summaries

Problems

The High-Rise and the Public Park: Functional and Landscape Relations, Part I

Shocking though this juxtaposition may seem, an analysis between the relations between the high-rise at the public park brings interesting conclusions concerning the manner in which a city develops. The article presents a short theoretical introduction followed by a number of case studies from New York, Tokyo, Kraków, and Gdańsk, with the idea behind being to draw conclusions useful in the current development of Polish cities. Naturally, the sizes and numbers of high-rise buildings in Polish cities cannot stand comparison to the skyscraping “forests”, yet the ambitions of the authorities of Polish cities, specialists in urban matters, and developers alike frequently reach those heights and models.

In Polish cities, the relationship between the dynamic development (which may be symbolised by the skyscraper) and natural and recreational values of the place (concentrated in the public park) increasingly often as-

sumes the form of a conflict. Standing on one side of the barricade are the developers and those who use the effects of their work, while on the other, there are the residents – neighbours of the places where the construction is to take place. Developers want to build, residents protest because they do not want to lose greens in their vicinity. Conflicts of this type as a rule last long and bring no result that could be considered a win-win situation for all the parties involved.

Finding space for public parks is far more difficult in the extreme conditions of great metropolises than in Poland, yet there such dilemmas have been known far longer than here, which has allowed foreign municipal authorities, planners and resident groups to acquire greater experience in finding sites, and establishment and maintenance of parks, and more successes in conflict solving. Following their examples, one may learn how to achieve the balance between “hard” i.e. developed and “soft” i.e. natural structure of the city.

The Polish case studies in turn allow observing characteristic barriers that make maintaining the balance in cityscapes harder. Their number includes:

1. lack of planning instruments to allow efficient balancing in the development of the “hard” and “soft” structures in the city,
2. lack of skill or at times goodwill to use the existing instruments,

3. lack of tradition of co-operation and also of trust between the three sectors of the economy: private, public and social.

Krystyna Pawłowska

Land Reform in Iran and its Effects on Rural Landscapes: Enormous Lessons for the Future

The paper makes an effort to indicate how the land reform in Iran (1962–1971) contributed to the in-depth changes in rural landscapes across the country in Pahlavi era (1925–1979). It will show that after the land reform, the factors creating rural landscapes were changed and this, in itself, led to pronounced effects on Iran’s rural landscapes in many aspects.

To clarify the effects and changes derived from the land reform operations, the researcher, having investigated in more than fifty villages in the variant climates and distinctive geographical areas, analyzed the differences and pursued their main roots to conclude that there is a divergence between Iran’s rural landscapes before and after the land reform. The paper emphasizes the fact that there are common grounds on the rural landscape change issues which can be useful, adaptable, and applicable in many ways for the related authori-

ties in Iran and other similar developing countries. In addition, the paper aims to provide policy guidance to governments and planners in the field of rural landscape changes in developing countries for the future.

Amin Rastandeh

Presentations

Sets and Objects in Space Noticed as Landscape Simulacrum

Modern landscape consists of many spatial situations built from various objects which visually seem real to us. However, after penetrating analysis of what we see, we discover that they are artificial creations and their visual parts were matched and designed in such a way as to mislead our perception process. For research purposes run within the limits of landscape architecture, such situations can be properly classified and named. The name landscape simulacrum, which characterizes it the best, came into existence while researching such domains like art history and sociology. Landscape simulacrum described and shown in the article are only chosen examples which are noticed the most and can be already seen on all continents.

Janusz Skalski

Towers and Viewing Points in Kłodzko Land Landscape

Increasing belief that former forms of touristic management, with simultaneous interest of self-governments and social organizations, in development of various form of tourism based on searching for new "touristic products" which can be sold with a profit caused a surprisingly high interest in viewing towers so characteristic for the Sudeten. The apogee of their creation was on the brink of the 19th and 20th century. Only a few of them which were erected at that time were preserved until now in good technical shape and serve the initial purpose. Most of them were devastated or completely disappeared from the landscape. Others lost their viewing value because of the growth of trees surrounding them.

Many self-governments from the Sudeten region are presently planning (most commonly basing on expected European Union resources) rebuilding or more often building viewing towers in their areas. The problem increases, especially if we take into consideration the fact that each tower is a far-reaching intrusion on the landscape, regularly already protected by law or deserving such protection. Even an open-worked, light tower becomes a landscape dominant mark, due to its location at altitude. To control the situation and direct such

tendencies an attempt was made, in co-operation with self-governments, to define the scale of the problem and pointing out possible locations of towers and viewing points in the area of Kłodzko Land with use of the objects which already exist, both managed and those which were not exploited up to now.

Marek Staffa, Agnieszka Latocha

Technical Solutions

„Living Walls” – Unusual Solutions

Vegetation has been mans natural companion for centuries, being the manufacturer of oxygen, reducing noise, pollution filter and most of all taking a recreation and aesthetic function. Today, in an era of rapid development and pursuit of time it becomes an important issue in creating a relaxing environment. Transposition of the non-used elevation allows us to regain biologically active sites. Transforming walls into vertical gardens creates a positive impact by improving the microclimate and correcting significantly the biological aspects of human existence. Living walls can also get a number of interesting viewpoints and spatial connections with the environment, which is not always possible because of limitations of the space. By unusual

form vertical gardens are becoming one of the many local showplaces, attracting crowds of tourists in many European countries, Asia and North America, where they are an example of combining art, ecology and architecture.

Daniel Skarżyński

Transformation of Dormant Railway Line in a Promenade in Zielona Góra

In recent years several proposals of how to utilize the abandoned railway line connecting Zielona Góra and Kozuchów have been put forward. First it was envisaged using it for a tramway line, and later as a bicycle path. This strip of land, meandering around the city centre, urgently needs quick and comprehensive action. The potentiality of the adaptation of the land along the old railway line seems to be a unique chance for redefining urban space in the core of the city, at the same time conveniently linking it with forest recreation grounds surrounding Zielona Góra. However, only comprehensive action of re-developing the old railway line can give us the chance of an attractive and valuable public area.

Marta Skiba

Greenery Around the Contemporary Orthodox Church, Project Conception in Bielsk Podlaski

Podlaska Land is situated on the verge of a junction sharing Polish, Belarusian and Ukrainian culture, which makes it a multi-cultural and multi-national region. The orthodox community is concentrated, almost 100%, in the south-eastern part of the Voivodeship in the area of five districts : Hajnowski, Bielski, Siemiatycki, Białostocki and Sokólski..

In recent years many new Orthodox churches have been built and new ones are being built now. The surroundings of these churches is unrecognizable and seldom can be identified with a particular temple. Lacking most of all structural connection among a temple, its architectonic and religious function and closest nature and landscape.

The aim of the work was to elaborate a conceptual project of management of the area around the orthodox church of Dormition of the Virgin Mary in the city of Bielsk Podlaski. In the elaborated concept of arrangement of the surrounding of the orthodox church, plants traditionally planted by Orthodox churches, symbolism of numbers, colours and geometrical figures were taken into consideration.

The motive of a circle, which is a symbol of God and as a main composition element is repeated in various places in forms of an arch and semi-circle, was used in the whole concept of the church surroundings.

Agnieszka Kępkowicz, Adam Gawryluk

Forum

Regulations of Spatial Order. Example of "Dolina Baryczy" Landscape Park

Spatial order is a component of integrated order. Shaping it refers to the context of balanced development. Objectively appearing internal and external conditions decide about the rational direction of development of a specific area in striving to achieve integral order. The article pays attention to spatial diversity of development conditions, which force an individual approach in defining the direction of development of each area. Shaping spatial order is a vital assignment of local community which is represented by self-governments of towns and communes. Formulation of individual regulations which are to be a base of rational shaping of spatial order should take place in cases of every administrating unit, and every area which is a subject to protection

because of its values like for instance landscape Park "Dolina Baryczy". Proposals for establishment of spatial order regulations for this exceptional place were proposed in the article.

Beata Warczewska

Evaluation and Transformations of Rural Landscape in the Areas Located near Water Reservoirs

The hydrological system raises the usable, ecological and visual values of landscape. Large water reservoirs – the lakes, play a significant part in it. They are very sensitive elements of the water system because of the small possibility of self – purification.

The aim of the research is analysis of the hydrological system and evaluation of rural landscape in the areas located near water systems in the Municipality of Biskupiec (Warmia and Mazury voivodeship). Results of the research showed that the main reason for pollution is recreational use. Transformations of the areas located near water reservoirs are connected with changes from the agricultural to the recreational function. After the liquidation of government farms, arable lands located near water reservoirs (most lakes) have been renamed for non arable areas, divided

and sold as recreational. There are numerous small plots near lakes – Dadaj, Wegoj, Stryjewskie, Jelmun, Raszag, Tejstymskie. This turnover of ground led to a reduction of usable values. Recreational plots (especially near Dadaj Lake) are fenced, In the coastal zones there are non-permitted elements like harbours, shelters, roofs. There are problems with uncultivated lands and succession.

Agnieszka Jaszczak

Landscape Evaluation for the Requirements of Local Development Plans

The problem of valorization of landscape for needs of local spatial management plans and its protection is not a novelty from the point of view of landscape architects, unfortunately it is not noticed by town planners who are responsible for their realization.

Many methods of landscape valorization exists; most of them bases on map layouts which takes only two dimensions into consideration and do not provide for the third one – height – which is exactly what an average man notices when is inside the analyzed area. By doing that we disregard the space surrounding us and its sequences. There is a necessity to elaborate such a method of research which considers all three dimensions.

The presented method of valorization of landscape allows, after analyzing all elements, to consider the third dimension in the moment of elaborating of spatial management of a certain area. It can be used in the process of planning landscape protection against its degradation and destruction.

Michał Kuriata

ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU

Kwartalnik Architektura Krajobrazu ukazuje się od roku 2001.

Zapraszamy do przedstawienia swoich myśli i dokonań w działach Problemy, Prezentacje.

Teksty o tematyce pokrewnej można nadsyłać do działu Rozwiązania techniczne, podobnie jak do działów Tworzywo i Standardy.

W Forum mamy zamiar również publikować recenzje, polemiki, artykuły o charakterze krytyki fachowej oraz informacje.

Teksty są recenzowane przez specjalistów z dyscypliny reprezentowanej przez autora.

Zapraszamy do współpracy wszystkie rozproszone gremia związane z architekturą krajobrazu, wyższe uczelnie i samorządy lokalne, biura projektów i firmy zajmujące się projektowaniem i pielęgnacją terenów zieleni, powstające stowarzyszenia zawodowe i studenckie.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW:

Objętość prac wraz z rysunkami, fotografiami i tabelami nie powinna przekraczać 10 stron formatu A-4. Tekst należy pisać czcionką typu TNR 12 pkt.; 1,5 odstępu między wierszami, dopuszcza się stosowanie kursywy i pogrubienia tekstu (prosimy nie stosować podkreśleń).

Zasadniczą część artykułu: tj. tytuł w języku polskim i angielskim, imię i nazwisko autora (bez podawania tytułów i stopni naukowych oraz zawodowych) wraz z afiliacją w języku polskim i angielskim, właściwy tekst w języku polskim z przetłumaczonymi na język angielski śródtytułami oraz przypisy, należy zapisać w jednym pliku. Streszczenie, słowa kluczowe i opisy zamieszczanych ilustracji w języku polskim i angielskim, rysunki, fotografie, tabele bądź inne załączniki (łącznie nie powinny przekraczać sześciu) prosimy zamieszczać w oddzielnych plikach.

Bibliografia zalecana w formie przypisów końcowych. Nazwisko(-a) wraz z podaniem inicjałów imienia (imion) autora (-ów), tytuł pracy pisany kursywą, miejsce i rok wydania, numer tomu, zeszytu oraz numery stron, np.:

- Kowalski J., *Kamień w wodzie* [w:] *Architektura Krajobrazu*, Wrocław 2001, nr 2-3/2001, s. 23-26.

Rysunki lub zdjęcia (oryginały) należy załączyć oddzielnie nadając im numery porządkowe. Oddzielnie podaje się spis podpisów w języku polskim i angielskim. Do druku będą przyjmowane wyłącznie materiały ilustracyjne dobrej jakości technicznej. Rysunki mogą być zapisane oddzielnie w wersji elektronicznej w formacie JPG lub TIFF.

Prace należy przesać w postaci dwóch wydruków wraz z nośnikiem elektronicznym (CD lub dyskietka).

Nadesłanie materiałów do redakcji jest równoznaczne z poręczeniem Autora, że zawarte w nich treści nie naruszają praw autorskich innych osób.

Teksty będą recenzowane przez specjalistów z dyscypliny reprezentowanej przez autora.

Redakcja nie zwraca materiałów niezamówionych oraz zastrzega sobie prawo ich redagowania i skracania.

Landscape Architecture has been published since 2001. It is a quarterly with a profile consistent with the discipline and character specified in the title.

We invite you to present your thoughts and achievements in the Problems and Presentation section.

Texts with related subject area can be sent to the Technical Solutions section, as well as the Material and Standards section.

In the Forum we intend to publish reviews, polemics and articles of a professional critical character and information.

The texts will be reviewed by specialists in the discipline represented by the author.

We invite all scattered bodies connected to landscape architecture to cooperate, universities and local self-governments, design offices and companies dealing with green areas maintenance, trade and students' associations.

AUTHOR'S GUIDELINES:

Capacity of works together with drawings, pictures and charts should not exceed 10 A-4 pages. The text should be written in print type TNR 12 point; 1,5 spacing between the lines, using italics and bold type is permissible (please, do not underline).

The principal part of the article; which contains a title in the Polish and English language, name and surname of the author (without titles) together with affiliation in both Polish and English, the specific text in Polish with mid captions and footnotes translated into English; should be saved in one file. The summary, key words and descriptions of inserted pictures in Polish and English, drawings, photos, charts or other attachments (in total should not exceed six) are to be inserted in separate files.

Bibliography should be inserted in the form of final footnotes. Name(s) together with first letter of first name(s) of the author(s), *the title of the work* written in italics, place and year of publication, number of volume, gazette and page number, e.g.

- Kowalski J., *Stone in water* [in:] *Landscape Architecture*, Wrocław 2001, no 2-3/2001, p. 23-26.

Drawings or pictures (originals) should be inserted separately with ordinal numbers. Lists of captions in Polish and English should be inserted separately. Only illustration materials of good technical quality will be accepted for publication. Drawings can be saved separately in electronic version in JPG or TIFF format.

Works should be sent in the form of two printouts together with electronic carrier (CD or a diskette).

Sending works to the editorial office is tantamount to the author's guarantee that the content included does not violate copyrights.

The texts will be reviewed by specialists in the discipline represented by the author.

The editorial office does not return materials which have not been ordered, and reserves the right to edit and shorten the accepted materials.

RADA NAUKOWA	ADVISORY BOARD
prof. dr hab. inż. arch. Alina DRAPELLA-HERMANSDORFER prof. dr inż. arch. Zbigniew BAĆ mgr inż. Lesław CHUDZYŃSKI prof. dr hab. inż. Andrzej DRABIŃSKI prof. dr hab. inż. Franciszek GOSPODARCZYK prof. dr hab. inż. arch. Barbara JANOWSKA-STĘPNIEWSKA prof. dr hab. inż. arch. Wojciech KOSIŃSKI prof. dr hab. Jan SZYSZKO	
REDAKTOR NACZELNY	EDITOR
prof. dr hab. inż. arch. Zuzanna BORCZ, zuzanna.borc@up.wroc.pl	
KOLEGIUM REDAKCYJNE	EDITORIAL BOARD
dr inż. arch. Renata GUBAŃSKA – sekretarz, renata.gubanska@up.wroc.pl dr inż. arch. Irena NIEDŹWIECKA-FILIPIAK, irena.niedzwiecka-filipiak@up.wroc.pl inż. Jolanta JUST-MARUSZEWSKA, jolanta.just-maruszewska@up.wroc.pl	
RECENZENCI	REVIEWERS
prof. dr hab. Eugeniusz BAGIŃSKI prof. dr hab. Franciszek GOSPODARCZYK prof. dr hab. Alojzy GRYT prof. dr hab. Krzysztof MŁYNARCZYK prof. dr hab. Włodzimierz PARZONKA prof. dr hab. Anna PŁYWACZYK dr hab. Elżbieta PRZESMYCKA, prof. Politechniki Wrocławskiej	
PROJEKT GRAFICZNY I ŁAMANIE	GRAPHIC DESIGN & LAYOUT
Witold GIDEL	
PROJEKT OKŁADKI	COVER DESIGN
Paweł OGIELSKI	
TŁUMACZENIE TEKSTÓW	TRANSLATION
Patrycja KEILY	
WYDAWCA	PUBLISHER
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu Wydział Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji pl. Grunwaldzki 24a, 50-363 WROCŁAW, tel. 071 3201558, fax 071 3201557 e-mail: dziekanat@aquar.wroc.pl, http://www.aquar.wroc.pl/ak/	
WARUNKI PRENUMERATY	SUBSCRIPTION
inż. Jolanta JUST-MARUSZEWSKA tel. 071 320-18-63, e-mail: jolanta.just-maruszewska@up.wroc.pl http://www.aquar.wroc.pl/ak/	

Druk: KONTRA s.c.
 52-200 Wysoka / Wrocław, ul. Chabrowa 5a

XII Forum Architektury Krajobrazu

„Kształtowanie i ochrona krajobrazu dolin rzecznych”

Wrocław, 17-19 września 2009 r.

odbędzie się w ramach Międzyuczelnianej Konferencji
„Krajobrazy Europy – gospodarka planowa czy generowanie chaosu?”

Organizator: Instytut Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu

Sekretarz Komitetu Organizacyjnego XII Forum: dr inż. arch. Jacek Burdziński
e-mail: jacek.burdzinski@up.wroc.pl, tel. 071 320 18 78 adres: 50-363 Wrocław, pl. Grunwaldzki 24 a

Celem XII Forum jest wymiana doświadczeń i poglądów dotyczących kształtowania i ochrony krajobrazu w dolinach rzecznych na terenie miast i osiedli oraz na obszarach nieurbanizowanych. Szczególną uwagę pragniemy zwrócić na dotychczasowe osiągnięcia na styku: nauka - praktyka, uczelnie - społeczności lokalne. Równocześnie celem Forum jest doskonalenie dotychczasowych form nauczania w tym zakresie na kierunku architektura krajobrazu oraz poszukiwanie nowatorskich rozwiązań.

Przewodnim tematem obrad jest krajobraz traktowany jako „marka” społeczności lokalnej, regionu i kraju, dziedzictwo przeszłości, którym należy gospodarować z rozwagą, wyobraźnią i poczuciem odpowiedzialności wobec obecnych i przyszłych pokoleń.

Zapraszając do Wrocławia – miasta spotkań i dyskusji nad stanem współczesnego krajobrazu – organizatorzy połączyli w jednym miejscu trzy niezależne konferencje:

III Konferencja z cyklu „Oblicza równowagi”. Krajobraz jako celowy czy „uboczny produkt” działalności architekta i planisty (Panel 1)

Organizator: Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej www.arch.pwr.wroc.pl

XII Forum Architektury Krajobrazu. Kształtowanie i ochrona krajobrazu dolin rzecznych (Panel 2)

Organizator: Instytut Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu www.aqua.up.wroc.pl/iak

II Konferencja z cyklu: Studia krajobrazowe a ginące krajobrazy. Krajobrazy przeszłości i ich współczesna transformacja (Panel 3)

Organizator: Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego www.zgrit.geogr.uni.wroc.pl

Aktualne informacje organizacyjne zamieszczone są na stronie: www.aqua.up.wroc.pl/iak

W następnym numerze:
In the following issue:

Krajobraz nasze wspólne dobro
Landscape Our Common Good